

LA TERRA PROHIBIDA

MANUEL
DE PEDROLO

comanegra

VOLUM I

Manuel de Pedrolo Molina
La terra prohibida (volum 1)

«Bookwire»

Molina M.

La terra prohibida (volum 1) / M. Molina — «Bookwire»,

El bar del vell Cedó, un establiment tronat de la Vall d'Hebron dels anys cinquanta, és la cruïlla que fa trobar els quatre protagonistes de La terra prohibida, l'obra políticament més compromesa i de més valor històric de Manuel de Pedrolo. Un retrat perfecte de la resistència catalanista, durant la guerra i la postguerra, en totes les seves intensitats, amb una càrrega autobiogràfica indiscutible. Segons Rafael Tasis, allà s'hi concentraven les pàgines més importants de Pedrolo. Una obra imprescindible escrita el 1957, enterrada per la censura durant vint anys, publicada per primera vegada el 1977, mort el dictador, i recuperada ara, passats vint anys més, en dos volums que volen fer-li justícia.

En aquest primer volum, vivim la tornada de l'exili de Jesús Maristany, militant anarquista i independentista durant la guerra, un Don Joan d'estar per casa que descobreix que va deixar prenyada la Victòria just abans de ser derrotat i d'haver fugit del país; empenirà una cerca per retrobar aquell amor edulcorat per la distància i poder conèixer la seva filla. I coneixem la crua realitat de Mateu Estarell, cap de la patrulla de control que també va integrar Maristany durant la guerra, esdevingut amb el pas del temps un prestigiós comerciant de la ciutat sense que el règim li hagi posat cap entrebanc... fins ara. Amor i brutalitat conviuen en una Barcelona que tots dos senten com a terra estrangera.

© Molina M.

© Bookwire

Содержание

ÍNDEX	8
PRÒLEG	9
LES	19
Конец ознакомительного фрагмента.	61

LA TERRA PROHIBIDA

LA TERRA PROHIBIDA

VOLUM I

Manuel de Pedrolo

comanegra

Primera edició: novembre del 2017

Segona edició: gener del 2018

© hereus de Manuel de Pedrolo

© del pròleg: Patrícia Gabancho

© Editorial Comanegra

Consell de Cent, 159

08015 Barcelona

www.comanegra.com

Transcripció: Mar Solé

Primera revisió de proves: Antoni Munné-Jordà

Segona revisió de proves: Núria Puyuelo

Disseny de portada: Virgínia Pol

Maquetació: Laia Sardà

Producció de l'ePub: booqlab

ISBN: 978-84-18857-32-4

Amb el suport del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Llibre local = Lector compromès

Aquest és un llibre publicat amb el segell Llibre local, que garanteix que el 100% de la seva elaboració —des del disseny fins a la impressió— s'ha dut a terme per professionals i empreses del nostre país. Amb la seva compra has contribuït a crear llocs de treball dignes al teu entorn, a assegurar que cap impost no fugi a l'estranger i a minimitzar el seu impacte ambiental, entre altres beneficis.

Visita llibrelocal.cat per conèixer millor aquesta iniciativa.

Queden rigorosament prohibides i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei: la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, inclosos els mitjans reprogràfics i informàtics, així com la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públic sense autorització de l'editorial Comanegra. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

ÍNDIX

MANUEL DE PEDROLO, EL GEGANT DESTRONAT (PRÒLEG DE PATRÍCIA GABANCHO)

LES PORTES DEL PASSAT

LA PARAULA DELS BOTXINS

PRÒLEG MANUEL DE PEDROLO, EL GEGANT DESTRONAT

És difícil acostar-se a la figura de Manuel de Pedrolo sense veure-hi un paradigma, l'exemple de com una o dues generacions catalanes van haver de caminar contra corrent, en les pitjors circumstàncies possibles. És clar, la guerra i la dictadura, dirà qui llegeixi aquestes paraules. I sí, la llosa d'aquestes dues circumstàncies és demolidora, però no és només això. La guerra, com és obvi, va tallar en sec els projectes d'un jovent que es plantejava el futur des d'un marc de normalitat i progrés, potser un xic massa convuls, però creïble. Estem saturats de llegir el curs de vides que es van haver de reinventar radicalment a partir de l'exili, el silenci o la repressió: la guerra, ens diuen, ho va espatllar tot. Si eres un vençut. «Tot el que jo em pensava poder fer en la vida, tot va quedar tancat completament, no solament durant la guerra, sinó a la postguerra, evidentment, perquè el panorama era desolador», va dir Josep Palau i Fabre, el poeta picassià, que havia començat a escriure abans de l'ensulsiada i s'imaginava una vida entre bohèmia i creativa: va acabar exiliat a París, per respirar. L'important és això que diu: tot el que ell s'havia imaginat, s'havia esvaït.

Sabem de vides altres, persones que reneguen sense més de les pròpies conviccions —unes conviccions naturals, gens problemàtiques, que de sobte han esdevingut culpables— per situar-se en el punt oposat, en el franquisme més descarat, i així defensar privilegis o simplement una dosi de tranquil·litat. Una guerra ho trenca tot pel mig, i encara més si es perd; no cal insistir-hi. Per això la guerra civil i la postguerra van estroncar el projecte col·lectiu de Catalunya en tots els àmbits: de la cultura a l'economia, de la llengua a la indústria, de les institucions (esborrades) als serveis, i podríem seguir enumerant totes i cadascuna de les estructures que van ser capolades. Les persones es van situar en un o altre bàndol, però Catalunya, com a projecte, va perdre la guerra: així ho van dir els intel·lectuals catalans que van practicar, dins i fora del país, la resistència. Aguantar amb les mans les vies d'aigua perquè la història no s'hi escolés. Encara avui hi ha qui opina que, com que hi havia catalans franquistes, no es pot dir que Catalunya patís més que altres terres d'Espanya: també tenia els seus vencedors. Això és no entendre que el país que s'estava construint, un país civilitzat i plausible, va caducar allà mateix i que es va haver de recomençar sense instruments, sense recursos, sense aire.

M'hi estenc, tot i que això és matèria sabuda, perquè aquesta va ser l'experiència de Manuel de Pedrolo, un noi lleidatà de poble petit, prop de Tàrrrega, que va anar al front perquè sí, perquè tocava, i que en va tornar per trobar-se submergit en una dictadura objectiva i destructiva, que no només perseguia els «enemics» ideològics sinó també les bases de la cultura i la societat catalanes. Ara afegim que aquest noi vol escriure i que vol escriure en català —perquè és la seva llengua—; aleshores podem fer comptes de com s'ha de sentir, als vint anys, desconnectat de tothom, desconnectat dels petits cercles culturals que miraven de subsistir, i amb les seves dèries d'escriptor: ja hi tornarem. El cas és que l'escriptor se'n va sortir, malgrat l'esquifidesa del mercat i la presència ominosa de la censura, que va condemnar al calaix una bona part de la seva producció. No només se'n va sortir, el Pedrolo escriptor: també va aconseguir un públic fidel, que seguia les seves aventures literàries i que consumia amb avidesa la doctrina política que destil·lava en els articles setmanals. Uns articles durs, radicals, crítics. Pedrolo va ser un autèntic referent de la Transició, un oracle rondinaire.

I llavors li arriba, a poc a poc, com una marea que creix, la segona condemna: la literatura catalana perd notòriament el prestigi davant la suculenta i glamurosa literatura en castellà, i autors abans referencials com Pedrolo o Maria Aurèlia Capmany, i fins i tot gent jove com ara Montserrat

Roig, vital i profunda, van ser aparcats en segona fila, considerats prescindibles, considerats d'una categoria inferior. Això va passar els anys finals dels vuitanta i als noranta, anys democràtics i d'institucions pròpies, els anys formidables dels Jocs Olímpics i de la modernitat urbana, i va ser a mitges una operació dirigida i una contaminació involuntària d'una societat que esdevenia frívola i pueril. Tots hi vam caure una mica, i alguns del tot. Vull dir amb això que Manuel de Pedrolo va morir, el 1990, un xic bandejat: un xic massa sol, malgrat que ell defensava la seva condició de solitari. Aquesta corba que neix en la resistència més tossuda i acaba en el silenci és també generacional, o gairebé, és també paradigma d'allò que ell definia amb justesa una «nació oprimida». Es paguen preus massa alts per fenòmens que no haurien de produir-se amb tanta crueltat.

Tota vida és determinant per a qui la viu, però les circumstàncies de Manuel de Pedrolo no semblen especialment singulars. Poca cosa podem deduir de les dades objectives, perquè ja hem dit que la seva trajectòria és representativa d'un temps i un país, només que amb l'afegit del talent literari i jo diria de la consciència nacional crítica, que són els dos elements que formategen la seva vida. Sens dubte, Pedrolo va ser una persona peculiar, suposo que més com a resultat d'una construcció introspectiva —reflexió, reacció— que no pas com a resposta a uns fets personals singularment agressius. Va patir com tothom que es planteja una singladura intel·lectual en una dictadura ferotge. En tot cas, Pedrolo va néixer a l'Aranyó, la Segarra, l'any 1918. No sé quina influència té, en un marxista de pedra picada com ell, el fet que la família fos d'ascendència noble, tot i que vinguda a menys. En tot cas, no hi sobraven els diners. Era una família catalanista, el pare d'Acció Catalana —escissió d'una Lliga que començava a perdre l'hegemonia—, cosa que connota també una certa vocació intel·lectual, elitista. Pedrolo recorda l'extensa biblioteca del casal familiar, on se li va despertar la vocació literària. I aquí s'acaba tot: el futur metge és colpit per la guerra i sobretot la postguerra —amb un període de servei obligat a Valladolid— i aquest futur queda estroncat. L'escriptor vagarejarà de feina en feina, fent una mica de tot, fins que aconsegueix de consolidar la posició literària.

Sigui com sigui, l'any 1946 ja és casat i a Barcelona, en el mateix pis del carrer Calvet on viurà fins a la mort, que s'escau el 1990. Un pis que compaginarà amb breus estades a la casa de Tàrrrega, fidel a unes arrels que també traspuaven en la seva fonètica. En el despatxet que l'acull, més aviat petit, escriurà el corpus literari més prolífic de la cultura catalana, només reptat, potser, per l'obra també ben nodrida de Josep Maria Espinàs o Maria Aurèlia Capmany, que són gairebé de la mateixa quinta i que també van haver de guanyar-se la vida sumant peces diferents: novel·les, traduccions, articles, assaigs. Auster com era, el despatx de Pedrolo no va variar gens al llarg dels anys: al mig hi havia una taula escriptori quadrada, no gaire ampla, amb els costats obturats de manera que les cames no es veien. Una taula de fusta fosca. A l'esquerra, segons seia el visitant, una finestra; a la dreta, una prestatgeria de llibres. Era on Pedrolo rebia les visites, ell repenjat en la seva butaca, a vegades creuant les mans per darrere del clatell, estirant-se, i l'altra persona a la distància que marcava el moble central. Sobre la taula, el cendrer, infaltable aleshores, infatigable. Sobre la taula també, la màquina d'escriure, els folis escrits en un costat. Semblaven dir-li a la visita, ep, m'estàs privant de fer la meva feina.

Però Pedrolo era molt amable amb qui li demanava hora, com si fos una obligació intel·lectual: suportava entrevistes (també escolars), preguntes, consideracions. Escoltava tothom —potser no tothom—, s'hi interessava, contestava. Era molt més cordial del que aparentava, del que circulava com a retrat del personatge. Qui no el coneixia, el tenia per extremadament esquerp; qui el freqüentava, el sabia generós i loquaç, inquisidor a estones —mirava fixament mentre escoltava—, amb un somris gens difícil. Una anècdota: quan el 1984 Josep Maria Espinàs va estrenar el seu programa d'entrevistes *Identitats*, a l'acabada de néixer TV3, Pedrolo va declinar-ne la invitació, malgrat que amb l'Espinàs havien estat companys de brega literària, vull dir que van debutar gairebé alhora i es coneixien bé. Per què es va negar a assistir a un programa seriós, ben fet, cordial i que podia reblar la popularitat que començava a decaure? No ho sabem. Pedrolo era repatani i obert a parts iguals.

La primera novel·la, Pedrolo la publica als anys cinquanta. El règim ha obert una petitíssima escaleta en la prohibició d'editar en català i alguna cosa pot circular, a partir d'editorials voluntaristes que intenten recuperar clàssics —no sempre s'autoritzen— o donar a conèixer nous autors. Que són vistos com un miracle. De fet, el procés de substitució cultural ja s'ha consolidat prou com perquè la cultura catalana sigui una anècdota i prou. La gent s'ha acostumat ben de pressa a llegir en castellà i tot el parament de la cultura republicana, que era d'una enorme solidesa i d'un futur incontestable, se n'ha anat en orris, s'ha esfumat. Es troba a faltar però ningú hi dona un duro.

Això no va ser casual, va ser induït: va ser part d'una programació conscient per part del règim i segurament inconscient en la intenció d'aquells que ho van fer possible. Dir això és tant com assenyalar directament el nucli intel·lectual que es belluga al voltant de la revista i editorial Destino, plataforma de la nova literatura espanyola, que de seguida va guanyar un merescut prestigi de plataforma cultural liberal; Planeta va fer el mateix amb la literatura popular, una doble envestida difícil de contrarestar amb el record d'una literatura ara prohibida. Es va trencar l'hegemonia natural de la cultura catalana, que vol dir que es va acabar la fidelitat de la gent a la pròpia reflexió, al mirall, i la dels nous escriptors envers la llengua catalana. La societat va començar a ser interpretada per un altre prisma, amb un altre dring, i se la va incloure dins del paquet més gros de la «cultura espanyola». És una alienació amb tota la regla. Diversos autors que escrivien naturalment en català van canviar de llengua per poder continuar la feina creativa. Tanmateix apareixen, escrivint en català, nous noms, poquíssims. Entre els qui surten de l'ou hi ha els tres que hem esmentat més d'un cop: Pedrolo, Capmany i Espinàs. Tindran trajectòries molt diferents, els tres radicalment catalanistes, els tres radicalment demòcrates, els tres compromesos a restituir la respiració a una cultura ofegada. Compromesos amb la llengua i amb el país.

Pedrolo és, sens dubte, el de més difícil encaix. És curiós com un home que escriu perquè el llegeixi tothom, que es posa com a condició ser clar i pedagògic —no sempre ho serà—, que no vol plantejar dificultats artificials al lector, és el més reticent a integrar-se en els cercles resistents de la postguerra. Ell mateix relata com, obligat per les circumstàncies, va provar de freqüentar el domicili de Carles Riba on se celebraven aquelles tertúlies de diumenge a la tarda on s'intercanviaven estratègies literàries i perspectives resistents. No hi va haver manera: no era el seu món. Va trobar que aquells eren uns intel·lectuals pomposos i estirats, burgesos en definitiva, noucentistes fora d'època, amb els quals compartia el catalanisme però no la visió diguem-ne de classe. O de cultura.

És curiós però ni l'Espinàs hi anava ni ho feia l'Aurèlia, la qual cosa significa que la nova lleva buscava camins diferents, precisament perquè no tenien memòria «d'abans», ni relacions personals prèvies a l'ensulsiada. Eren un món nou que s'obria pas. Sí que tots tres es plantejaven una carrera literària llarga, no podien saber si productiva o no. Espinàs ho ha explicat bé: la dictadura era complicada per als polítics però no tant per als escriptors, perquè la feina d'escriure és solitària i casolana; després es publica o no es publica, però l'obra es pot fer amb circumstàncies adverses. L'Aurèlia ho diu d'una manera més vital: d'acord, afirma, això era un desastre, però teníem el mar, el sol, la pell de l'altre... La vida, que s'obre pas, i que potser explica la tossuderia literària d'aquesta gent. Ara bé, dic jo: tot es pot fer, però no és just, ni fàcil, ni promissori. A un llibre li calen els lectors.

L'actitud de Pedrolo és en certa manera desconcertant: es planteja una obra total, una obra d'una dimensió i una ambició desmesurades, en un moment que publicar un sol text ja era un prodigi. L'autor va ser ben rebut per l'estructura cultural del moment, com ho eren tots els qui debutaven durant el franquisme, però el seu tarannà i la dificultat de les primeres novel·les amb la censura van fer que el debut no fos espectacular. I, de fet, Pedrolo dedica uns anys a escriure teatre de manera gairebé obsessiva, una obra rere una altra, i al capdavant gairebé totes van ser bandejades dels escenaris majoritaris. És un teatre simbòlic, abstracte, emparentat amb la tècnica del teatre de l'absurd —siluetes, i no personatges, en escena—, però governat per una lògica incontestable. Són figures humanes lluitant per la pròpia llibertat. La llibertat és l'eix a l'entorn del qual giren totes les trames, que són, insisteixo, simbòliques. Anar més enllà, superar obstacles per trobar-ne d'altres,

col·laborar o boicotejar el grup, indagar sobre la condició humana: un teatre, en el fons, existencial. I és l'existencialisme una de les marques de l'obra pedroliana en tots els gèneres. És un home que renega de la transcendència però busca un sentit per una vida que sembla no tenir-ne. Davant la impossibilitat de representar els seus textos —alguns pujaran a escena durant la Transició—, Pedrolo abandona el teatre i s'aboca del tot a la novel·la.

En aquest gènere, que va ser el gran vehicle d'expressió de la seva generació i de la generació decisiva dels anys setanta, immediatament posterior, Pedrolo intenta satisfer inquietuds diverses. Per una banda, continua amb la indagació sobre la persona humana; per l'altra, es veu en l'obligació de denunciar les condicions de vida sota la dictadura. Però més enllà d'aquests dos paràmetres, Pedrolo es planteja també la qüestió formal de la literatura: la manera d'arribar al lector i, per tant, de transmetre-li un missatge, unes preguntes o unes idees o simplement fer-lo gaudir de la llengua; i la manera més adient i més nova per aconseguir uns efectes determinats. Que vol dir que, en escriure, Pedrolo es planteja problemes formals, problemes de recepció i problemes de compromís. És una actitud formidable en unes condicions que no havien variat gaire. I que es tradueix en provatures diverses, des de novel·les altament experimentals i complexes fins a novel·les psicològiques convencionals, passant per la reivindicació del gènere negre molt abans que aquest estigués en condicions de posar-se de moda. És prou conegut que la col·lecció La Cua de Palla, que Pedrolo va dirigir uns anys, va acabar en saldo, malgrat que va aconseguir de reunir tots els noms clàssics del gènere i algunes descobertes.

L'ambició de Pedrolo és, doncs, descomunal. Està sol en el seu despatx i va fent de manera incansable. Escriu novel·les senceres en tres setmanes, en dues. A sobre, fa articles i tradueix, perquè s'ha de guanyar la vida entre aquelles quatre parets. Planifica, pensa, dissenya: és una màquina. Les novel·les que es publiquen tenen un gran èxit: són formalment molt diferents entre si, canvien de punt de vista, alternen veus, tenen plantejaments originals, defugen en definitiva la forma tradicional d'un narrador i una història. Alhora són molt entenedores, plantegen problemes que encara són tabús —l'homosexualitat, per exemple, o l'adulteri—, tenen lloc en una geografia que la gent reconeix com a pròpia, sobretot la ciutat de Barcelona; en fi, que connecten molt bé amb un públic d'edat i condició diversa. Quan vol entrar en la denúncia política, fa obres més críptiques, situades en un món fantàstic, o les sotmet a la càrrega de la censura, que les sol prohibir. A la Transició, superada aquesta trava ominosa, Pedrolo publica un devessall de llibres rescabats del silenci. D'això se'n deia «obrir el calaix» i van ser diversos els autors que ho van viure. Era com recuperar tresors fora del seu moment.

I simultàniament Pedrolo es posa davant un repte impossible, que havia anunciat en algun conte, i que l'ocuparà de forma intermitent un seguit d'anys, fins que s'obliga a renunciar-hi: el Temps Obert. Es tracta de prendre com a punt de partida la vida d'un personatge, en Daniel Bastida, i anar-lo seguint novel·la rere novel·la, desenvolupant les circumstàncies alternatives que parteixen d'un sol fet, un bombardeig durant la guerra civil. Si hi ha morts o no, qui mor, qui queda ferit, etc. Cada cruïlla, cada opció, és una novel·la. El primer cercle de novel·les administra les conseqüències del bombardeig; un segon cercle es fixa en una altra disjuntiva. A meitat d'aquest cercle, Pedrolo plega. El Temps Obert hauria estat infinit i, com ell mateix va dir, ja estava clar quin era el joc. En total, va escriure onze volums.

De manera que tenim un Pedrolo que entra en la Transició amb un nom i un públic lector considerable. A això cal sumar-hi la seva figura com a referent polític. Pedrolo escriu articles indomables. És molt crític amb l'actitud dels partits catalans, en un moment que hi havia un relatiu consens entorn del catalanisme i el posterior peix al cove pujolià. La primera Transició, la que s'escola fins a l'aprovació de la Constitució i que està presidida pels pactes (opacs) amb Espanya, va coincidir amb una eufòria social notable: les lluites hagudes tenien sentit i s'havia recuperat el carrer. A Catalunya, havia portat l'Estatut i el retorn —previ a la Constitució— del president Tarradellas, una figura controvertida a casa nostra però d'un capital simbòlic indiscutible i irrenunciable. Tot plegat va servir perquè els polítics electes, els del 1977, es fessin amos de la situació i acordessin enviar la gent a casa: la política, ens van dir, és per als professionals, vosaltres vindreu a votar cada quatre

anys. I semblava que així havien d'anar les coses. És cert que aviat es va parlar de «desencanto» —un desencís contestat precisament per l'esquerra, almenys a Catalunya, que va dir que era una invenció de la premsa— i que el desmantellament de les instàncies unitàries de lluita i de les assemblees i associacions de tota mena va comportar una desmobilització estratègica de la societat. La Transició també va ser això.

A Catalunya, Jordi Pujol —una de les figures clau de la resistència cultural catalana— va guanyar les eleccions del 1980, una mica per sorpresa, i es va plantejar un programa de reconstrucció nacional que, des de la cultura, una cultura d'esquerres repartida entre marxisme, socialisme i anarquisme, va ser durament contestada. Els ajuntaments metropolitans havien anat, un anys abans, a mans de l'esquerra, de manera que el país estava dividit en projectes diferents, més o menys antagònics en els aspectes identitaris. Si bé aquells van ser els anys fundacionals de la sociovergència —la cara amable de la Transició a Catalunya—, en termes culturals i d'identitat, en termes de projecte nacional, és obvi que les diferències eren abismals. El catalanisme va ocupar la franja central de la societat amb un programa compartit de mínims, que podem resumir en Estatut, escola catalana —immersió lingüística— i mitjans públics de comunicació també en català. Tota la resta era camp de batalla.

Què havia de fer, un home com en Pedrolo, independentista confés i irreductible, en veure que aquest acord tàcit esborrava del mapa, literalment, partits minoritaris però encara actius com ara el PSAN? L'independentisme havia tret el nas, des d'una clandestinitat minoritària, els primers anys de la Transició i especialment el 1977, però va entrar en crisi amb la seqüència de Constitució —que feia impossible la independència— i Estatut. No era factible continuar una «lluita» des de posicions tan febles i tan allunyades del conformisme de la societat, disposada a provar el cant de sirena d'una autonomia plena de conflictes de competències. Pedrolo era conscient que aquest catalanisme tebi i acordat no podria redreçar cultura i llengua —en Pujol era molt tímid en aquests camps— i, pitjor encara, mantindria les estructures de poder intocades, igual a Barcelona que a Madrid. És cert que l'independentisme va començar de seguida un procés de reorganització, amb noves sigles i nous líders, però tinc la impressió que, per a aquest jovent que intenta tornar a treure de les catacumbes un moviment del tot minoritari, Pedrolo ja no és un referent. El vell drac remuga al fons de la cova, sense obtenir gaire eco. Lúcid com era, ho havia de saber.

Pedrolo és, doncs, un desencisat, però un desencisat actiu, una mica com ho serà també Joan Fuster des de Sueca. En el cas de Fuster va ser especialment dolorosa la destrucció del concepte del País Valencià i dels canals de comunicació entre València i Catalunya. Pedrolo també defensa a ultrança uns Països Catalans que tothom sembla disposat a deixar al calaix en espera d'una millor ocasió (l'acomodació de gairebé tothom al marc imposat des d'Espanya és un prodigi de submissió). Els dos intel·lectuals díscols comparteixen l'angoixa de veure com es dilueix tot allò que mal que bé s'havia pogut construir en els anys finals del franquisme, les dosis de consciència nacional que, si bé poc transcendents, eren prou vertebradores per pensar o somiar que les coses funcionarien d'una altra manera. La sociovergència va ser profundament constitucional i obedient al marc espanyol dels pactes tinguts per possibles. En tot cas, un saludable cinisme va protegir Joan Fuster de la depressió millor que l'escepticisme va protegir Pedrolo. L'home no ho deia mai, però havia esperat que les coses serien d'una altra manera. Era conscient que ja no seria a temps de veure la victòria de les seves idees, en cap terreny: ni nacional, ni cultural, ni social.

No crec que els articles de Pedrolo contribuïssin al seu arraconament. El cas va ser un altre. Des de l'arribada al poder de Jordi Pujol, ja ho he dit, el món de la cultura es va rebotar: era impossible que aquells que havien sostingut amb la pròpia suor la cultura independent i a la contra entenguessin el plantejament noucentista de construcció institucional que va fer el conseller Max Cahner, i ho he de dir en primera persona. La nostra cultura era filla del maig del 68; Cahner ho era del dictat de Josep Pijoan: quan vinguin maldades, va dir el pròcer, qui en el futur reconstrueixi el país ho haurà de fer des d'on som ara, restituint l'acadèmia, el museu i la biblioteca. Ho va dir a començaments

de segle i Cahner, obedient, va fer les tres coses, mentre el jovent revoltat volia diners, imaginació, circuits i el poder omnímode sobre el seu món.

Estaven passant més coses. Des de Madrid s'enviaven torpedes a la línia de flotació de la recuperació cultural, acusant Catalunya d'haver-se adormit amb la música carrinclona del provincianisme pujolià. Això encara es diu avui. Madrid tenia la Movida, quatre gats que no s'adonaven que aquest fenomen significava arribar una dècada tard a les ruptures dels setanta. Madrid també era, a principis dels vuitanta, l'epicentre del projecte de modernitat socialista. De fet, l'estratègia consistia a seduir la part progressista de la societat catalana i unir-la a aquest projecte estrictament espanyol, per tal que el catalanisme no fos mai una alternativa, sinó a tot estirar una sucursal. I per això calia que Catalunya, Barcelona, fossin el *Titànic*. La metàfora de Fèlix de Azua, avui refugiat a Madrid fugint dels miasmes nacionalistes segons explica, va fer fortuna. D'aquest desastre ens van salvar els Jocs Olímpics, tal com ho dic: el talent, quedava demostrat a bastament, era nostre.

El talent i la modernitat, però no eren talent i modernitat catalans, sinó «barcelonins». Tot allò que era modern, glamurós i urbà va passar a ser barceloní; català era allò convencional i lligat a la llengua, i doncs carrincló i conservador. La dicotomia, com el *Titànic*, va fer fortuna: encara es diu avui. Hi ha creadors que són catalans i creadors que són barcelonins. I els barcelonins són Mendoza, Vázquez Montalbán, Marsé, Isabel Coixet, Herralde i tot l'estol de dissenyadors, cineastes, escriptors en castellà, arquitectes, intel·lectuals, *and so on*, reconeguts a Espanya i crítics amb la circumstància catalana. Aquells que no s'identifiquen amb el projecte català —sí amb la construcció de Barcelona — per bé que no reneguin de la identitat catalana, que exerceixen en mode *low cost*.

He explicat aquesta circumstància en més d'un escrit i ara no es tracta d'aprofundir-hi. La qüestió és que, des de mitjan anys vuitanta i ben bé fins a finals de segle, però sobretot als anys noranta, el glamur provenia de l'Ajuntament de Barcelona, de la figura extraordinària de Pasqual Maragall i s'expressava culturalment en obres en castellà, fet que era tingut per cosmopolita. I la resta era parafernàlia provinciana. Pedrolo havia estat el referent natural del món català durant dues dècades i, de sobte, es va trobar oblidat de tothom. La cultura catalana recuperava espais i noms i incorporava noves generacions, és a dir, funcionava, però la cultura en castellà omplia les pàgines dels diaris i proporcionava els noms icònics, aquells que opinaven i establien les pautes de la societat. Un home com Pedrolo, allunyat de tota mena de glamur, radical en les posicions, aferrat al català com a llengua literària, caparrut, en fi, era impossible que pogués surar en aquell ambient.

Em consta que li va saber greu. Transcriu un poema que insereix en les pàgines del dietari del 1987, dia 14 de maig:

Cascada i no corrent que s'esmuny,
ventada que et rebolca,
no pas brisa que et duu;
així davalles com absent de tot,
com absent de tu;
així caus entre passions miserables
quan estelles el roure,
llenyisser sapastre
que encén foc i s'escalfa en la cendra,
planyívol mamífer que l'alba devorares
i que ets un grapat d'ombra
en les ganyes de la nit.

Llavors apunta, com a comentari: «És increïble com he malversat tota la meua vida. D'altra banda, com podia haver-la *aprofitada?*».

El cicle novel·lístic que avui es reedita és molt representatiu de l'obra de Manuel de Pedrolo i del seu afany de fixar la Barcelona de postguerra. Les quatre novel·les que el componen —ara reunides

en dos volums— van ser escrites el 1957, en temps rècord, i van restar inèdites fins a l'any 1977, l'any clau de la Transició. Aquests textos mereixien una reedició: són extraordinaris en si mateixos i són part de la història de la literatura, una peça potser no central però sí molt consistent, i de la història a seques. Les quatre novel·les constitueixen un tot, ja que Pedrolo planteja un interessant joc de personatges, com si els llibres fossin una carrera de relleus, en la qual el protagonista d'un llibre passa el testimoni a la figura central del següent, i així fins a completar un panorama sencer de la postguerra en quatre etapes. Els personatges secundaris d'una novel·la són el centre d'atenció en l'altra. El cicle és, doncs, un retaule que només sencer explica la realitat que l'autor vol palesar. Fa de bon llegir i sobretot és un testimoni d'altíssim nivell.

Els quatre textos s'inscriuen en el marc formal de la novel·la realista, amb una forta incidència de la indagació psicològica. Pedrolo reparteix els textos a parts iguals entre la reflexió dels protagonistes i l'acció. En cada novel·la hi ha un narrador, que és qui centra l'acció. La lectura, així, és molt fàcil i agradable, lleugera, diria que gairebé ingràvida si no fos que ens està explicant un drama col·lectiu. La història està farcida de complements que alleugereixen el pes de l'acció: diàlegs, descripcions, detalls de molta precisió, fets anecdòtics que acaben tenint un sentit. Pedrolo es confirma com un narrador hàbil i dotat. És obvi que va planificar amb cura el cicle sencer, sabent com volia anar construint, en definitiva, un fris revelador sobre la postguerra i els intents de resistència cultural i política, assentats sobre la memòria de la República i de la guerra. En el mig, dos temes bàsics de l'autor: l'un, el sexe; l'altre, la indagació moral. Aquesta última posa el focus sobre dos elements clau. En primer lloc, l'estraperlo, és a dir, la supervivència discutible, les fortunes bastides sobre les necessitats de les classes populars.

L'altre tema és més compromès: Pedrolo planteja la moralitat de les patrulles anarquistes que perseguïen i mataven burgesos durant la revolta del 1936 i més enllà, perquè els protagonistes d'un d'aquests escamots criminals i venjatius constitueixen el fil conductor de cada novel·la. No és poca cosa posar això sobre la taula i fer-ho des d'una perspectiva d'esquerra. El mite imperant de la postguerra resistent era una República ideal, una revolució popular impol·luta i un franquisme criminal que, aquest sí, posava els homes —i les dones— contra la tàpia per afusellar-los. Pedrolo tria situar els seus protagonistes, amb els quals el lector per força s'ha d'identificar, en la tessitura criminal de matar persones per la seva significació social, és a dir, per ser capellà o per ser un industrial, i no pas com a acció de guerra sinó de rereguarda. I, a sobre, afegeix la reflexió moral que en fan a posteriori sobre aquests fets, bàsicament una de les ràtzies. Al costat d'això, les novel·les ens porten alguna anècdota de la guerra, també amb la mort lluny del front, la qual cosa instal·la un paral·lelisme necessari: és més lícit matar en una acció de guerra, tot i que no sigui en batalla, que no pas en el circuit d'un escamot clandestí? Com veiem, Pedrolo s'està contestant les pròpies preguntes, està fent les paus amb ell mateix.

Quant al sexe, l'autor és força explícit, tenint en compte els paràmetres de l'època. De fet, Pedrolo vol esberlar els límits de l'escriptura —farà en algun moment novel·les i poemes eròtics— i alhora dinamitar les traves de la moral imperant, catòlica, burgesa i benpensant. Així, és minucios i poètic en les descripcions de cada acte sexual. I dibuixa una colla de noies joves, molt àvides, disposades a eludir les convencions i a lliurar-se al company —i a qui sigui— si convé en una relació sense futur. La dona que gaudeix lliurement del sexe no era el model més corrent als anys cinquanta, tot i que és una fantasia molt masculina. L'alliberament en aquest terreny arribaria als seixanta, amb la pastilla anticonceptiva i amb els nous valors imposats per la revolta pacífica dels *hippies*, però Pedrolo està fixant un ideal. Ja sap que la penetració a Espanya d'aquesta ruptura va ser lenta i difícil. Pedrolo, doncs, està marcant unes pautes fictícies, un *wishful thinking*, allò que a ell li agradaria que fos i que no era. O potser vol donar a entendre que aquelles dones no tenien res més per construir unes engrunes de felicitat.

Totes aquestes preocupacions, que assenyalen la profunditat de l'autor, estan presentades en l'ambient de la postguerra, en el moment que el règim està a punt de fer un tomb cap a una més gran

permissivitat envers la cultura catalana. El tema de la llengua —Pedrolo és un escriptor conscient d'estar construint futur— s'espigola al llarg de les pàgines, sigui com a comentari dels personatges, sigui com a apunt de l'autor. El català és la llengua del país, diu Pedrolo, no n'hi ha cap altra de possible per a un escriptor. Pensem que un dels personatges és un autor, jove i desconcertant, casat amb una dona igualment estranya, que s'acabarà de desvetllar com a protagonista en el quart volum. Pedrolo vol deixar clar que no és el seu àlter ego.

La postguerra: el narrador de *Les portes del passat* torna de l'exili a França, on s'ha refugiat per la seva participació concreta en la guerra. L'home vol retrobar una antiga «promesa» que ho havia estat fugaçment i de la qual no sap res. Al mateix temps, està retrobant la ciutat, l'escassa família que perdura, i està garbellant els records, inclosa la patrulla criminal que hem esmentat abans. Pedrolo no carrega les tintes amb la misèria o la sordidesa de la postguerra, però deixarà ben clar —a través de personatges secundaris— com el règim ha tacat fins i tot la vida quotidiana de la gent. No tan sols perquè els ha clivellat el futur i per tant la solidesa econòmica, com li havia passat a ell mateix, sinó perquè ho ha impregnat tot de mediocritat, d'amargor, de mesquinesa. De la qual, un altre cop, ens allibera el sexe espontani, intens, clandestí. I, lògicament, la petita xarxa de conspiradors que s'oposen a aquesta realitat feixuga i cruel i lluiten com poden, com formiguetes insidioses, per restituir els valors republicans i catalanistes. Una resistència vista a contrallum, de lluny, en cercles perifèrics, que reuneix més impotència que no pas eficàcia, però que el règim persegueix.

La paraula dels botxins és, més que res, una llarga visita a la mítica comissaria de Via Laietana. Formalment és el volum més interessant i no revelarem aquí quins viaranys camina. Diguem tan sols que és un llarg i intermitent interrogatori, plagat de detalls significatius. En primer lloc, Pedrolo fa que els policies parlin en català, acollint-se a la convenció que, si com a autor tria aquesta llengua, tot el que hi expliqui s'hi ha d'ajustar, per bé que no sigui coherent amb la realitat. Ho assenyalo perquè aquesta convenció s'ha perdut: actualment, si un personatge és castellanoparlant, ho ensenya i, en qualsevol cas, el lector no tolera —troba inversemblant— que determinades persones s'expressin en català seguint la normalitat de qualsevol literatura. En segon lloc, mentre se succeeixen els interrogatoris, Pedrolo deixa que les víctimes traslladin la profunda incertesa que els provoca el fet d'estar desconnectats de la realitat exterior. No saben quines gestions s'estan fent, no saben què han fet els més propers, si han fugit, si encara hi són, si s'estan movent i amb qui. En tercer lloc, els interrogatoris mateixos són un prodigi d'elaboració, un autèntic *tour de force* literari i psicològic. Recordem que Pedrolo té experiència com a autor teatral. En tot cas, el realisme punyent d'aquest duel —vencedor contra vençut— és colpidor. Mentrestant, el fet determinant de la patrulla republicana torna a tenir protagonisme a través dels records de l'interrogat. I s'hi suma un episodi de guerra, en què la colla republicana és feta presonera, un fet que tornarà en algun altre volum.

Les fronteres interiors ens duu a la vida quotidiana, grisa i frustrada, d'un dels personatges fins ara secundari. En aquest cas, el corrector de català, que no deixa de tenir una feina simbòlica, i és en aquest llibre on les reflexions sobre la llengua van més enllà. Cal destacar-hi un personatge afí al règim, funcionari, que fa parlar els fills en castellà, una actitud que no era majoritària en la classe mitjana —sí en la burgesia industrial—, però que podia donar-se. Pedrolo descriu un paisatge de destrucció, de destrucció moral. El seu protagonista ha tornat de l'exili i es retroba amb un matrimoni convencional i frustrat, amb una dona distant —havia estat apassionada— i insidiosa. Tot és mediocre i sense perspectiva. És clarament un món de perdedors. Estan pagant per un passat que van viure en diferents graus d'implicació, i s'han quedat sense futur; tanmateix, no són capaços d'una resistència activa. Són homes que han lluitat i han claudicat, dones de les quals sabem poca cosa.

No hi ha dubte que Pedrolo s'identifica amb la solitud del seu personatge, tot i que les circumstàncies familiars divergeixen; no així les socials i col·lectives: les culturals. L'autor parla d'identitat col·lectiva, de les coses que defineixen els catalans, parla de «pàtria», fa venir bé llargues converses pedagògiques sobre l'oposició i les actituds que s'hi corresponen. Pedrolo deixa anar tot el bagatge de reflexió que arrossega sobre la derrota de Catalunya en la guerra i la situació de destrucció

identitària induïda pel règim. Es planteja quines coses s'han de salvar en cadascun dels catalans perquè el país continuï existint, i la llengua n'és el pal de paller.

Mentrestant, li fa viure al seu protagonista una relació equívoca amb una alumna de l'acadèmia on, mestre represaliat, fa classes. De fet, els quatre volums plantegen ara i adés relacions extravagants, moltes atribuïdes a les dones, que l'autor no jutja sinó que descriu. Pedrolo està intentant moure més enllà els límits morals del lector. En aquest sentit, fa el mateix que ha fet pàgines abans amb la llengua o amb la identitat catalana: plantejar un conflicte al lector. Recordem que els quatre volums van ser escrits el 1957, i és obvi que Pedrolo vol desvetllar la consciència a través d'aquesta realitat polièdrica. Una realitat vista des de la perspectiva d'unes persones castigades, que poden tenir altres flaqueses, que ell espera que els siguin perdonades.

La nit horitzontal porta al desenllaç traumàtic de l'aventura de l'oposició: estem davant d'un grup d'activistes, una xarxa minoritària però consistent, que es prepara per tirar endavant una acció agosarada. El capítol, que torna a barrejar relacions personals, pàtria i llengua, i oposició política al règim, agafa un to èpic i acaba amb un final molt ben escrit, molt ben plantejat. El colofó és, doncs, modèlic. No només explica l'ambient ofegador de la clandestinitat, la captació de nous membres, la persecució implacable de la policia, sinó també el pòsit de somni i d'ideal que sempre mou els militants. És una crida a l'acció i un avís sobre els costos que això comporta. Pedrolo no va ser mai un home de militància o d'acció. Poques vegades se'l va veure en una manifestació. No va ser un home de clandestinitat, perquè sempre va considerar que el seu paper era el de donar testimoni. Sí que col·laborava, a vegades amb diners (pocs), en alguns procediments de l'independentisme vacil·lant d'aquells anys.

Pedrolo va guanyar el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes l'any 1979, abans del declivi, i va ser un premi indiscutible. Va ser just l'any anterior a la primera dona guardonada, Mercè Rodoreda. Si no ho recordo malament, Pedrolo va cedir l'import del premi —una xifra respectable— a una entitat en defensa de la llengua; en tot cas, en va fer donació. No era home de premis. Fora interessant trobar avui el discurs d'acceptació: el 1979 era un any en què les coses encara eren possibles, tot i que la Transició ja pintava malament. Avui el llegat de Pedrolo està ben conservat en la fundació que pilota la seva filla Adelais que, si és que això té algun significat, té un nom d'origen càtar. Ella ha explicat més d'una vegada les dificultats que té la fundació per operar, perquè no ha trobat cap ajut institucional per part de l'Ajuntament de Tàrraga o de la Generalitat (suposo que també encomanats d'aquesta nefasta modernitat que dèiem). La rectificació ha vingut amb la promoció de l'Any Pedrolo.

Anys després de mort, milers de pàgines després, Pedrolo continua sent recordat com l'autor del *Mecanoscrit del segon origen*, un llibre menor tot i que absolut *best-seller* de la nostra cultura. Hem d'esperar que contribucions intel·ligents com les de l'editorial Comanegra, amb aquest volum doble que teniu a les mans, ajudin a situar Pedrolo com el que és: un autor sòlid, honest, important i bàsic per entendre un temps i un país.

Què sentiria, què pensaria avui Manuel de Pedrolo? És sempre agosarat atribuir a qui no hi és una actitud que indefectiblement acaba sent la de qui fa l'aposta. Però en tenim alguna pista. Pedrolo estaria esperançat. Altrament no hauria lluitat tota la vida per construir un futur plausible. Esperançat amb un horitzó d'alliberament nacional —era el seu llenguatge— i de redreçament social: un país lliure, un país just. Un país a la punta dels dits.

Tanmateix, escèptic com era, havent vist més d'una vegada com els processos promissoris s'esvaïen, com naixien divisions i recances i fins i tot traïcions a l'ideal, Pedrolo estaria amb l'ai al cor. Serien capaços els catalans de fer el que estan col·lectivament empesos a fer?

I, en tercer lloc, notaria la flaire —una vella, coneguda olor— de la dictadura en les formes que el govern espanyol, que l'estructura mineral de l'Estat, utilitza per acallar la voluntat dels catalans. Procediments dubtosos, a la vora voreta de la legalitat, discursos de postveritat, tramples, manipulacions. Una dictadura *low-cost*, comandada per la fiscalia com a disfressa de la voluntat del govern, que ens indica que no volen amollar la presa, però que no les tenen totes. David contra Goliat,

un cop més. Pedrolo és home de «davids»: seuria a la seva taula, tancaria els ulls, els tindria plens de les imatges de la gent al carrer, de la resposta popular que encaçala el moviment, de les cançons i els clavells, de la imatge divertida —divertida i, al capdavant, diabòlica— del Puet, i tot tancant-los diria: «Doncs potser no, que no he malversat la meva vida». I somriuria sense cap ombra de l'amargor que a vegades se li colava en el gest.

Patricia Gabancho

Barcelona, setembre del 2017

LES PORTES DEL PASSAT

Tot continuava igual i el temps, semblava, no havia alterat res a desgrat dels tretze anys transcorreguts. Ara manaven uns altres, i feia molt de temps que ocupaven el poder, però el carrer era el mateix de sempre, intemporal i vagament retret; les cases havien guanyat patina, si bé d'una manera discreta, invisible encara a l'ull nu. Els arbres no eren pas més corpulents que antany. Els esponjosos plàtans que fregaven els balcons dels principals, tancats com en aquell temps, quan ell tenia vint-i-tres anys i va abandonar la casa per sempre. O no va abandonar-la, perquè, encara que semblés estrany, mai no va arribar a entrar-hi, sempre s'havien dit adeu a la banda de fora del portal o, més exactament, entre el portal i la vaqueria que també seguia allí, potser fins i tot regida pels mateixos amos, però en tot cas encara pintada amb aquell color verd que prolongava la ufanor acollidora dels arbres. No havia entrat mai a la casa, i així i tot li era com un amic llargament perdut i ara recobrat, una relació que ara saludava sense estar segur de les seves paraules o de la seva actitud, ja que paraules i actituds encaraven una situació nova; només ells dos eren vells, dos vells coneguts que es reveien en un moment delicat, després d'haver oblidat la naturalesa exacta del contacte pretèrit.

Per això es va aturar i fità l'edifici fins més enllà dels balcons del principal, observant la pedra rogenca que ni pluges ni vents no havien mossegat; és a dir, devien haver-la mossegada antany, molt abans de conèixer ell la Victòria, mossegada profunda a continuació de la qual els elements, sadolls, l'havien deixat reposar en la seva senectut sense antiguitat; àdhuc l'òxid dels balcons era un rovell que semblava procedir dels primers dies, de quan la casa encara era jove i unes parelles il·lusionades l'estrenaven. La Victòria hi havia nascut.

Saltironejà amunt i avall de la vorera, entre els dos plàtans i sense deixar d'observar els balcons, d'un dels quals gairebé li semblava que s'havia abocat en un temps remot; no sabia ben bé si del de la dreta o de l'esquerra, ja que aleshores, tretze anys enrere, mai no es va preocupar de preguntar-li quin era el seu, ni mai no s'havia esperat per si ella, un cop dalt del pis, sentia encara la necessitat de perllongar aquell comiat amb un somriure alegre, amb un gest de la mà, potser fins i tot amb una paraula mig cridada, ni cridada ni mormolada, prou forta per ser indiscreta malgrat la seva intenció de secret i massa feble per arribar-li a les orelles, a ell que era a baix de tot, al carrer, entre la vorera i la calçada, disposat a travessar cap a l'altra banda. Mai no havia tingut lloc res de semblant, i les escasses vegades que aleshores alçà els ulls cap als balcons, ja des de la vorada frontera, no ho feu pas amb l'esperança de veure-la, sinó obeint aquell gest que havia après, sense saber-ho, dels seus pares, dels seus avis, dels antecessors més llunyans de la família, els quals devien haver-l'hi ensenyat sense ni sospitar que el dotaven d'una supervivència formal que no trobaria un novell contingut i, per tant, restaria com una mena de tic inexplicat i inexplicable.

Tan inexplicable, gairebé, com la seva presència, ara, en aquell indret distant de la seva ruta, igualment apartat de la casa on havia vist morir la mare, encara no feia quinze dies, i del bar on espiava els maneigs de l'Eugènia, que es girava i somreia descarada mentre les anques poderoses estarrufaven el vestit llardós on el vell havia deixat les seves ditades. Perquè feia tretze anys que no s'havia recordat de la Victòria, o que se n'havia recordat només de tard en tard, i sobretot darrerament, quan enyorava els plàtans verds i la joventut se li vessava en un doll sense aturador. Aleshores la noia sorgia del més profund de la seva carn, però era com una aparició fantasmal, sense consistència; una mena de temor, vingut no sabia d'on ni per què, la submergia novament en aquell indret imprecís on en servava la memòria.

Només ara recobrava veritable actualitat i es convertia de nou en l'amant tendra i, més que això, en la corresponsal que mai no es cansava d'omplir quartilles amb la seva lletra aplicada i alta, quartilles de mala qualitat que gargotejava per totes dues bandes i que ell va descobrir, amb emocionada sorpresa, en un vell caixó que la seva mare conservava sota el llit. Ni l'emoció d'aquells dies perduts ni el record persistent no justificaven aquest pas que no gosava fer però que ja sabia que acabaria fent, perquè ara que havia vingut fins ací per res del món no se'n tornaria amb les mans buides.

Però encara va tardar a entrar a la casa i enfilat aquells quatre graons amples que menaven a la llotgeta de la portera, on l'escala començava a estrènyer-se i a pujar més precipitada. Tardà perquè l'obscur temor d'aquells tretze anys que hi havia entre el comiat i avui era un pes que potser res no podria remoure. Ja no era ell sol, eren ell i ella, altre cop tots dos —i ella seria una altra, no la Victòria que escrivia cartes i amb qui s'estimaven, ans una altra persona, diferent, més greu, amb l'aplom de la seva trentena i llur passat ben ocult en algun lloc inassequible, i això no pas per conservar-lo com ell havia fet, sinó per rebutjar-lo amb la intenció inútil, però misteriosament eficaç, de ser tota sencera d'allò, o d'aquell, que s'incorporava a la seva vida mentre ell vagava per terres estranyes i menjava el pa agre i adust de l'exili.

I quan a la fi s'hi va atrevir, quan gosà fer els pocs passos que el separaven de l'entrada, d'on no havia acabat d'allunyar-se mai, d'on ni s'havia allunyat tretze anys enrere a desgrat del seu convenciment, va pujar aquells quatre graons encara amb el cor poruc, disposat a totes les sorpreses, però per endavant malavingut a enfrontar-s'hi serenament.

No va recordar la portera, ara asseguda darrere la porta vidrada mig oberta, ni res no l'obligava a fer-ho; en cert sentit mai no l'havia vista. Era una dona sempre asseguda en aquell llindar i per això mateix més objecte que persona, sobretot per a ell que amb la mateixa indiferència es mirava les pedres i els arbres, el carrer i els éssers que l'habitaven, tot ell abocat únicament sobre una cara que coneixia amb el nom de Victòria, una criatura dolça i alhora forta que a l'últim va plantar-li cara i decidí el futur de tots dos. O potser la decisió ja era presa, rumiada durant llargues nits d'insomni, i per això va trobar-la encara més amarga i l'acomiadà amb aquella correguda escales amunt que li deixava, a ell, només la darrera imatge d'una espatlla, d'una esquena, d'unes anques, de les cames que s'enfilaven lleugeres, amb les mitges ben aplomades i les faldilles que oscil·laven fins al sec profund on la cama desapareixia.

Era, doncs, un estrany que s'atansava a una estranya mentre pujava aquells quatre graons i somreia d'una manera estúpida per encarar-se amb la dona allí asseguda, asseguda i tranquil·la, amb el vestit negre que devia haver dut sempre però que ell no recordava, més vella, més arrugada de com l'hauria recordada si verament l'hagués vista, però idèntica a ella mateixa, amb aquesta identitat planera que els desconeguts tenen amb llur pròpia persona ignorada.

Va saludar-la amb una inclinació del cap i fins es va treure la mà de la butxaca, no pas per veritable deferència, per respecte, sinó per un instint interessat que l'obligava a conquistar, no sabia ben bé per què, la simpatia de la desconeguda, ja que d'ella depenia tant; no tot, perquè podia contestar amb un sí o amb un no i desaparèixer després darrere l'afirmació o la negació com si mai no hagués existit, o com si solament hagués existit en aquell instant precís d'afirmar o de negar, missió per a l'acompliment de la qual havia romàs sempre en aquella porta, en el supòsit que fos la mateixa de sempre, aquell objecte sempre assegut al llindar, atès que res no garantia que fos la d'abans, i podia perfectament tractar-se d'una altra vella i no d'aquella que ell no havia mirat mai; no tot depenia d'ella, doncs, però en canvi era la porta a través de la qual tindria accés a la Victòria, una porta que podia tancar-se també i refusar-li el pas, no per mala voluntat potser, ans per ignorància, o perquè fos una porta oberta sobre un mur on el camí s'acaba.

La vella no es va aixecar, però redreçà una mica l'espatlla inclinada sobre la cadira o, més que inclinada, vençuda pels anys i per les misèries, per tots aquells fills que ell no coneixia ni coneixeria mai i l'existència dels quals li seria revelada a poc a poc, no pas avui, sinó demà, un altre dia, durant molts dies, quan tornaria a la casa a parlar amb la dona.

—Perdoni; la senyoreta Victòria Godayol...?

Més que la tímidesa era el temor allò que el feia parlar amb la seva veu més blana, blana a despit del rogall que tenia gorja endins i que obligà la dona a un moment de silenci després que la pregunta fou feta, un silenci destinat a la captació d'uns mots mig oïts i familiars que a la fi van obrir-se amb tot llur sentit dins del cervell que només pensava en els fills i en les dones d'aquests fills.

—Victòria...? Ui, no fa pas poc temps que ja no viuen ací! Des que es va morir el senyor...

Darrere la dona, sota la bombeta que penjava del sostre i ho mig aclaria tot amb la seva llum groga, hi havia una taula coberta amb un hule, on s'apilaven unes mates d'enciam i un grapat de mongetes tendres. Hi havia també un tros de pa, no una barra sencera, sinó un tros mal tallat, més que tallat partit amb les mans, i al costat, un pot d'alumini ennegrit pel foc. En Jesús va pensar que la dona era una deixada, però ella seia davant seu, d'esquena a la taula, com una reina que sap que disposa de la paraula justa. I aquesta paraula era allò que ell intentava obstinadament de no sentir tot i que ja fos massa tard per fer-se enrere; ara li calia retrobar el camí per aquell extrem, i per això va fer només:

—Ah!

I mentre la vella continuava mirant-lo, hauria dit que tota encuriosida, va trobar les altres paraules per forçar la sortida, les paraules que ja estava a punt de pronunciar en entrar a la casa i atansar-se a la dona, però que havia esperat, contra tota esperança, que li serien evitades:

—I on viuen, ara?

Ella es va arronsar d'espatlles, sense indiferència, amb fatalitat, sense sentir-se verament atesa, ni impressionada de la manera que fos, per la cara del foraster, tot de sobte ombrívola i terrosa.

—No ho sé...

—No ho sabeu?

Tot formava part d'un ordre de coses que disposà quan va abandonar aquella casa, és a dir, quan sense haver-hi entrat mai era com si l'abandonés, perquè se n'anava, i ella, la Victòria, restava a la ciutat, al pis on havia viscut sempre —i s'allunyava d'ell enfilant-se escales amunt amb les seves cames enfundades en mitges de costures rectes, tibants. Una cosa era conseqüència de l'altra, però malgrat això no podia vèncer ara la seva incredulitat, atès que a més de no haver entrat allí amb una preparació suficient, o només falsament preparat a les paraules de la vella, aquesta, li semblava, tampoc no ho deia tot; els seus ulls el fitaven amb massa insistència per no insinuar un secret que, no sabia per què, no s'atrevia a dir, o que potser no volia dir, probablement per pura obstinació senil.

—No us van deixar cap adreça, en anar-se'n?

La dona va inclinar una mica el cap, si bé no deixà de mirar-lo, i la curiositat semblava augmentar en els seus ulls; hi era ben visible, gairebé descarada, però d'una manera humil a pesar de tot, sense rastre de provocació ni d'autèntica impertinència.

—Sí que me la van deixar. I prou que la tenia. Però ja no me'n recordo. Només sé que era per Sant Gervasi.

Va escandir les quatre frases d'una manera neta, separant-les curosament, com si cadascuna d'elles formés part d'un context distint i calgués subratllar-ho a benefici del seu interlocutor, massa jove, massa pertorbat per adonar-se de res.

—Sant Gervasi... El carrer, no el recordeu?

—El carrer...? Tinc tan poca memòria!

Va fer un sospir que obria un parèntesi. I dins hi havia, arrengherats en bon ordre, el resum d'aquells deu anys, quan els fills s'havien fet grans i s'havien casat i ella s'havia quedat sola, a la seva edat, vídua com era des de jove —ella que els havia pujat tots amb el seu treball, amb el seu esforç, sí, senyor, traient-se el menjar de la boca, car tots sabem què dona una porteria, mentre les coses es van encarint i els veïns no es fan càrrec de res, paguen el mateix que pagaven quinze anys enrere i fan el sord si els en parles...

En Jesús, però, va desgavellar aquell ordre curiós en què havia tingut l'habilitat d'aplegar les seves queixes des que, cinc anys enrere, havia donat forma definitiva a la seva cantarella, amb el

mateix orgull, potser, d'un autor que, havent revisat el text definitiu de les seves obres, ja només espera la mort, però ella amb moltes ganes de viure i de seguir contant i repetint la mateixa història, atès que no podia escriure cap llibre i al seu abast només hi havia la precària transmissió oral.

—Quants anys fa, doncs, que són fora?

Va mirar-lo sense malvolença, perquè el verí ja s'havia esgotat amb els primers impacients, tots els veïns de l'escala i els botiguers dels costats, i ara feia temps que havia après a deixar la capsa tancada, si bé molt a prop, a l'abast com qui diu de les mans, per tal d'obrir-la a la primera oportunitat.

—Set o vuit... Sí, set, perquè en Josep encara s'havia de casar. Recordo que...

—Quin Josep?

A casa dels Godayol no n'hi havia cap, o si més no ell mai no se n'havia assabentat i, tot i que de la família mai no en parlaven gaire, ell hauria sabut l'existència d'un germà, perquè només s'hauria pogut tractar d'un germà; si bé ignorava el nom del pare, era evident que la vella no podia referir-s'hi, car el pare ja era casat, és clar, i a més ella mateixa acabava de dir que se'n va anar quan l'home morí.

—El meu fill. Es va casar el quaranta-sis i ells devien marxar un any abans.

—Comprenc.

Van mirar-se, ell dret al lllindar, sense tocar-lo ben bé, perquè hi seia la vella, amb la cadira porta endins i porta enfora, davant la taula desordenada, i ella recolzada contra el respall, observant-lo cada cop més atentament, com interessada a desgrat dels greuges que covava contra en Josep i els altres fills.

—Si la buscàveu, potser encara la trobaríeu...

—Què?

—L'adreça.

No va dir ni sí ni no, però en Jesús va interpretar correctament el seu gest, un gest que no afectà gens ni mica les mans, ni el cos, sinó ben just la cara i el coll quan va inclinar la testa de costat, en una actitud dubtativa, sempre sense mala voluntat, però amb la inerta desgana que es referia a tot allò que no havia fet ni faria ara que ja era vella: servir les coses en ordre (llevat dels seus records), o prendre's molèsties innecessàries i que ningú no compensaria, o regirar els vells papers grocs, factures, rebuts, targetes i cartes, tot de papers que reposaven dalt de l'armari i que durant anys i anys ningú no havia tocat, ni simplement espolsat, com si a la fi hagués aconseguit d'oblidar llur existència.

—Només sé que era per Sant Gervasi.

Era una manera escaient d'indicar la seva repugnància a moure's, a cercar el que fos, a preocupar-se de les coses que ningú no tocaria ja fins que ella fos morta, i aleshores seria per cremar-les amb desamor, amb el mateix desamor amb què ella les havia oblidades.

En Jesús va restar un moment dret allí, immòbil si no fos pel moviment del llavi inferior que pujà a cobrir parcialment el superior i el mossegà amb delicadesa, i aleshores va dir:

—Potser algun veí se'n recordaria...

La vella denegà amb el cap, aquest cop amb una denegació lenta i pausada, com pausats, gairebé cansats i tot, eren la majoria dels seus moviments.

—Ja no es feien amb ningú.

Va estar a punt de deixar passar aquella observació que no podia interessar-li, li semblava; tant li era que s'haguessin fet o que no s'haguessin fet amb els altres estadants de la casa —llevat pel detall que ara, per llur manera de viure retirada, per llur adustesa, pel que fos, ningú no podria posar-lo darrere la pista de la Victòria. Però com que la pregunta que tenia a la punta de la llengua, no s'atrevia a formular-la, temorós del desencís, va dir:

—No es feien amb ningú?

I potser no era ben bé una pregunta, sinó una constatació, o ni això: una mecànica repetició dels mots de la vella, una manera maquinal de no interrompre del tot aquell contacte precari que hi havia entre ells i que la dona no feia res per aprofundir, ni tan sols per conservar en la seva forma actual.

Però llavors la vella va dir els mots que ho havien de canviar tot, unes paraules senzilles, com ho són sempre les paraules dites sense intenció, a tall de comentari, per explicar un fet més que per justificar-lo:

—No. Des que va tenir la criatura...

—Quina criatura?

Perquè no sabia de què li parlava, de debò que no ho sabia, i encara era ben lluny del seu esperit la possibilitat d'unes conseqüències en les quals mai no va pensar, en les quals no pensaria, amb tant de retard, fins al cap d'uns segons, quan la vella hagués buidat, com qui no hi toca, el seu sac:

—Doncs la nena de la Victòria...

—Una nena?

Tot s'esfondrava. És a dir, la construcció sempre havia reposat sobre la sorra blana i res no havia estat mai prou sòlid perquè fos permès de parlar de construcció. De tota manera, però, quelcom es desfeia, perquè la noia, llunyana durant tants anys, i gairebé pròxima recentment, reculava ara a distàncies inassolibles, on mai no se li podria reunir, perquè algú altre havia interceptat els camins: aquell que havia pressentit i temut o, menys que això, aquell en el qual simplement havia pensat quan encara era davant la casa, examinant els arbres i els balcons, el carrer i les botigues, les mateixes escales que a la fi havia pujat sense acabar de dir-se que calia esperar qualsevol contingència, que res no seria més plausible, més natural.

Però ara no era natural, ara era un dolor més o menys localitzat per aquells mots que, li semblava, liquidaven definitivament, sense ombra de dubte, tot llur passat. Ara és de veritat, es deia, sense saber que tot descansava en un error. Desganat, va afegir gairebé immediatament:

—I això què hi té a veure?

Ella va moure les espatlles per indicar que no calia que la barregés amb res del que s'havia esdevingut, atès que no se'n feia solidària ni li importava, en el fons; ella només era la portera i, encara que ho hagués volgut, certes actituds no se les podia permetre: eren de luxe, i ella havia de servir tothom, per això l'havien posada allí on era, no a l'entrada de la llotja, sinó a la llotja, o en un indret o altre de la casa si tenia l'habitatge a part, per tenir-ne cura —i també dels veïns, dels seus capricis i les seves impertinències.

—No els va agradar. Que una noia soltera...

La va interrompre. No amb paraules, sinó amb el sobresalt, ben visible, del cos. Una manera tota particular de retrocedir i després de projectar-se endavant, gairebé com si la volgués agredir. Però ella no va enganyar-s'hi, no va tenir por; callà i va esperar-se.

—Voleu dir que no és casada?

—Qui sap, ara! Aleshores no, que no ho era.

—No?

Calia que li ho tornés a dir, perquè... No ho sabia per què; la vella ara el mirava maliciosament, definint a la fi el sentit de la seva intenció en fitar-lo com ho havia fet al principi, o gairebé des del principi, quan començà a contestar les seves preguntes sense preguntar-li al seu torn per què ho volia saber, qui era, d'on li venia aquell interès per la Victòria.

Ara estava a punt de destapar les cartes. O potser era una altra cosa: que fins ara no reunia en un record únic, consistent, un feix d'impressions o de pressentiments que la cara del xicot suscitava dintre seu, barrejats amb aquells greuges que no tenien res a veure amb ell i per als quals vivia sense adonar-se que posaven com un vel entre els seus ulls i el món. Ara es desensopia i en el seu esguard brillava, a la fi, l'espurna que ho resolia tot. Gairebé va somriure en dir tot de sobte, però amb una extraordinària naturalitat:

—Vostè és aquell jove que l'acompanyava, oi?

També va somriure ell, per costum, per fer-li companyia, potser fins i tot per recompensar-la, a la seva manera, amb l'únic que li podia donar, no res de preciós ni de particularment desitjable, però quelcom encara suficientment personal per merèixer simpatia, grat, de vegades amor i tot.

—Sí, l'acompanyava sovint. Però ja fa molts anys...

—Durant la guerra.

—Això...

Ella va enretirar la cadira una mica de costat, per deixar que la llum es projectés sobre l'home que tenia davant. La llum, però, sempre l'havia il·luminat, si bé per damunt la seva testa, i ella no podia veure res que no hagués vist fins aleshores. No era la claror, doncs, allò que el va traïr, sinó que va traïr-se ell mateix pel fet de ser tal com era des que existia i, més encara, des que existien els seus, tots aquells que li havien donat carn i sang, i les hi havien donades d'una certa manera que ell, al seu torn, passaria als fills, els les havia passat ja, car la vella ho va aclarir amb la seva simplicitat de costum:

—És igual que vostè.

Ho va entendre; tot seguit va estar segur del que volia dir la vella, però a desgrat d'això ho va preguntar per aquesta necessitat estúpida de veure traduïts en paraules els fets indiscutibles sobre els quals ens permetem un dubte, si més no una vacil·lació, mentre no són confirmats d'una manera explícita i suficient:

—Qui vol dir? La nena?

—Sí, la Maria Jesús.

Va empal·lidir una mica. I va escollir aquell instant solemne per butxaquejar a la recerca d'una cigarreta, treure-la del paquet i encendre-la amb la mà tremolosa —perquè li era absolutament impossible de restar allí dret davant la vella, sense fer res, res més que preguntes, tot un grapat d'interrogacions que li pujaven als llavis però que hauria estat indecent, indelicat si més no, de formular d'aquella manera precipitada, desordenada, a què l'empenyia la seva ànsia.

Se sentia xop de tendresa, i d'aquesta tendresa tremolava, impacient que estava per abraçar-les a totes dues, mare i filla, la seva filla, allò que... sí, allò en què mai no havia pensat, ni somniat, perquè mai no havia tingut una sola oportunitat de confiar, d'abandonar-se, de construir quelcom de sòlid durant aquells anys a França i a Amèrica, ara amb la Jenny, després amb l'Ellen, l'Ellen que no el perdonaria i ara estava sola com ell sempre havia estat sol, sol llevat d'aquells temps meravellosos, quan era jove i tenia la Victòria i li feia una filla...

—Maria Jesús...

La portera, ara sí que tota abocada al present perquè allò era una veritable novel·la, una cosa que mai no hauria gosat ni esperar. A l'escala mai no havia passat res de verament emocionant abans d'aquella naixença de la nena, que no es va poder amagar i que la mateixa Victòria no semblava tenir cap interès a ocultar, com si s'imposés, com si sentís la necessitat d'imposar-se un càstig, o com si a pesar de tot s'enorgullís d'aquella relació que ningú no li deixaria oblidar per molt que visqués, no els seus propis familiars, ja que d'allò, d'aquella vergonya, havia mort en definitiva el vell, i d'aquella mateixa vergonya moriria probablement la mare, tan delicada des d'aleshores. Així doncs, digué:

—Ja em semblava que la seva cara m'era coneguda...

Però ell ja no s'acontentava amb vaguetats o comentaris imprecisos, ni li interessava de parlar per parlar sense moure's de lloc, potser perquè no trobava la manera d'acomiar-se; volia fets concrets i brutals que li feren preguntar:

—Quan va néixer, exactament, aquesta criatura?

—Deixi'm comptar... La guerra es va acabar l'any trenta-nou...

—A l'abril.

—A l'abril? Ah, no, jo compto des que van entrar a Barcelona... Però no hi fa res, perquè no va pas néixer aleshores, sinó a l'estiu... Quin mes devia ser? En Jaume em va tornar al setembre, perquè el van agafar, sap?, i va estar en un camp de concentració. Jo prou li deia que es quedés, però massa complidor que és...

Va callar, perquè entre aquell Jaume pretèrit i el fill que després va tolerar, com en Josep i en Vicenç, que les nores la confinassin a la porteria tota sola, en aquella porteria on havia passat tota la vida, trenta anys pel cap baix, però d'on ja tenia dret a retirar-se, entre un xicot i l'altre, doncs, ja

no hi havia res de comú, eren estranys entre ells, d'una manera més profunda i pertorbadora que si haguessin estat dues persones distintes.

—Deia que al setembre...

No es podia esperar! En què pensava aquella dona per parlar ara del seu fill i quedar-se després muda, evocativa? Que potser no havien passat tots per les mateixes misèries, camp de concentració, presó, exili o, pitjor encara, el desarrelament i la mort? Per què parlar-ne, per què, vella?

—Sí, és quan va tornar... I ella ja l'havia tingut potser feia un mes o tres setmanes; una noia petita i tota peluda que gairebé feia llàstima, sap? Però després, Déu meu! Després sí que enamorava!...

Va comptar ràpidament, i el cor quasi se li aturava, perquè quan ell se'n va anar, al gener, la Victòria probablement ja sabia que estava prenyada, o ho temia si més no —allò havia de ser més una temença que una esperança—, soltera com era i amb ell que fugia, abandonant-la per sempre. I, tot i saber-ho, l'havia deixat marxar... No, si ho hagués sabut, o que només fos presentit, aquell vespre no se li hauria girat d'esquena per pujar les escales precipitadament i deixar-lo a la porta, des d'on ell la mirava enfilar-se cap al pis on encara no havia estat mai i on ara ja no posaria mai els peus, vist que ella no hi vivia. No podia ser que ella s'hagués adonat d'aquell estat que tot just començava, perquè cap noia del món no hauria renunciat, en aquesta situació, com va renunciar la Victòria per pur amor propi, ara ho veia, només per l'amor propi de la femella que no se sent la primera entre les atraccions del mascle que estima. Si la vella tenia raó —i per què no havia de tenir-ne i equivocar els càlculs, ella que comptava no per dates, sinó per efemèrides, per esdeveniments familiars?— la Victòria no devia adonar-se de res fins al cap d'uns dies, quan ell potser encara no era fora de Catalunya, quan s'afanyava cap a la frontera, percaçat per una força contra la qual res no podia i amb els ulls humits en travessar la darrera cresta, aleshores que, encara en terra seva, es va girar plorant, sí, plorant per tot allò perdut i que hauria estat, que hauria pogut ser tan bell si entre tots no ho haguessin anorreat. Ella se'n devia adonar i ell ja era inassequible, ell, el pare d'aquesta noia que encara no era una noia ni era res: una massa gelatinosa que fins al cap dels dies no tindria forma i acabaria definint-se en un sexe, després en un nom, i ara, ara, en una criatura que ja tenia tretze anys! Va dir:

—Sí, ha de ser filla meva.

La portera el va mirar i assentí amb la testa, greu però complaguda.

—Ningú no pot dir el contrari; és pastada.

—Cal que la trobi.

Ho va dir ben simplement, però la vella no s'hi va enganyar; volia trobar-la de debò. Perquè ell, ara, sentia que ja no es tractava únicament de la Victòria, d'una noia estimada, més o menys estimada, sinó de la seva carn, d'una part del seu ésser desil·lusionat, i això no admetia ajornaments.

—Faci memòria. Només que recordés el carrer, el nom del carrer...

Implorava, però la vella no va fer cap esforç. Únicament va dir:

—Ai, fillet!

I ell no podia pas deixar que es tanqués aquella única font d'informació. Calia que insistís i tornés a insistir, fins que el cervell de la vella, rovellat com era, s'engegués de nou i, retrocedint d'any en any, d'etapa en etapa, assolís aquell dia concret en què ella i la nena se n'anaren i van deixar-li una adreça, no pas perquè esperessin res d'ella, sinó per les cartes que podien arribar encara, pels amics que podien visitar-les, si és que els en quedava cap...

—Pensi, faci memòria...

Li escrutava els trets, en l'ombra, perquè la bombeta era darrere seu i només il·luminava la taula i, per damunt la vella, el mateix Jesús amb les faccions gairebé desfetes.

—Conec una noia amb la qual eren amigues...

Si hagués estat un home s'hi hauria abalançat, engrapant-lo per les solapes, pel braç, per on fos, urgint-lo a prosseguir, a donar-li el nom de la noia en qüestió, l'adreça, o on podia veure-la; però era una dona, una vella, i no pas dreta al seu davant, ans asseguda, una mica distant, i va haver d'acontentar-se amb inclinar més el cap, com per rebre una confiança que no es podia fer esperar.

—Qui és? On viu?

—No ho he sabut mai. De vegades, de tard en tard, encara la veig passar, de manera que deu viure pel veïnat.

Per què li donava esperances que després destruïa amb la seva parsimònia? Va tornar a redreçar-se, amb la cigarreta entre els llavis, però sense xuclar-la, distret del fum lent que li emboirava la cara.

—Per què li interessa tant?

Va esguardar-la, incrèdul, i es va treure la cigarreta de la boca potser per contestar una mica iradament, ja que al capdavant es tractava de la seva filla i totes les explicacions sobraven. Però ella va prosseguir:

—Si les va abandonar...

Era veritat, les va abandonar o, més exactament, la va abandonar. Només a ella, la Victòria, perquè de la filla encara no en sabia res; ni l'un ni l'altre no en sabien res en aquell instant del comiat presumiblement definitiu. I encara no va ser ben bé ell qui la va abandonar, sinó ella que va renunciar al seu amor quan tractava de retenir-lo i li pregava que no marxés, perquè si se n'anava no tornaria a veure'l (i com podia passar-se la vida esperant algú que ja era com si no existís?). Però ell mai no va creure que tingués raó. Sabia, de tota manera, que en tenia, però això no ho havia descobert fins ara, quan havien passat tretze anys i havia tornat, una mica de grat, una mica per força, per trobar les coses tal com les va deixar o pitjor encara, per trobar afermats en el poder aquells contra els quals havia lluitat, aquells dels quals havia fugit i que ara ni la molèstia no s'havien pres de retenir-lo. Perquè es limitaren a interrogar-lo i a deixar-lo lliure, sense altra preocupació immediata que l'ordre, ja esperada, de presentar-se periòdicament a la policia. Per això ella havia tingut raó, quan tot semblava desmentir-la, i per això, perquè ell aleshores no ho sabia, havia perdut estúpidament tretze anys de la seva vida, fent de tot i no fent de res, vivint amb la Jenny, vivint amb l'Ellen i oblidant l'única persona que hauria hagut de recordar, ja que ella el continuava, era la mare de la seva filla, mentre que les altres no eren res ni ho havien estat mai. Gairebé amb humilitat, va dir:

—No és veritat.

—No les va deixar?

—No pas com vostè es pensa. Me'n vaig haver d'anar. Tot just fa tres setmanes que he tornat.

—Ah! Però ella...

Sí, ella. Què en deia, d'ell? En deia alguna cosa? N'havia parlat alguna vegada, del pare de la nena? O, massa orgullosa per franquejar-se, havia preferit amagar-ne la identitat als veïns, a la família? No ho va poder evitar i preguntà:

—Què en deia, ella, de mi?

Tornaria a fer aquesta pregunta al cap d'uns quants dies, sempre amb el mateix resultat, només per veure si la memòria de la dona s'aclaria, per comprovar si havia mentit la primera vegada, ara, quan li contestava:

—Res. No en deia res a ningú.

—Però vostès...

—Oh, nosaltres! Cadascú pensava el que volia.

Més s'estimava no saber-ho, això; serien tot de coses desagradables, xafarderies, murmuracions d'amagat d'ella entre dues o tres dones, o mitja dotzena, o de vegades dues o tres i altres cops mitja dotzena, totes reunides a tocar de la llotgeta i retallant-la, però callant quan la porta del principal s'obria i ella davallava l'escala per anar a comprar, o per sortir a passeig, o per anar a la perruqueria o a ca la modista, de primer, durant aquests nou mesos, sola, amb el seu ventre obscè sota la roba que li tibava, i després amb una criatura als braços, una nena que anava creixent i que tot seguit començava a caminar i que ella devia acompanyar al col·legi; una criatura que potser li preguntava: I el pare? Totes les nenes en tenen...

Totes llevat d'ella, perquè ell corria per terres llunyanes i després de tant de temps la Victòria ja no podia confiar en una carta, en un senyal, i menys encara en un retorn. No havia escrit de primer,

com per significar la seva voluntat decidida de ruptura, pensaria ella, i a mesura que el temps anava passant era cada cop menys i menys probable que rectificqués, que un dia, a l'altra banda de la frontera, s'assegués davant el paper blanc ni que només fos per preguntar-li: Com va, això, Victòria?

Totes les nenes en tenen... Ho diria la seva filla, li semblava sentir-ho, estranyada de no haver vist mai un home al costat de la mare, o només l'avi, que era això, l'avi, és a dir, el pare de la mare, una anella de la cadena, una anella necessària, però no aquella per la qual la noieta preguntava i en la qual devia pensar sovint quan les altres criatures de la seva edat deien: el pare és escrivent, o enginyer, o comerciant. I la Victòria hauria de mentir, potser pretendre que era mort. Per què no anem mai al cementiri a visitar-lo, doncs?, li preguntaria probablement la menuda. I a ella li caldria empescar-se més mentides, dir potser que havia mort a la guerra, que mai no l'havien pogut trobar i que ara devia estar enterrat sota el cel, en un bancal on els pagesos llauraven i on creixia el blat que elles menjaven, alimentat amb la seva carcassa...

Potser li mostraria la fotografia, perquè en tenia una... no, en devia tenir més d'una, la que li va enviar des del front, després d'haver-se escrit unes quantes cartes, i la que li va donar més endavant, que va telefonar-li i l'agafà de sorpresa perquè no li n'havia dit res. I ella encara era més bonica de com s'havia imaginat en mirar les seves fotos, exactament com la volia i com l'havia somniada entre dos combats o, més ben dit, durant els combats, quan dormia i no dormia i tenia el cervell ple de coses, convençut gairebé com estava aleshores que mai no les podria fer o aconseguir perquè el matarien. No hi feia res que no intervingués directament en la lluita, des del moment que no van tenir sort i aquells treballs de cartografia s'allargaren fins que la batalla els va sorprendre. I sense la batalla hi havia també aquelles tardes de tiroteig, quan ells havien de retrocedir i deixar-ho per l'endemà —i l'endemà tornava a repetir-se tot com si encara fos el mateix dia i el sol no s'hagués amagat cap vegada.

Mirarien totes dues la cartolina, mare i filla, i ella es recordaria dels primers encontres i, més enllà encara, de la primera lletra, d'aquella carta que va agafar-la tan desprevinguda, perquè ningú no li n'havia dit res: l'amiga s'havia distret de posar-la al corrent que acabava de donar la seva adreça a un soldat, a un cartògraf, com a ell li agradava de dir-se. Una lletra que ella va tardar una mica a contestar i que, com va confessar-li, de primer ni volia contestar. Ell ja havia perdut les esperances de saber-ne res, o no havia perdut res, ja que aleshores no la coneixia i ja no va tornar a pensar-hi, o hi va pensar algun cop distretament, potser per dir-se: Ja puc esborrar-la de la llista. Hi havia totes les altres que esperaven carta seva, i ella encara no era un rostre ni era res; únicament un nom, un nom que despertava ressons guerrers més que evocacions de tendreses femenívoles: Victòria, nom de dona i expressió de triomf... i el triomf ens importa més que la dona, es deia.

—Van criticar-la molt, és clar.

Ho deia la portera, i va mirar-se-la com si ara la descobrís per primer cop. Dintre seu encara hi havia la filla i la Victòria, totes dues abocades damunt la foto, i les cartes, i el primer encontre, i totes les cites posteriors, i l'amor quan es van mirar despullats per primera vegada i ell se la va endur, tota enrojolada, al llit mercenari, mentre mentalment li'n demanava perdó, incapaç com era de resistir la urgència del seu desig gairebé adolescent. Assentí:

—És clar...

I ho volia trobar ximple, i ella també devia trobar-l'hi, perquè va plegar els llavis com si anés a riure, però en lloc d'una rialla era una ganyota, un rictus de vella despreocupada ja de les enraonies, de les males llengües que potser també s'acarnissaven amb ella des que els fills l'havien abandonada.

Va escurar-se la gargamella i feu un gest per llençar la cigarreta escales avall, però va veure que no hi havia cap punta i, sense completar els moviments, tornà a mirar la vella, la qual no s'havia adonat de res ni es fixà que se la tornava a posar a la boca i, tot seguit, novament entre els dits que l'aguantarien fins al final, sempre apagada i massa curta per pensar a encendre-la abans de dir adeu a la dona i deixar aquella casa on acabava d'entrar per primera vegada, no més enllà de la llotgeta on la vella muntava la seva eterna vigilància al lllindar de l'espai misteriós i desconegut per sempre que es prolongava cap als pisos.

Va parlar precipitadament, potser per amagar la seva confusió, passant per damunt dels mots de la dona i de tots els seus rumiaments de vella que tenia vint-i-quatre hores diàries a disposició de les seves cabòries, allí asseguda, dient bon dia, passi-ho bé i bona nit als veïns que entraven i sortien, indiferents i potser fins i tot una mica odiats perquè li pagaven una misèria.

—I no em podria donar cap orientació per trobar-la?... Vull dir aquesta amiga de la Victòria. Infinitament pacient, la vella només va repetir:

—L'únic que sé és que deu viure a prop. Ara potser ja deu fer quinze dies o més que no l'he vista. Sí, i tant!

—Però de segur que la tornarà a veure...

—Potser sí.

—Li ho podria preguntar..., no li sembla?

I aleshores va fer l'equivocació, però ell no ho sabia. Perquè es va ficar la mà a la butxaca, es va treure la cartera, va obrir-la sense deixar la punta de la cigarreta i va vacil·lar breument entre dos bitllets, un de vint-i-cinc i l'altre de cinquanta, com sospesant quant valia aquell favor, en el supòsit que ho fos o que pogués ser fet, ja que al capdavant tot depenia d'aquella noia, de l'amiga. El favor no tenia preu i ell s'obstinava a donar-li'n un, ignorant que la portera ho comprendria més bé i, pobra, vella i desvalguda com era, no mostraria pas aquesta gasiveria a què ell estava acostumat. Perquè quan a la fi, maquinalment, va decidir-se pel de vint-i-cinc i l'hi allargà, gairebé avergonyit, dissimulant-lo, mig dissimulant-lo entre el palmell i els dits, ella va allargar la mà, no pas per prendre'l, sinó amb un gest com escandalitzat, mig ofesa i tot:

—No, no... I ara! No vull res!

—Sí, sí...

Continuava obstinant-s'hi com molestat d'aquell refús, però en realitat se sentia una mica miserable per haver-lo provocat, per haver mal jutjat una dona, tot i que de fet en el seu gest, tan instintiu, gairebé no hi entrava cap element de judici. Feia el que li semblava que havia de fer, allò que fa tothom i que ell sempre havia vist fer: adinerar un favor.

—No. No m'ha de donar res. Ho faré amb molt de gust...

Va callar per prosseguir a l'acte, encara amb la mà estesa al seu davant, amb el mateix gest de refús:

—Sempre me l'havia estimada molt, la Victòria. Ella sí que no era una noia gens orgullosa. És clar que...

Devia adonar-se del que anava a dir, va llambregar-lo breument i en Jesús va sentir compensat el seu error per l'equivocació de la vella, ja que, encara que no ho havia vist, era com si hagués pronunciat les paraules; la interrupció tenia un sentit inequívoc. Va continuar, més de pressa, i ara semblava que amb no tanta sinceritat, no pas perquè hagués deixat de ser sincera, prou que ho va comprendre, sinó perquè també ella s'avergonyia d'allò que havia estat a punt de dir:

—I a la nena també. L'hauria hagut de veure! Sempre la feia anar tan neta i mudada!

I tots dos van pensar en la Maria Jesús, ella tal com la coneixia, quan només tenia sis anys, ara que en devia tenir tretze, i ell tal com no l'havia vista mai, però imaginant-se-la pel rostre de la mare tot i haver-se-li dit que tenia la seva mateixa fisonomia. No podia visualitzar la seva cara en una altra cara; només, potser, un tret aïllat, el nas, o la manera de plegar els llavis, o els ulls, foscos i més aviat profunds, ara un tret ara un altre, però mai tots units. La veia tal com devia haver estat la Victòria de nena, tal com tampoc no la va conèixer ni la coneixeria mai, tal com ni l'havia vist després, de grandeta, perquè ella mai no li havia mostrat fotografies d'aquella edat, si és que en conservava cap, cosa que no sabia, ja que al capdavant ignoraven tantes coses l'un de l'altre!

—Em va saber greu que se n'anessin. Però en morir el pare, sap? No van quedar gaire bé...

—Vol dir que van haver de reduir despeses?

—Despeses...? Ah, sí, això! De rics, no n'eren, només que el senyor Godayol es guanyava bé la vida i, és clar, quan ell no hi va ser...

Prou que s'ho imaginava! Massa bé i tot, perquè en sofria. Va enretirar la mà, encara mig estesa, i, gairebé furtivament, va desar-se el bitllet a la butxaca. La vella ni tan sols no va seguir el moviment amb els ulls.

—Després em van dir que feia de modista... Vull dir la Victòria. Sempre havia estat una senyoreta.

Per això es va quedar!, va pensar amb ràbia. Si no hagués estat una senyoreta l'hauria seguit tal com ell volia, s'haurien exiliat tots dos i ara ell no l'hauria de cercar i coneixeria la seva filla, aquesta filla que potser havia passat misèria i tot i que ben poc li costaria d'imaginar-se demanant caritat pels carrers, com havia vist fer a Itàlia durant aquell viatge; tot de fills de pares desconeguts, deixalles de la guerra, semblaven haver-se aplegat per assetjar els forasters: nois i noies de tots colors, de cinc a sis anys, els mateixos anys que tenia la seva filla en abandonar aquella casa perquè l'avi se li havia mort i els deixava desemparats; la seva filla que es penjava de la màniga dels turistes o estirava les dones pel vestit amb la cara bruta i els peus nus, com una gitana, implorant unes monedes i mentint ja, viciosa com aquells pillets dels carrers de les ciutats italianes quan ell els passava pel costat sense parar-hi atenció, car aleshores encara no sabia que tenia una noia i que el gest presenciats a Roma i a Milà es repetia aquí, on ara havia tornat, potser massa tard per treure els seus d'una vida d'ignomínia.

Brandà la testa amb energia, sorprenent la dona que continuava observant-lo, i de cop i volta va descobrir que ja en tenia prou, que no volia saber res més, ni veure confirmades les seves temences ni pidolar una paraula tranquil·litzadora. Va mormolar:

—Parlarà, doncs, amb aquesta noia?

Ella va comprendre que se'n volia anar i va aixecar-se, per alguna cosa més que deferència, ja que no li devia res ni ho havia fet una estona abans, quan ell se li atansà, procedent del carrer, per una mena de simpatia que l'obligava, tot i no tenir-ne el costum, a apropar-se-li, no pas de baix a dalt, com hauria pogut fer asseguda, sinó d'igual a igual, de persona a persona, sense relació subordinada, per bé que en aquest cas, si hi hagués hagut subordinació, els papers haurien estat invertits.

—Si la veig, pot estar segur que li ho preguntaré.

I després, quan ell la regracià per endavant, d'una manera poc graciosa, per falta de costum probablement, i potser també per culpa d'aquell bitllet que va oferir-li i que ella no acceptà, la dona va fer unes passes darrere seu, ja que ell avançava mig girat, gairebé al seu costat, seguint-lo cap al carrer i sense arribar-hi, atès que va aturar-se a frec dels quatre graons que hi menaven i mirà cap baix mentre en Jesús, ara allunyant-se, deia:

—Tornaré a passar.

La vella va assentir, sense dir res, en el moment que ell ja posava els peus al carrer, llençava la punta de la cigarreta i, aquest cop sense mirar la casa, se n'anava amunt, cap a la Diagonal.

Quan deixà l'autobús ja era gairebé de nit, però allí, a la Vall d'Hebron, entre l'Hospital Militar i l'Orfenat Ribes, entre cases noves i cases velles, totes barrejades i les unes al costat de les altres, una lluminositat persistent s'arrapava als edificis, als arbres coputs, als camps que entre les construccions i més enllà d'elles esperaven el creixement de la ciutat, alguns ja tancats i amb fonaments i tot, d'altres encara verdejants, no verges però, perquè tot havia estat sollat d'una manera o altra pels intrusos que construïen al costat, pels veïns que sortien a passejar el gos o per les criatures que en feien l'escenari dels seus jocs; era una llum sense finalitat i al mateix temps sense origen aparent, però de la qual es desprenia una impressió de dolcesa, vagament reconfortant, que es filtrava dintre seu.

Quan va deixar tot això enrere, però, fou per endinsar-se en un altre món. Dos mons novells, ell mateix el primer, ell que ja era un altre, no el d'abans ni el que va ser durant la revelació que encara duia arrapada en les pregonesses de la carn, i després el món de la taverna, bar i taverna alhora i també establiment una mica campestre, amb la seva ampla finestra que tancaven de nit, però oberta durant el dia i per on qualsevol transeünt podia demanar un doble de cervesa, un got de vi, un cafè, allò que més li abellís i que l'Eugènia, i també el vell, l'un o l'altra, servien des de l'interior. Ella, la noia, amb

un somrís agredolç, més dolç que agre, i el vell amb la seva caliquenya i la cara adusta de qui recorda els seus primers anys de bèstia de càrrega, al camp.

Ara les escasses taules eren buides, però davant el taulell, on no hi havia tamborets ni res on asseure's, on calia restar dempeus, sense comoditat, en Cros es bevia lentament un vermut. La noia, l'Eugènia, era darrere, també recolzada a la fusta bruta, plena de rotllanes que hi deixaren els vasos servits en el transcurs de la tarda, i se'l mirava ocasionalment, però distreta; es comprenia que la majoria de vegades no el veia, ni veia res. Només era allí, quieta, desocupada, bellugant accidentalment un peu o el braç, reposant, com li agradava de fer en aquesta hora, quan la feina del dia ja era enllestida i només calia pensar en el sopar, que probablement ja era al foc. Aviat entrarien els tres o quatre habituals —fins i tot era estrany que encara no hi fossin—, els treballadors del barri que tenien el costum de beure un got o dos abans d'anar-se'n a casa a sopar, o que potser ja havien sopat encara que per a ell era com si no ho haguessin fet, tan d'hora, quan al bar tardarien bona estona a parar la taula.

En Cros no semblava que se sentís observat en aquelles ocasions que ho era, quan la noia el fitava amb un somrís ambigu, difícil de definir, el somrís que adreçava a tots els homes joves, fins i tot a aquells que ja no eren tan joves. Però ara, en obrir-se la porta, va girar-se cap a en Jesús, el va contemplar uns segons, com si no el conegués, i tot seguit va somriure d'aquella manera reservada i gairebé secreta que tenia:

—Hola, Maristany.

—Què tal?

Se li va atansar. La filla, pensava, tinc una filla i fins avui no ho he sabut; no ho sap ningú, o gairebé ningú, perquè la portera... Ho conservava com un tresor que hagués descobert i tornat a amagar fins que un moment lliure li permetria d'anar-lo a desenterrar definitivament i endur-se'l, un tresor l'existència del qual no era convenient de revelar i que ara es va enfonsar més profundament en el seu cor, mentre es recolzava al costat d'en Cros i li somreia també, com si al cor no hi tingués res, com si fos el mateix home que l'altre va conèixer una setmana enrere, o deu dies enrere, quan van parlar incidentalment i en Cros va dir-li: Jo ja fa més d'un any que he tornat...

Van sentir-se lligats a l'acte, perquè cadascun d'ells trobava algú amb qui parlar, amb qui parlar de debò, confrontant experiències, bescanviant projectes, en la mesura que en tenien, lamentant l'exili i la tornada, queixant-se del present i del passat, sense tocar res d'íntim però, amb llur vida personal ben guardada, com si allò formés part d'una altra existència, o de l'existència d'un altre home que no solia anar al bar a fer el vermut o, en el cas d'en Jesús, d'un home que no vivia allí i acabava de perdre la mare, tot i que el fet fos citat de passada, com allò d'haver traspasat el pis per instal·lar-se, no sabia si d'una manera definitiva, amb l'oncle Ramon, callat com una tàpia, però paternal, infinitament paternal a desgrat de no haver tingut fills de la seva dona, morta tretze anys enrere, quan ell, en Jesús, travessava la frontera i acabava d'engendrar una altra vida en substitució de la vella que se n'anava.

—Què es diu de bo?

Va arronsar les espatlles mentre l'Eugènia, a la qual ni havia saludat en entrar, li somreia una mica, gairebé maliciosa i amb la punta de la llengua entre els llavis vermells.

—Res, que jo sàpiga.

I a la noia:

—Em voldràs posar un conyac?

Va somriure-li més amplament, tan manyaga com si acabés de demanar-li un petó i només hagués esperat aquell prec per oferir-li els llavis i tancar els ulls, però en Jesús ja parlava de nou al seu interlocutor:

—Com van, les coses?

—Ja podeu comptar!

En Cros va allargar la mà cap al vas de vermut, en va beure un petit glop, tornà a deixar-lo i es va treure la pipa de la butxaca. Mentre l'entatxonava, la noia va girar-se amb una copa i l'ampolla de

conyac, el serví. Les mirades coincidiren de nou, i tots dos devien recordar-se del vespre abans, quan ella va inclinar-se damunt seu, sobre el diari que llegia, i va preguntar-li si hi havia res d'interessant i ell va tombar-se per estudiar l'abast d'aquella pregunta feta de massa prop, però aleshores va entrar l'oncle o, amb més exactitud, ella devia sentir-lo, va separar-se, i quan l'home entrà, ja era a l'altra banda, sobre el calaix obert on desava o feia veure que desava alguna cosa: Ja has acabat? Sí, ara. Doncs a dormir.

A ell no va dir-li res, perquè ell podia llevar-se a l'hora que li donés la gana i d'altra banda dormia en una cambra a part. Va esperar-se mentre l'Eugènia tancava el calaix de cop i, després, va seguir-la per l'estreta escala de fusta, mentre ella semblava una mica vexada: Bona nit, Jesús. Bona nit, oncle; bona nit, Eugènia. Bona nit.

La seva veu era malhumorada i després els va sentir discutir en veu baixa, continguda. Ell va continuar inclinat sobre el diari, sense saber si somriure o escopir de fàstic, perquè si bé ho havia comprès des del moment que ficà els peus a la casa, fins ara, quan ja hi duia deu o dotze nits, el vell no se l'havia enduta d'aquella manera tan descarada. Potser era que fins llavors, des que ell vivia sota aquell sostre, no s'havia sentit golafre de carn jove; no podia pas sentir-s'hi gaire sovint, car els seixanta-vuit ja no els hi treia ningú, més aviat devia tenir-ne més que menys. Seixanta-vuit eren els que ell confessava, i en Jesús recordava haver-lo vist sempre vell, com ara, o gairebé com ara, però, és clar, això no hi volia dir res, perquè sempre hi havia hagut la mateixa proporció de juvenesa i de vellesa entre ells, sempre s'havien mirat des d'una perspectiva equivocada, temporal. En Jesús veia el vell des dels seus pocs anys, cada vegada més, naturalment, però sempre més pocs, apreciablement més pocs que l'oncle, cosa que no li permetia de mesurar en cap moment, per molt que s'hi esforçés, la seva vellesa autèntica, indiscutible, no la senectut aparent que les circumstàncies creaven, per tal com això només podia fer-se amb els de la pròpia generació, i ni amb aquests, perquè hom mai no envelleix ben bé com envelleixen els altres.

Potser era aquella passada, doncs, la primera nit que, des de la seva arribada, l'amo i la criada dormien plegats, i l'home, a pesar de la presència del foraster, havia procedit com procedia les altres vegades, fent-la passar al seu davant quan se n'anava a joc, i potser fins i tot havia procedit més discretament que de costum, ja que ningú no li assegurava que aleshores, quan eren ells dos sols, no la grapegés al mateix menjador o si més no a les escales, mentre ella pujava al seu davant i ell la seguia, gairebé fregant-la, tan a prop que res no era tan natural com allargar les mans i acariciar-li les natges carneses...

Potser tenien tot això present mentre es miraven per damunt la copa de conyac i en Cros entatxonava la pipa, i potser fins i tot pensaven en més coses, atès que avui ella no havia estat la mateixa de sempre, s'havia passat el matí invitant-lo amb els ulls, gairebé amb el gest, mentre l'oncle era allí, girat d'esquena, com si allò que tingué lloc de banda de nit l'hagués alliberada de cop de tota prudència o li hagués obert la gana d'una manera desmesurada que només ell podia satisfer, perquè el vell era el vell i de segur que no estava a l'altura de la seva necessitat.

—Ja ens hem divertit força?

Però en Cros es girava i, després d'esperar un instant, perquè ell pogués contestar, cosa que no va fer, si més no amb paraules, li va dir:

—No us hi deveu trobar. Al principi a mi em passava el mateix...

—Què voleu dir?

L'espiava mentre ella se n'anava cap al fons del taulell, on deixava l'ampolla en una lleixa, i es preguntava: On deu ser l'oncle, on deu ser?

—Ja m'enteneu. Perquè per força us ha d'haver passat el mateix. Des de fora ens ho imaginàvem d'una manera, no sé si millor o pitjor... en tots sentits. Sempre, però, com casa nostra. I un cop aquí...

—Ja no és ben bé casa nostra.

—No, no ho és.

Va assentir, però ell no havia pas trobat la cuitat hostil ni, en el fons, massa canviada. Més aviat li semblava que el canvi, si n'hi havia, era en ell, perquè la ciutat, d'una manera o altra, com deia en Cros, havia seguit la seva vida; allò que s'havia interromput, de moment era invisible, com invisibles eren les cicatrius o, més encara que les cicatrius, les ferides que després havia anat descobrint, avui una, demà una altra, potser massa a poc a poc per adonar-se de la seva veritable importància. Però ell, que era un altre, que havia esdevingut un altre a cop d'absència i de sofriment, a cop d'enyorança...

—De vegades, la sento com una terra estrangera. Ja sé que és una impressió mentidera. I després... Bé.

El va mirar, perquè ara no el comprenia. I l'altre no es va explicar, sinó que semblà tancar-se en un món remot, en la seva existència personal, plena de problemes que en Jesús ignorava i que mai, probablement, no coneixeria. Però això no el privava d'esguardar-lo amb curiositat, preguntant-se què volia dir i com era possible que sobtadament s'allunyés d'aquella conversa que ell mateix havia provocat.

Va acabar-se el conyac i aleshores, quan deixava la copa sobre el taulell, va entrar l'oncle. Darrere d'ell venien dos homes que es van asseure a la taula més propera a la porta.

La noia, que s'havia tombat, digué:

—Si vós serviu, acabaré de fer el sopar...

En Cros va sortir de la seva abstracció, donà un cop de coll, com per desfer-se d'una cadena, i saludà:

—Hola, Cedó...

El vell va mormolar pel coll de la seva camisa, feu la volta al taulell mentre la noia sortia per anar-se'n a la cuina i es fregà les mans amb un drap. No va preguntar què volien aquell parell que acabaven d'entrar darrere seu, sinó que va agafar dos gots i una ampolla i anà a deixar-ho tot sobre la taula, sempre adust, mut. Cada vespre bevien el mateix i no calia malgastar-hi paraules.

En Cros va reprendre:

—Com us deia... Hom s'adona que es troba en terra conquistada. T'hi han deixat tornar, però precisament per això, perquè ja és una altra terra i també confien que et conquistaran, que et faran ajupir. I el pitjor de tot és que ho aconseguen.

—Bé...

—No, és clar, vós encara no heu tingut temps d'adonar-vos-en, tot just fa uns quants dies que sou aquí. Però espereu que passi una mica de temps i comenceu a ensopegar amb tot i amb tothom...

Va treure el colze que tenia repenjat al taulell, es dreçà tan alt com era i va canviar fins i tot de veu:

—Catalunya sempre ha estat un carreró sense sortida. No un passadís ni una plaça de reunió; un carreró, un veritable cul-de-sac.

El vell va dir, inesperadament:

—Ara hi toqueu.

Tots dos se'n van estranyar, per diferents motius: en Cros perquè mai, o mai que s'hi hagués fixat, no l'havia vist intervenir en una conversa a la qual no era invitat, i gairebé ni quan ho era, ja que aleshores es limitava a moure el cap o a monosil·labejar distretament; en Jesús perquè l'oncle mai no s'havia ocupat d'aquelles qüestions i, per aquest mateix estar acostumat a no veure'l ocupar-se'n, àdhuc a saber que no se n'ocupava, creia ben ingènuament que no hi havia reflexionat. Fins i tot ara continuava pensant el mateix, i aquelles paraules, al seu veure, no tenien cap sentit profund ni meditat, sinó que responien a un mer egoisme de l'home que no vol preocupar-se ni ser pertorbat per ningú en la seva vida fàcil i rutinària, i per això assenteix a tot allò que assenyala la inconveniència d'un canvi i afavoreix un estat de fet, o el que li sembla un estat de fet, de la naturalesa que sigui, que ha de durar tota la seva vida.

En Cros sí que devia haver-s'hi enganyat, i per això se li adreçà amb la més bona fe del món:

—Hem perdut la consciència nacional. No ens sentim ja com un tot orgànic, com un cos que obeeix les seves pròpies lleis i costums...

En Jesús gairebé no l'escoltava i el vell, que ara devia comprendre el seu error, va girar-se d'esquena amb una sola paraula:

—Bah, cabòries!

D'una manera desatenta, potser hostil i tot, perquè no combregava amb aquell pensar i perquè l'altre l'havia enredat, encara que la culpa no fos seva, sinó d'ell mateix, que per una vegada acabava de precipitar-se.

En Cros es va quedar amb la boca oberta i després brandà el cap gairebé imperceptiblement. A ningú, va dir:

—Això sí que és donar-me la raó.

Es va consultar el rellotge i es ficà la mà a la butxaca. Sense preguntar quant valia el vermut, va deixar els diners sobre el taulell com si fossin els mateixos diners de la vetlla, o els d'un altre dia qualsevol, d'un dia dels molts que entrava a l'establiment a fer l'aperitiu. En Jesús va preguntar:

—Ja us n'aneu?

—He d'enllestir unes correccions.

Es cordà l'americana i va separar-se del taulell amb la pipa encara a la mà, l'espessa cabellera una mica despentinada com sempre i les faccions endurides per tota la seva desagradable experiència de quaranta anys en aquesta terra.

—Bé, fins demà...

El vell gairebé no va replicar i en Jesús l'acompanyà fins a la porta, on va quedar-se, observant com se n'anava carretera amunt i trencava a la dreta, cap al grup de cases noves on vivia. Però ja no pensava en ell, potser fins i tot ni hi havia pensat mentre el tenia al davant i l'home parlava, perquè allò, aquell moment dolç i estrany aniuat dins seu, tenia més força, més pes que tot el món reunit —i continuaria tenint-ne, llevat, potser, a estones, de la presència de l'Eugènia, que vulguis o no l'excitava tot i que sempre anava llardosa i el cos, massís, li desbordava de pertot; això, potser, encara hi contribuïa.

Ara era fosc del tot i davant l'establiment només hi havia la llum que es vessava pel finestral, encara obert, i per on sortien també les remors de la sala, les veus dels dos treballadors que bevien aplicadament, obstinadament, parlant-se ara i adés en veu ni alta ni baixa, natural, que feia indistingibles les paraules, i el soroll encara més somort que feia el vell darrere el taulell, on disposava platets i tasses, gots i culleretes.

I ell observava aquella lluminositat estesa als seus peus i l'obscuritat de més enllà del rectangle de claror, i també la llum de més amunt, de les cases noves que, arran de carretera, es perfilaven sota els raigs dels fanals que les branques fulloses dels arbres mig amagaven.

Més enllà, més amunt encara, i, després, més avall, hi havia tota la ciutat i un indret precís on vivia la Victòria amb la seva filla, una noieta de tretze anys que potser patia misèria. Se les imaginava totes dues sota un sostre precari, probablement amb la mare d'ella, l'àvia de la nena; totes tres, doncs, sota un sostre precari, defensant-se malament amb el treball de la Victòria que no estava acostumada a fer res, perquè l'havien criada com una senyoreta tot i que no fossin rics ni ho haguessin estat mai. Una senyoreta com totes les senyoretetes que esperen un bon casament i, mentre l'esperen, depenen només del treball del pare, enginyer, professor, advocat potser, professions liberals sense diners si hom no s'embruta les mans.

Havien hagut de reduir despeses i se n'havien anat a viure a Sant Gervasi. Però Sant Gervasi era tota una ciutat dintre la ciutat i mai no la trobaria sense l'ajut de la portera del carrer d'Enric Granados, i ella no podia ajudar-lo si no veia aquella noia amb la qual la Victòria fou amiga —i ara feia temps que no l'havia vista; potser també havia canviat d'adreça, o fins i tot era possible que no sabés res de res, perquè fins a quin punt eren verament amigues, ella i la Victòria?

—Hola, bona nit.

—Bona nit.

—Bona nit.

Tots tres homes entraren al local mentre ell s'apartava cap a un costat per deixar-los passar. Tres obrers més que es beurien un got de vi de tres pessetes el litre, gairebé silenciosament els uns davant dels altres, o a tot estirar amb escasses paraules sense significació, ja que continuarien parlant de la feina, de la família, d'allò mateix que parlaven sempre, sense inquietuds i gairebé sense maldecaps, perquè ells no havien perdut cap filla i tenien la dona i la mainada a casa si eren ben casats i, si eren solters, la xicota en un indret prou conegut on els esperava, diumenges i festes de guardar, per anar al cine a contemplar una pel·lícula idiota i mentidera, o al ball, on entre dotzenes de parelles es clavarien l'un en l'altre, l'un contra l'altre, amb els cossos a punt de confondre's, units ja per la intenció i el propòsit.

Abandonà la porta i, a petits passos, va travessar la sala. L'oncle s'havia assegut darrere el taulell i, aparentment decapitat pel cantell de la fusta que li ocultava el cos, llegia el diari per damunt les ulleres que s'havia posat i que no utilitzava pas sempre. Els tres homes ja tenien el vi sobre la taula i un d'ells s'havia repenjat a la paret, amb la cadira sostinguda únicament per les dues potes de darrere. Els altres dos, no pas els seus companys, sinó aquells dos que havien entrat de primer, quan encara hi havia en Cros, procedien lentament i metòdica a buidar l'ampolla on ja només restava un cul de most.

Ben just conscient d'aquelles presències, va entrar a les habitacions interiors, menjador i cuina, on hi havia l'Eugènia. Fins llavors no va recordar que hi era, i només en veure-la li va semblar que la seva intenció no era tan innocent com es pensava, o com s'hauria pogut pensar si s'hagués adonat que travessava l'estança amb el propòsit d'entrar allí, a la cuina on ella s'inclinava sobre el fogó, sense fer res, simplement observant un pot que bullia.

Però, de fet, no cercava res. Va quedar-se al pas de la porta, visible des de la sala, des de l'angle de la sala on hi havia els bevedors, fora de l'abast dels ulls de l'oncle que llegia el diari, i des d'allí l'observà. La noia no l'havia sentit atansar-se i continuava en la mateixa posició inclinada, amb el vestit tan estretament arrapat a les natges que fins i tot dibuixava la línia de les calces, en aparença molt breus, una corba ininterrompuda que, des de l'entrecreix, pujava cap a les anques.

Tenia les cames brutes, com podia endevinar-se a desgrat del color bru de la seva pell; unes cames que durant setmanes no es devia haver rentat i on s'acumulaven la suor, els residus polsosos de les mil coses que havia fregat i tocat: les cadires on els homes posaven els peus com no s'atreuen a fer-ho a casa, la sàrria del carbó, la llauna de la brossa que cada dia treia al pas de la porta perquè la recollís aquell escombriaire clandestí al qual el vespre abans van bolcar el carro...

Però era una dona forta i bella, de vint-i-cinc o vint-i-sis anys potser, vagament marejadora amb aquella sentor grassa, feta no tan sols de la porqueria que traginava, de la suor i de les mil olors de l'establiment, sinó de quelcom més, de la seva manera de ser dona, acollidora i múltiple, profunda com una font colgada o com la mateixa terra que l'amaga i on ella se sent blana i humida tot i la seva duresa de roc, travessada per aquell amor generós i cec que la desgasta i ensems la conserva.

Aleshores, en sentir-se sobtadament observada i examinada, gairebé despullada, va girar-se amb un gest d'estranyesa tot seguit tranquil·litzat, complagut, en descobrir que era ell, aturat a la porta. Es redreçà d'una manera premeditada, probablement inconscient dels seus gestos, però cada gest conscient d'ell mateix, dels gestos d'on procedia i d'aquells altres en els quals es transformava, fins que va quedar-se dreta davant el fogó, erecta i més poderosa que mai, encara mig girada només, oferint al seu examinador un perfil savorós, jove encara, però ja excessivament madur, treballat pels propis desigs satisfets o no realitzats, per tots els seus desigs de femella des d'aquella tarda que, al poble, algú la va estendre d'esquena contra la palla i ella no s'hi oposà, sinó que reia, avergonyida i desvergonyida, gairebé com ja seria en el futur però encara diferent, profundament diferent perquè era la primera vegada que un home li obria les cuixes.

Ell, des del llindar, la mirava com si ara la noia l'hagués posat al corrent de la seva història, o com si l'endevinés, i ella, al seu torn, devia endevinar tot el que ell sabia o pressentia, i per això

li va somriure amb la boca i els ulls, un somrís franc, cordial, més encara: còmplice d'una abraçada futura. Com si ja haguessin oblidat el vell que continuava darrere el taulell amb les ulleres que no necessitava i el diari que sempre el feia posar de mal humor.

—Hola...

Ho va dir com si aquell dia encara no s'haguessin vist i ara ella l'acollís o, més que acollir-lo, l'invités a travessar aquell breu espai que els separava, potser per no res, simplement per tenir-lo més a prop i sentir la seva presència mascla turmentada. Però ell no acceptà i no va moure's del llindar, observant-la encara, detallant-la a despit del seu esguard, sense tímidesa, ni tímida ella en deixar-se examinar, més aviat complaent, afalagada, ben dreçada al seu davant perquè els ulls àvids no es perdessin res.

Va provar de retornar-li el somriure i inclinà una mica el cap, com si tot i no obeir-la acceptés ja la invitació, i aleshores va retrocedir mentre la noia encara el mirava, mentre continuava mirant cap a la porta quan ell ja no hi era i havia penetrat de nou a la sala del bar.

Va sortir a fora, però ara hi feu una estada curta i totalment solitària, perquè a la carretera no hi havia ningú. Després, la veu de l'oncle cridà darrere seu:

—Noi!

Volia dir que el sopar ja estava. Sopaven sempre ells dos i la noia els servia, alhora atenta a la sala per si entrava algun client o els qui hi havia volien pagar. La veien des de la taula, és a dir, la veia ell, que menjava a l'altra banda, perquè l'oncle s'asseia d'esquena a l'establiment. L'Eugènia entrava i sortia de la cuina o de vegades, mentre menjaven, es quedava al seu costat, o al costat de la porta de fora, mirant-los o mirant cap al bar, atès que ella no sopava mai fins que els homes ja havien enllestit.

L'oncle menjava amb el cap al plat, una mica massa voraçment per la seva edat, o potser ja era propi dels seus anys aquesta mena d'avidesa que s'acontentava amb poca cosa, però s'hi afanyava laboriosament, amb tant d'entusiasme que feia la impressió de menjar molt més que no es ficava a la boca.

—Què, noi?

Ja havia esdevingut un costum, aquella pregunta; l'única que el vell feia quan estaven instal·lats l'un davant de l'altre. Després li abandonava la iniciativa de la conversa, una iniciativa que ell rarament aprofitava, car l'home, callat com era, tot seguit deixava que degenerés en monòleg. Ara va contestar-li:

—Res. Reprenent el gust de la ciutat...

I prou. Un a cada banda de la taula, tots dos inclinats sobre el plat respectiu, menjant i bevent, rumiant els propis pensaments. O ell, de vegades, provant d'endevinar què podia rumiar l'oncle, què amagava sota d'aquell silenci habitual, on no hi havia ni gota d'hostilitat, sinó un dessaborit desig d'independència, de secret, de reservar-se la memòria dels dies vells, quan ell era jove i quan ja no ho era tant i la seva dona encara vivia. Però també aleshores havia estat adust, sempre idèntic a ell mateix, i la vella Caterina, que en aquell temps no era vella, deia sempre a la mare: De mal de cap, sí que no me'n fa mai...

L'Eugènia servia i, ara i adés, dreta darrere l'oncle, l'esguardava llargament, altre cop amb un somrís al qual ell no gosava correspondre per no trair-la davant el vell. Després va haver de sortir, perquè havia entrat algú que demanava cafè, i van sentir com el feia, com engegava la cafetera, un objecte que s'haurien ben pogut estalviar però que l'oncle ja havia trobat instal·lat en adquirir l'establiment d'un propietari anterior que pensava en gran i, per això, va haver de traspasar-lo. Entre els sorolls discrets dels coberts i dels plats, els arribava aquest fons de cançó de la màquina que es posava en moviment, de l'aigua que bullia i penetrava el cafè, obrint-se camí cap a la tassa que la noia havia col·locat a sota, i el breu esbufec que es prolongava en una remoreta de gorja, xiulant, mentre el líquid olorós degotava seguit, seguit...

L'home, que anava sol, devia dir-li alguna cosa, car l'Eugènia va riure, de primer sola, i després amb ell. L'oncle continuava menjant, sense molestar-se: l'Eugènia era la serventa, la cambrera, i tot

allò no tenia res a veure amb el fet que ell se l'endugués al llit cada vegada que en tenia ganes. En Jesús, en canvi, l'observava per damunt del cap del vell, més enllà de la porta, i ella també mirava si ell estava atent, perquè mentre parlava amb l'home, que anava vestit amb una caçadora com la que duien en Mateu i tots els companys de patrulla durant la guerra, aquell any que formaven part del grup 11, llucava cap a l'interior d'una manera maliciosa, sense distreure's de les bromes del desconegut, al qual permetia que s'inclinés sobre el taulell i li digués quelcom a l'orella, alguna cosa de què ella també va riure i que en Jesús hauria pogut repetir sense por d'equivocar-se si li ho haguessin demanat, atès que era allò mateix en què pensava i que devia passar pel cap de tots els homes si tenien els ulls per veure i no simplement per mirar.

Quan l'individu inicià un gest, ella va fer-se enrere, encara plena de rialles, però ja una mica retreta, amb un ull sobre l'home i l'altre sobre en Jesús, fent el joc de l'un per l'altre, o potser sense fer cap joc, agradada de tots dos a la vegada, d'ells dos i de tots els altres que li deien coses a les quals responia amb un somrís, afalagada, però potser també secretament menyspreativa en adonar-se que els mots no es traduïen mai en fets.

Ell va arronsar-se d'espatlles i continuà menjant, molestat, d'una manera impersonal, per tots els homes que reien amb ella i, víctimes de la duplicitat femenina, es burlaven d'altres homes sense saber ni voler saber que eren burlats al seu torn, no amb un acte final i comprometedor, sinó amb un esguard, amb un somrís, o, menys que això, per mitjà d'un desig difús, d'una il·lusió passatgera com un cop d'ales davant l'amor dels altres, d'allò que hom imagina que és l'amor dels altres i que no val pas més que el propi amor.

Després la noia va tornar i serví de nou a la taula, entrant i sortint de la cuina mentre el client bevia d'esquena, i ja no se'n va moure fins que va haver-li portat les postres. L'oncle no en menjava mai i va aixecar-se, coincidint amb l'entrada d'una parella que devia viure al barri, perquè molts dies acudien a l'establiment, on passaven mitja hora o tres quarts, degustant a poc a poc les consumicions, fumant tots dos i parlant-se en veu baixa, sense passió, com gent acostumada a viure plegats des d'anys que han mancomunat interessos, afeccions, plaers i disgustos sense sentir-ne ni pena ni goig.

L'Eugènia va preguntar-li:

—Què vols, plàtans o taronja?

—Una taronja.

Va atansar-se al bufet, a través de l'espill del qual el mirà mentre recollia la fruita que va servir-li solitària, en un plat. Aleshores va recollir tot el que hi havia al damunt la taula, a excepció d'allò que li acabava de servir, del ganivet i del tovalló que ell tenia al costat, i va endur-s'ho cap a la cuina, balancejant-se sense esforç, amb la mateixa naturalitat mandrosa d'una barca bressolada per l'aigua inquieta del mar.

En Jesús va menjar pacíficament, no aquietat, una mica consirós davant la taula on no seia ningú més, la taula buida on hi hauria hagut d'haver la nena i la Victòria, assegudes una a cada costat. Se li va acudir que mai no s'havia vist en una taula amb criatures, sinó sempre en taules de gent gran, sovint amb altres éssers tan solitaris com ell, altres cops en comunitats on els infants menjaven a la cuina, o potser ja havien menjat abans, o menjarien després, i, més freqüentment encara, en taules on eren ell i una xicota, la Jenny, l'Ellen, o d'altres, només que a aquestes ja les havia oblidades; eren les noies anònimes de França i d'Amèrica, les noies fàcils però no sempre fàcils de tractar que ell havia trobat i deixat sense alegria ni recança, no com la Jenny, amb la qual va viure tant de temps, ni l'Ellen, que el va subjectar més d'un any al seu sexe profund i devorador. No, tampoc, com la Victòria, amb la qual mai no havia menjat en una taula, perquè mai no van viure junts ni en van tenir l'oportunitat, la Victòria que ell estimà, de primer a partir de les lletres que s'adreçaven, després abocat sobre aquells llavis vagament oberts, vagament anhelats, vagament fascinadors, seus ja abans de besar-los, quan els deia t'estimo, t'estimo, t'estimo, i ells somreïen per contestar jo també. I per això un dia se la va endur al llit nua, nus tots dos, i la seva cuixa va fregar-li el sexe dreçat i ella va estremir-se violentament, com ferida abans i tot de dir ah!, quan ell va obrir-la i la penetrà per fer-li un infant que no tenia la

intenció de fer-li però que ara s'alegrava de tenir, en un lloc o altre, potser captant i tot, una noieta de tretze anys, espigada i que aviat seria tan gran com la seva mare quan ell va conèixer-la i estimar-la.

I se sentí adolorit en pensar de cop que algú la hi prendria, com ell s'havia endut la mare, però d'una manera encara pitjor, car la petita es casaria i ell només la podria veure de tard en tard. Seria gairebé com si no l'hagués vista mai, perquè la hi arrabassarien abans de conèixer-la, sense haver viscut la seva infància dolça, els jocs, les lectures, les lliçons i els plors i les malalties; sense haver viscut res amb ella, llevat d'uns quants anys quan ja en tenia tretze i potser ja era massa gran per acostumar-se a un pare que no era ningú perquè se n'havia anat lluny i havia renunciat, sense saber-ho, a tot: a les impaciències, a les carícies, a les preocupacions, a tot allò que hi ha entre pares i fills, entre menuts i grans quan la relació comença des del principi, des del bressol...

—Ja has acabat?

L'Eugènia era novament al seu costat, i se'l mirava i mirava la taronja que restava, molt poca ja, entre els dits que separaven els grills i els duïen a la boca.

—Sí, ja t'ho pots endur.

Però aleshores va adonar-se que la noia havia portat el seu propi plat i s'asseia, no pas a l'indret que havia ocupat l'oncle, sinó prop seu, exactament a la banda dreta. Se'n va sorprendre, potser sense motiu, perquè ella sempre menjava en aquella taula, l'única que hi havia fora de la cuina, més petita, sempre plena d'objectes, ja que la noia era com la portera aquella que mai no acabava d'ordenar res, si bé des que ell anà a viure amb l'oncle, encara no dues setmanes enrere, mai no s'hi havia instal·lat fins que ells s'aixecaven, com cobejosa d'aquella estona de soledat, amb ganes de menjar lentament i en pau i de la manera que li abellís, potser sense forquilla ni ganivet, amb els dits, com volgués, ella sola i sense testimonis. Res no s'oposava que s'assegués allí mentre en Jesús encara hi era, ni sabia que existís cap prohibició per part de l'oncle, i fins estava segur que no devia existir, des del moment que el vell no era home de preocupar-se d'aquestes coses i obrir la boca si l'assumpte no era d'importància, però s'hi oposava malgrat tot la força del costum de deu dies, d'onze dies, dels que fossin, de tots els dies que havien viscut l'una prop de l'altre, separats com algú hauria dit que corresponia a la criada i al nebot de l'amo.

De moment se'n va sentir una mica contrariat, no pas perquè ella fos qui era, ja que al capdavant sempre l'havia sentida humanament molt pròxima, dona i abellidora, deixada i serventa, sí, però pròxima com totes les criatures que no el disgustaven ni odiava. La molèstia obeïa a una raó que no hauria confessat a ningú, que no podia confessar mentre no s'avingués a parlar de la seva filla i de la Victòria: també ell hauria volgut la seva soledat per poder rumiar totes les cabòries del pare que no ha estat, del pare que ben just tindria temps de ser, i això sempre que no tardés gaire a trobar-les; per poder borinar el seu dolor cada vegada una mica més precís, una mica més feixuc a mesura que entrava la imaginació i aquesta treballava més acuradament, fornint detalls, episodis, situacions clares, distingibles, que emergien d'una massa fosca on hi havia la mare i la filla, confoses, i alhora perfectament identificables.

Però la noia s'imposava amb la seva presència i fonia ja aquell gest íntim de contrarietat, orientant de nou el corrent del seu pensament cap a ella, cosa que, vulguis o no, l'obligava a traïr la filla i la Victòria per observar-la asseguda al seu costat, inclinada sobre les menges, amb la sina poderosa que ara el vestit desbocat gairebé mostrava per culpa d'aquella inclinació. Ella prou sabia que l'altre li estava mirant el naixement dels pits i feia com aquell que no se n'adona. Fins va tenir un somrís que ell va interpretar falaguerament i acabà d'esbandir tot rastre de mare i filla per subjectar-lo al moment actual com una àncora que fixa la nau, encara plena de mar lliure, però ja encadenada a l'aigua fosca i bruta del port on només romandrà una nit, on li cal reposar abans de prosseguir el viatge i retornar a la seva terra, a l'única terra que pot reconèixer com a seva malgrat tots els països entrevistats i potser fins i tot estimats.

Va encendre la cigarreta d'havent sopat i per damunt del fum, a través del fum, va seguir mirant-la fins que ella preguntà:

—Què mires?

—A tu.

—Ja m'has mirat tant i tant, avui, que acabaràs per gastar-me.

—Deus voler dir que ens hem mirat l'un a l'altre. I per alguna cosa deu ser.

—Vols dir?

— És clar. No et sembla?

Ella no va contestar, únicament va riure una mica amb la gorja, un riure tèrbol que no amagava la seva set femenina, l'esponjositat de la terra que en Jesús sabia que palparia allí, terra de repòs i de neguit, ara una cosa i després l'altra, quan es trobarien l'un al costat de l'altra, l'un sobre l'altra, de nit o de dia, quan l'oncle dormís o s'absentés, al bar no hi hagués ningú i ells dos s'encarressin com enemics, però amb les mans vessant de generositat. Perquè en aquell instant en va estar segur: feien voltes l'un entorn de l'altra i acabarien per trobar-se de debò.

Després la noia s'aixecà i va anar-se'n fins al bufet, d'on va tornar a la taula amb un cap de pa. Ell no es va moure, sinó que va esperar-la, sempre fumant i sense deixar d'observar-la a través del fum de la cigarreta. Fora, entraven i sortien clients i se sentia la remor dels platets i de les tasses, el dringar de les culleretes que queien sobre la porcellana i les veus dels homes que cridaven l'oncle, el qual escoltava i servia allò que li havien demanat, sempre sense obrir els llavis, com si hagués fet vot de silenci.

I aleshores ella va dir:

—És estrany que no et casessis, per aquelles terres...

—Estrany?

—No són maques, les franceses?

—N'hi ha de maques i de lletges, com a tot arreu.

—I diuen que saben enganxar els homes...

—Per a això no cal sortir d'aquí.

La noia va tornar a riure, i ell avançà la mà fins al braç que reposava al seu costat, un braç molsut i bru, amb tot de borbolls, clar però negre, massa negre potser per una dona, però no desplaent. Ella observà el moviment dels dits que se li enfilaven pel braç i s'aturaven a la corba del múscle. Es va estremir:

—Em fas venir calfreds...

En lloc d'enretirar el braç, però, va mirar cap a la sala, on podien veure els clients entaulats i, ara, l'oncle d'esquena, amb una ampolla a la mà. En Jesús va sorprendre aquella mirada i brutalment, amb els dits encara sobre el múscle, preguntà:

—Fa gaire temps que dura, això?

Ella va llambregar-lo inexpressivament, com si no l'entengués, però ell indicà clarament cap a la sala i la noia va repetir el gest de mirar cap a l'esquena de l'oncle inclinat. Quan tornà a fitar-lo, no hauria sabut dir si estava enfadada o a punt d'esclafir la riulla, tan barrejades veia aquestes dues possibilitats en l'expressió dels seus trets facials. Sense cedir ni a l'una ni a l'altra, va fer:

—Això!

El to era menyspreatiu, però aleshores en Jesús va enretirar la mà i tots dos es van quedar estudiant-se, tot de cop greus, no sabien ben bé per què, ell potser disgustat i ella probablement molesta, o qui sap si disgustats o molestats tots dos, si bé no exactament per les mateixes raons.

Seguidament l'Eugènia es posà a menjar, com si fins ara no recordés que encara tenia el plat mig ple, i ell va agafar una engruna de pa i, sense pensar, l'anà arrodonint amb els dits nerviosos. La noia, com si acabés de trobar la rèplica justa, digué:

—No s'ha de ser tan curios...

—No.

—Al capdavant, jo no et demano pas res.

Era veritat, i en Jesús va somriure. No solament no demanava, sinó que oferia. Mai ningú no se li havia ofert d'una manera tan clara, tan franca, llevat de l'Ellen aquell primer dia, quan va ajudar-la a reparar l'avaria del cotxe que se li havia quedat en un costat de carretera, sense saber, ni pressentir, en el seu encegament, que amb aquell acte comprometia tota llur relació futura; o, més lluny encara, molt abans, la Samarachs, soltera i granada i, perquè allò va tenir lloc quan ell era un adolescent, també inoblidable.

Va repetir:

—No...

I va continuar pensant, aquest cop ni en l'Ellen ni en la llibrera, potser ni tan sols en l'Eugènia, ans en una noia que no es deia de cap manera o que tant li feia que es digués d'una manera com d'una altra, perquè era ella i no l'era, era com si no fos ningú, simplement una femella que tenia a l'abast, apassionada com l'endevinava, probablement fins i tot tendra i plena de devoció, però remota i, més, aliena; irreductiblement una altra, qualsevol, un tros de carn on rabejar-se, una forma anònima, ben diferent de la Victòria, tan personal, tan íntima i pròpia, des de sempre esperada i mal compresa, però per això mateix més seva que cap altra. Per aquest motiu, sense saber-ho, devia haver-li donat una filla, la Maria Jesús, la petita...

Va deixar de pastar l'engruna, immobilitzà els dits i, sense veure'l, es va quedar mirant el fum blavís de la cigarreta. Perquè en allò encara no hi havia pensat mai: era una filla natural i duria els cognoms de la mare! Va sentir que algú li furtava quelcom, però el lladre era lluny i no podia encalçar-lo, el lladre era ell mateix que se n'havia anat per una por que superava l'amor. Ara veia que no es tractava de res més: por, la por engendrada en el curs d'aquelles nits que ja no podria esborrar mai, quan sortia amb els del grup 11 i amb en Mateu que els capitanejava, en Mateu que havia sabut nedar i guardar la roba, donat que s'havia fet ric i ningú no l'havia molestat ni aleshores ni ara; mai no l'havien detingut, i ni ell mateix no va saber explicar per què quan, l'endemà d'enterrar la mare, al cap de sis dies de la seva tornada, va trobar-lo al costat del quiosc de diaris, on obria els fulls encara humits i gairebé el trepitjà en girar-se: Mateu! I l'home no semblava gens complagut, més aviat se'l veia una mica contrariat, com si ja l'hagués donat per mort i ara la seva presència viva fos un compromís difícil d'eludir. Només va fer: Tu per aquí?

Fins després, al cap d'uns minuts, quan ja anaven a acomiadar-se, no es va decidir a fer un gest de desgreuge que es traduí en una targeta amb l'adreça i uns mots: Vine quan vulguis. Miraré si puc fer res per tu...

Però ara l'Eugènia deia, gairebé estranyada del llarg silenci i d'aquella immobilitat que semblava forçada:

—T'has quedat molt pensarós...

—Qui, jo? No.

Va esclafar al punta de la cigarreta contra el plat ple de peles de taronja i comentà:

—Trobo que fa molta calor...

Es va aixecar, sense separar la cadira, al respatllet de la qual va repenjar breument les mans mentre afegia:

—Potser perquè et tinc tan a prop...

Ella va riure i, amb la forquilla a la mà, alçada, va mirar-lo quan en Jesús, ara amb les espatlles una mica caigudes, feia la volta a la taula i sortia a la sala, des d'on l'oncle en aquell moment els espiava.

No hauria pas sabut dir, o no ho sabia dir ara, per què va decidir posar novament els peus a la llibreria, el llindar de la qual travessà com un estrany insegur de l'acollida. Precisament ell que, abans, molts anys abans, quan encara era un adolescent, l'havia franquejat quatre vegades cada dia, matí i tarda, amb el seu urc de jovenot que ni s'adona que ha estat seduït. Perquè va ser una veritable seducció; ella li portava ben bé catorze o quinze anys i, com va poder comprovar, era una dona experimentada. Mai no ho hauria suposat, en entrar com a empleat a la casa, perquè la façana era respectable, i no tan sols la de l'establiment, posat amb un gust sobri i ara una mica envellit, sinó

també la de la mateixa propietària, atenta, sí, i amable i tot, de vegades fins i tot amorosa d'una manera tota maternal, però en aparença murallada darrere uns costums austers i desuets.

Mai no havien renyit del tot, només que el temps havia passat i tots dos se'n devien cansar una mica; després ell va fugir de la botiga, en el fons probablement desitjós d'una carn més tendra, no més saborosa però dotada, en canvi, d'una espontaneïtat que la Samarachs ja havia perdut feia anys, qui sap si amb d'altres dependents que, una mica lassats també, havien acabat per fer el que ell va fer: anar-se'n sense gairebé ni dir adeu.

Potser no hauria, doncs, d'haver-la visitada, però després de tants anys d'exili trobava plaent de renovar els vells lligams, si bé ara orientant-los en un sentit més desinteressat, gairebé platònic, merament per escapar-se de la seva solitud, d'aquella solitud que, fora, l'havia perseguit de nit i de dia i que no havia pogut evitar malgrat les relacions, purament epidèrmiques, amb d'altres desarrelats com ell, amb altres dones que pertanyien a una altra terra i que ell, per íntimes que fossin, sempre sentiria distants, formant part d'un altre ambient, gairebé hauria dit d'una altra cultura, de la qual participava, ben cert, però només superficialment.

La porta era oberta, de manera que no va haver d'empènyer-la ni pogué posposar, doncs, unencontre que potser seria massa insatisfactori per justificar el senzill esforç de badar-la. Va trobar-se directament a la botiga, davant del taulell dreçat al fons, on hi havia dues noies, una d'elles servint un client i l'altra inclinada sobre un àlbum de postals que ordenava; en veure'l va deixar-lo, sense tancar el gruixut llibre, limitant-se a alçar l'esguard i a immobilitzar els dits sobre la cartolina, atenta ja a les paraules d'aquell que als seus ulls era un client, perquè no l'havia vist mai ni podia saber que, un dia, ell mateix va tenir un lloc darrere d'aquell taulell, des del qual passava directament als braços càlids de la mestressa.

—I vostè?

Per què trobava sempre aquesta complicitat en els éssers femenins? També aquesta, desconeguda i gairebé amb la meitat de la seva edat, ja que no podia tenir més de divuit o dinou anys, el mirava amb un esguard afalagador, massa amable per limitar-se al simple paper de dependenta que compleix amb el seu deure. Potser s'ho imaginava, però; una vegada, quan el va sorprendre a la cambra que compartien, perquè ell ja no es privava de res, la Jenny li va dir: Només els agrades perquè t'ho sembla. No ho va entendre del tot i la noia no trobà la manera d'explicar-l'hi, d'antuvi perquè entre ells hi havia la barrera de la llengua, que no els permetia de matisar com calia, d'arribar al fons de les qüestions a base d'explicacions minucioses, detallades, subtils i tot com de vegades cal que siguin per aclarir les coses més evidents, més elementals, i després perquè ella, massa descoratjada, ja no era capaç de fer l'esforç, de prendre's la molèstia d'uns raonaments suplementaris: havia arribat a avorrir-la tant amb el seu capteniment, que ja es resignava a anar tirant com fos, a base de pegats que no adobaven res però deixaven intacta l'esperança d'una mort que posaria terme al seu martiri. Amb el temps, però, en Jesús va arribar a veure clares les paraules: volien dir que, quan es tractava de dones, se sentia tan segur d'ell mateix que elles li atorgaven una seducció que no tenia. Pràcticament, doncs, eren elles que feien la conquesta. Això, ara, el va fer somriure, i la noia obrí una mica més la boca i mostrà un centímetre de dents, grosses, fortes i blanques, d'animal en perfecte estat de salut.

—La senyora Samarachs?

La xicota va cloure la boca i tornà a obrir-la com un peix que respira fora de l'aigua, amb dificultat. Digué:

—Un moment, si us plau.

I va girar-se. No li va preguntar qui era ni què volia, només va girar-se i obrí la porta de vidres opacs del fons de tot, a la dreta, cap on podia passar-se sense entrar forçosament darrere el taulell. No va sentir cap paraula, perquè la noia tornà a tancar la porta abans de parlar, i el gest va recordar-li els vells temps, ja que ella sempre ho havia volgut així, més que per fer-se l'important, per una necessitat de discreció que només perdia quan el cap se li n'anava darrere un adolescent empresonat a la botiga.

La porta es va obrir de nou i la noia va sortir, precedint aquella mateixa dona que havia deixat tant de temps enrere. Perquè a primer cop d'ull la va veure igual, gens envellida tot i aquells setze anys que els separaven del dia que abandonà l'establiment. Fins després no va notar com la pell ja no era tan fresca, com ja no era ni pell, atès que una gruixuda capa de maquillatge li creava una segona epidermis tan sàviament disposada que només aquells que la coneixien bé podien adonar-se'n i admirar-la.

Ell, però, no usava màscara i havia passejat la seva pell per altres latituds, on de vegades feia massa fred i altres cops feia massa calor; calor i fred l'havien mossegat sovint més enllà de l'epidermis, dins l'ànima i tot, atès que no es tractava tan sols d'un fred o d'una calor corporal, sinó d'estats d'ànim que l'havien alterat des de les arrels del seu ésser. Per això, momentàniament, ella no devia reconèixer-lo.

Va quedar-se plantada al seu davant, encuriosida, ja que ell no podia evitar el somrís i la detallava d'una manera familiar, amb el mateix esguard que havia tingut, i que ella havia oblidat, o gairebé oblidat, quan estaven asseguts al divan, aïllats de tothom, però sempre sota l'amenaça d'un truc intempestiu que la privava de despullar-se, que la feia limitar-se a treure's les peces interiors que donaven accés o el negaven, segons la circumstància, als indrets neuràlgics de la seva naturalesa de dona... i se les treia lentament, sempre mirant-lo, excitada al sol pensament que ell ho anava descobrint tot a poc a poc a mesura que la mà pujava més i més amunt, fins dalt de la cuixa, on començava a enrotllar les mitges i ja no abaixava la roba, sinó que la sostenia allí, gairebé a frec d'entrecoix, però no prou a frec perquè alguna cosa d'aquella intimitat es mostrés encara, pressentida ja, endevinada, però oculta i que ella no descobria fins que les mitges ja eren enrotllades fins als peus, quan de cop, com repensant-se, pretenia que no calia, que no feien cap nosa, i tornava a enfilar-les amb la mateixa lentitud, ben tibants, i només aleshores s'aixecava el vestit fins a la cintura i feia lliscar les bragues per les seves anques estretes, però belles, cuixes avall, més enllà de la nuesa esplèndida cap a la qual ell s'inclinava engrescat...

Gairebé li ho llegia als seus ulls, però encara no n'estava segura, ben segura, perquè quan a la fi el va reconèixer, ho feu tímidament, interrogativa, tan vacil·lant que ell, per primera vegada, va sentir d'una manera positiva, sense possibilitats d'error, que havia envellit.

—Jesús?

Però aleshores ja obria els ulls, desmesurats, i allargava la mà, totes dues mans, en un gest de benvinguda, d'acceptació.

—Jesús!

A la fi descobria en aquell home estrany i treballat per la intempèrie del temps l'adolescent que havia estat i amb el qual fornicava desesperadament per oblidar que no era casada ni es casaria, per afirmar que tenia tant de dret com les altres dones més sortoses de gaudir una mica de la seva joventut que se n'anava estúpidament, tan estúpidament a desgrat de no ser una noia lletja, gens lletja; bonica i tot, si es mirava bé, bonica sobretot si es mirava per dins, quan la roba queia davant un home que no era el seu marit i en aquell instant en feia, potser tot preguntant-se: Per què no es deu haver casat? La mateixa pregunta que es feien les seves amigues i que ella es repetia, que es repetí fins a la trentena, quan ja no va preguntar-se res més.

—Què tal, Josefina?

Havia volgut que l'anomenés així en la intimitat del desig compartit, i després, quan per atzar l'havia recordada i recordava l'amor però no la feina, l'amant però no la mestressa, dins seu continuà dient-li Josefina o, en tot cas, una mica despectivament, la Samarachs, i ara, com que no podia donar-li el cognom a seques ni tampoc era el dependent de la casa, al qual escau de dir senyora, emprava sense adonar-se'n, amb naturalitat, aquell nom propi que ella va acollir sense parpellejar, amb la mateixa bona voluntat que mostrà en oferir-li les mans que ell premia cordialment.

—Però d'on surts?

La clienta acabava de pagar i la botiga s'havia quedat buida; les dues noies, darrere el taulell, una d'elles encara amb l'àlbum, l'altra amb les llibretes que havia mostrat, no els miraven, però

s'endevinava que romanien atentes a l'escena, plenes de curiositat, malicioses i tot, perquè ningú no podia assegurar que la dona, en fer-se vella, no hagués perdut la prudència. Fos com fos, si encara li abellia de procurar-se adolescents, ara devia anar a cercar-los fora.

—Vine, vine!

I sense abandonar-li les mans se'l va endur cap a dins, més enllà de la porta, cap al despatx que hi havia a la rebotiga i d'on partien les escales que menaven al pis, al qual també es podia entrar per l'escala quan l'establiment era tancat.

No havia canviat res, hi havia la mateixa taula i les mateixes butaques, una mica més velles, tot i que el color era un altre, perquè devien haver estat restaurades, o potser sí que al capdavall eren unes altres, si bé, en aquest cas, tan semblants a les d'antany que era fàcil de confondre-les. Prestatges, papers i llibres també tenien un aire familiar, però ja ho podia haver esperat, papers i llibres sempre s'assemblen mirats des de fora, des de la distància de la pròpia distracció, de la falta d'interès per aquests objectes als quals, de passada, no havia pas de concedir cap importància ni atenció ara que ell i la dona es miraven.

—Ja gairebé em pensava que eres mort...

—Doncs ja veus!

La tutejava sense esforç, com si mai no li hagués dit senyora Samarachs de bon començament i fins i tot després, davant dels altres. La tutejava perquè només hi havia entre ells el record d'unes relacions ambigües que exclouien tot rastre d'aquella subordinació implícita entre l'amo i el dependent. I ella també ho devia trobar bé, perquè ara, a més, ell era un home fet de trenta-sis anys, amb els mateixos anys que tenia ella quan pujaven aquelles escales, feixucs tots dos amb la gravetat d'un món de silenci que s'expressava a través dels ulls i de les mans.

—Seu...

Van instal·lar-se un a cada butaca, una cosa que abans no havien fet mai, i ella va allargar-li una cigarreta del paquet que hi havia sobre la taula.

—He passat tretze anys fora...

—Exiliat, és clar.

—Sí.

—No en sabia res, però ja ho suposava.

—Naturalment, com ho havies de saber!

Va encendre totes dues cigarretes i va deixar el llumí, apagat, al cendrer que hi havia a l'altre extrem i que feu córrer fins que quedà col·locat entre tots dos. Ella, sense cap mena de retret, perquè amb els anys que havien passat ja tenia temps d'haver paït el disgust, s'inclinà per dir:

—Te'n vas anar a la francesa...

Va somriure, sense excusar-se, gairebé divertit, i divertida ella també, ara, a la distància dels anys que li retornaven un home nou i vell a la vegada, un home que perllongava l'adolescent, però ara segur d'ell mateix, prou segur si més no per atrevir-se a visitar-la com si mai no hagués passat res.

—No hauria sabut com dir-te adeu. I després... una cosa es complica amb l'altra, passen els dies i, per acabar, et dius que ja és massa tard.

—I no t'han molestat? Vull dir ara, en tornar...

—No..., pot dir-se que no. Ja veus que em desplaço lliurement!

Ella es va inclinar una mica més i, amb el cap, rebutjà vagament el fum de les cigarretes que s'enfilava entre tots dos.

—Que potser busques feina?

Va riure.

—Em faràs el favor de creure que no he vingut per això! A més, veig que ara tens noies.

—Sí.

Sense comentaris, lacònicament, mentre el vigilava amb els ulls, molt atenta, d'una manera que el va sorprendre una mica. Va fer:

—He pensat que seria agradable de veure't, res més.

—Com has canviat!

—Hem canviat tots. Tu no?

Va tornar a fitar-lo gairebé amb impertinència, una mica distant, però no manifestament hostil.

A la fi, digué:

—Més que no et penses.

—Exteriorment, però, no. Ningú no et faria més de trenta-cinc anys, Josefina.

Va somriure sense ganes, afalagada a despit seu. Però aleshores ja giraven tots dos els ulls cap a la porta, on algú acabava de tustar delicadament; a l'altra banda es dibuixava la silueta juvenil d'una noia, amb el perfil tallat com el d'un ocell.

—Passa.

La porta es va obrir, però no era cap de les dues noies que despatxaven darrere el taulell, sinó una xicota que en Jesús no coneixia, alta i verament ocellívola.

—Oh, Maria!

Darrere d'ella, també alt, massís, va entrar un xicot.

—Hola, Jordi!

—Destorbem?

Però tots dos entraven ja, decidits i imposants, ella amb la seva figura agressiva, ell com una tossa que s'ho emporta tot al seu pas.

—Vosaltres no destorbeu mai.

Va mirar cap a en Jesús, assegut amb la cigarreta als dits, i durant uns segons vacil·là; aleshores, però, va allargar una mica el braç, separant-lo breument del cos per tal d'indicar físicament cap a la butaca i, després, amb la mateixa vaguetat, cap als arribats de nou.

—No us coneixeu, oi?

Polidament, al lllindar de la presentació, en Jesús es va aixecar mentre els altres dos avançaven encara, mirant-lo, cap a la taula.

—Jesús Maristany... En Jordi i la Maria Orsil... El novel·lista.

—Com va, això?

—Hola...

—Encantat!

Van encaixar una mica confusament, i la dona, assenyalant altre cop en Jesús, va afegir:

—Acaba d'arribar de l'estranger.

—Ah!

—Tretze anys d'exili.

L'Orsil, que li havia premut la mà distretament, redreçà el cap i va fitar-lo amb els seus ulls blaus i profunds, alhora una mica infantils, que desentonaven amb la seva còrpora.

—Un exiliat? Quina sort!

En Jesús gairebé va somriure, estranyat.

—No tant...

—Ah, sí, sí, no ho sabeu pas! Tots hauríem hagut d'anar-nos-en!

Ell va denegar:

—No és pas veritat. Calia que es quedés algú, ni que només fos per fer acte de presència...

L'Orsil parpellejà, com impressionat.

—No sou pas escriptor, també?

—Oh, no!

—Millor.

I amb rudesia, mentre la seva muller i la Samarachs somreien, va afegir:

—Vós i jo haurem de parlar molt.

En Jesús no sabia pas què volia dir i ara el llambregava amb una expressió lleugerament esverada. La dona del novel·lista aclarí:

—Té ganes d'escriure una obra sobre els exiliats i li cal documentar-se...

—I només conec intel·lectuals, tots podrits..., podrits! No han vist res, no han paït res, en tot cas. Potser vós sereu diferent.

Va agafar-lo pel braç, com si ja es disposés a demanar-li la narració de la seva odíssea, una descripció circumstanciada de les coses que havia vist i sentit, de les penalitats que havia sofert, de la gent amb qui havia estat en contacte, de les dones amb qui havia jagut, de les seves reflexions després de tretze anys d'allunyament, però la seva dona s'hi interposà:

—No tan de pressa, Jordi. Què pensarà, el senyor?

I a en Jesús, excusant-lo o excusant-se:

—Sempre és així. Només veu la seva obra.

—Sort que tu em distreus!

Ho havia dit amb certa rudesia, gairebé ofensivament, i en Jesús el va examinar més de prop, amb ganes de desxifrar la parella, físicament tan ben avinguda. Ella es va girar a la Samarachs:

—Això em recorda... Hem passat només a veure si ja t'havien enviat aquell diccionari d'argot...

—Ui, mai no envien res, tan de pressa!

En Jesús esclafà la punta de la cigarreta contra el cendrer, tal com s'havia acostumat a fer durant la seva estada a Amèrica, perquè abans sempre les deixava cremar fins al final i sovint les llençava a terra i tot.

—Bé. Jo us deixo. Ja ens veurem un altre dia.

L'Orsil va tornar a engrapar-lo amb la seva manassa.

—Res d'això. És a dir: us espera algú, teniu feina?

—Home...

La dona va riure i brandà el cap.

—No servirà de res que li digueu que sí. Quan se li fica una ceba al cap...

El novel·lista, sense ofendre's, va estirar-lo cap a fora del reducte que formaven les butaques i la taula, però la muller s'interposà de nou, gairebé severa:

—No, Jordi, ara no pot ser. Encara hem de veure l'editor.

—Que es foti l'editor!

Ella es va tapar les orelles amb les mans.

—No les diguis, aquestes coses, Jordi!

El xicot picà de peus com una criatura.

—Sempre ordenant-ho tot, planejant-ho tot, sense deixar res a l'atzar, a l'espontaneïtat del moment! Ara aquí, ara allà, ara... Algun dia me'n cansaré, això és el que passarà!

Semblava que parlés seriosament, però la seva explosió no afectà gens ni mica la dona. En Jesús, cada cop més estranyat, va mirar-se la Samarachs i ella, amb el cap, va fer-li una indicació tranquil·litzadora i somrient que el feu arronsar-se d'espatlles sense dissimulació, sense preocupar-se del que podien pensar els altres dos. Però els altres dos no pensaven res, o pensaven només en ells, que era una altra manera de no pensar res, car devien haver-hi pensat tan sovint que ara ja no podien trobar res de nou, mentre les coses velles que seguien rumiant eren tan mancades de valor que no els afectaven gens ni mica, acostumats com estaven tots dos a una situació que ningú no comprenia ben bé ni ningú, en aquell moment, no hauria pogut explicar sense acudir a hipòtesis extravagants i totalment gratuïtes.

—Apa, home, no siguis així!

Li va passar pel cap que eren com l'os i el domador, és a dir, la domadora, la qual no acabava de prendre-se'l seriosament malgrat la seva còrpora amenaçadora i, en aquest cas, el seu talent —si és que en tenia, una cosa que en Jesús ignorava perquè mai no li havia llegit res i, fins aquell moment precís, àdhuc havia desconegut la seva existència.

El novel·lista es girà a la Samarachs:

—Què faries, tu? Obeir o torçar-li el coll?

I ella va contestar amb la mateixa entonació greu:

—No m'hi pensaria pas gens: li torçaria el coll.

El xicot esguardà la seva muller:

—Veus? Tothom opina el mateix.

I aleshores, gairebé sense cap pausa, a en Jesús:

—Vós també, oi?

Va pensar que més valia callar que, al seu veure, seria molt més raonable tallar-los-el a tots dos, però va excusar-se tan impertinentment com se li acudí:

—No puc opinar sobre els afers de dos desconeguts.

Ningú no es va molestar. Únicament que el novel·lista semblà una mica sorprès, potser de la franquesa, potser d'un punt de vista per a ell tan nou, potser perquè trobava tan intel·ligent aquella rèplica que ben mirat tampoc no ho era. Fos com fos, va tustar-li amicalment l'esquena mentre li explicava:

—Ja ens anirem coneixent. I aleshores en parlarem. Perquè ens hem de veure sovint, eh? No us penseu que us tinc quiti d'aquesta promesa...

En Jesús no n'havia fet cap, però no va creure necessari, ni prudent, d'aclarir-ho. Era la primera vegada que veia l'individu, però ja sabia que seria totalment inútil de contradir-lo. Només hi havia una manera de desfer-se'n: evitar-lo. Un projecte clarament difícil, atès que el novel·lista ja deia:

—Ara us donaré la meva adreça...

Es va treure una tarja de la cartera i la hi allargà.

—Podeu venir sempre que us vagi bé; és casa vostra.

—Molt agrait...

Tornava a mirar la dona, la qual semblava d'allò més divertida, si bé només ho mostrava per l'esclat maliciós dels seus ulls, gairebé parapetats darrere les pestanyes modestament caigudes. La garsa, va pensar indignat, car estava segur que l'altre acabaria per preguntar-li on vivia i que ell seria prou ruc per donar-li l'adreça veritable. I ho encertà.

—I a vós, on se us pot veure?

—Bé, de moment...

Va deixar la frase penjada, i qualsevol persona amb una mica de tacte hauria vist que no tenia ganes de fornir la informació sol·licitada, però el novel·lista era d'una altra pasta, indiscret, i aquest cop la seva muller no va intervenir per treure en Jesús del conflicte; ben a l'inrevés, esperava també i, com que ell continuava callat, fins i tot l'esperonà amb una mirada.

—Però en un lloc o altre deveu viure...

—Ara per ara estic amb un oncle... A la Vall d'Hebron, en una taverna.

El xicot gairebé botà; encara que no alcés els peus de terra, va fer-se més alt i més àgil, o si més no aquesta era la impressió que feia en aixecar els braços com per implorar amb una mena de moviment que, després, prolongat, el podia dur a inclinar el cos fins que, humiliat i amb les mans sempre al seu davant, s'agenollaria a frec de la divinitat o d'allò que fos que tenia la intenció d'implorar. Però no va humiliar-se ni el gest tingué una continuació precisa, sinó que fou interromput per adreçar-se a la seva dona, quan, meravellat, li deia:

—No ho has sentit?

—Sí.

—És absolutament envejable. Una taverna, allí, en ple despoblat...

Es va interrompre i fità hostilment el seu interlocutor:

—Perquè és un despoblat, oi?

—No ben bé. Darrerament hi han construït molt, en aquella banda. Jo no...

L'Orsil el va tallar amb el gest, mirà de nou la seva muller, desvià els ulls cap a la Samarachs i aleshores, adreçant-se a totes dues, repetí:

—Ho heu sentit? Ho heu sentit bé? Un home que acaba d'arribar i ja ha tingut temps d'adonar-se que darrerament han construït molt!

La Samarachs va sorprendre la llueur en els ulls d'en Jesús, ara verament molest per aquella burla sense solta, i avançà ràpidament unes paraules per tal d'allunyar el temporal:

—Em sembla que fareu esperar l'editor...

El xicot va tornar a tenir un moviment teatral.

—Ens expulsen!

—La Josefina té raó; hem promès que hi aniríem d'hora.

L'Orsil va inclinar-se cap a la seva dona, allargà el coll i feu el gest d'oferir-l'hi.

—Encadena'm!

Ella va riure i, potser perquè no tenia res amb què obeir l'ordre estrambòtica, va limitar-se a agafar-lo pel braç.

—Au, anem.

El xicot, sense oposar-hi resistència, es deixà menar cap a la porta, on la dona el seguí, però abans d'arribar-hi es girà i, fitant en Jesús, digué:

—No us perdré de vista!

Ell va provar de somriure per tal de mostrar que no s'ho prenia seriosament, però en el fons sabia que era una amenaça real. En quedar-se sol, car la Samarachs els va acompanyar fins a la porta de la botiga, es va deixar caure a la butaca, esbufegà i va apoderar-se d'una altra cigarreta del paquet que s'havia quedat sobre la taula. Després feu petar els llavis amb un gest que gairebé tenia oblidat, perquè les noves terres li havien fet adquirir hàbits nous, imposats a expenses dels vells, un d'ells aquesta característica manifestació d'impaciència i de fastigueig que adoptà de noi, a l'escola, i que va valdre-li més d'un càstig, mastegots i penitències que només serviren, encara, per fer-l'hi entossudir, donat que aleshores no disposava de res més per defensar la seva darrera i preciosa independència. Però ara la cosa el va sorprendre com un descobriment acabat de fer, i devia ser per això que el repetí, més fort i sonor, per a ell mateix, sense auditori ni espectadors com estava, fruit-ne com d'una llepolia furtada a algú: a l'infant que un dia havia estat.

La dona entrà de nou i ajustà la porta vidrada amb lentitud, com si la preocupessin els cristalls. Ell va preguntar-li:

—Qui és, aquest ximple?

Ella passà pel seu darrere i, en lloc d'asseure's a la butaca, anà a instal·lar-se a la cadira giratòria que l'esperava a l'altre costat de la taula.

—Ja t'ho he dit, un dels nostres millors novel·listes...

—Doncs mira que m'has fet un favor!

—No t'hi amoïnis; en el fons és inofensiu.

—És capaç de presentar-se al bar de l'oncle.

—Això sí, ja ho pots donar per fet.

La dona va recollir un llapis solitari de damunt la taula, encreuà les cames per sota del calaix central, que es va moure amb un espetec, i s'abocà endavant.

—Vius amb un oncle, ara? I la teva mare? T'ho volia preguntar...

Assenyala el petit botó negre de la solapa, l'única indicació de dol en tota la seva persona, i ella hi mirà fugaçment.

—Sí. Per això vaig tornar, perquè estava greu. Però només vaig tenir temps de veure-la morir.

—Sí que ho sento...

És clar, eren uns mots convencionals, no tenia cap motiu de doldre-se'n, i ell se'n feia càrrec. Però van restar tots dos pensarosos, com l'ocasió exigia aparentment, com sembla que exigeix sempre que es tracta de morts, plorats o no plorats, estimats, indiferents o odiats. Després ella va preguntar:

—T'has casat?

En Jesús va alçar la mà, on no hi havia rastre de cap aliança, i tots dos contemplaren els dits dreçats contra la llum.

—No. No he tingut temps. I, per l'exemple que acabo de veure, més val no casar-se.

La dona va riure, sense alegria, indiferent.

—Oh, no en facis cas! Hi ha dies que són pitjors, perquè avui no els has vist discutir. Criden molt i no es fan mal.

—Doncs mira...

Algú tornà a tustar la porta i a l'altra banda va retallar-se novament una silueta femenina, però ara sí que era una de les dependentes. Va obrir, entrà, va tancar i digué:

—Hi ha el senyor Bertran...

—Un moment. Digues-li que de seguida surto.

En Jesús es va alçar.

—No et vull destorbar més. Tu tens feina...

—Com de costum. Si t'esperes...

Però ell ja s'havia posat dret i no es va voler asseure per segona vegada.

—Ja ens veurem un altre dia.

—Sempre em trobaràs aquí.

Va abandonar la cadira que girava i tornà a fer la volta a la taula. Mentre s'encaminaven a la porta, digué:

—Vine'm a veure sempre que vulguis.

Tot era una mica convencional, si bé no tant com el condol, però ell sabia que tornaria, ni que només fos per curiositat. Travessaren la botiga, on hi havia un individu repenjat al taulell amb una cartera encara penjada a la mà. En passar, la dona feu:

—Un moment, Bertran.

—Sí, sí!

Va acompanyar-lo fins a la porta del carrer, oberta, al llindar de la qual van aturar-se mentre ell deia:

—Fa una sensació curiosa, això de venir de visita en un lloc on...

Va callar sense brusquedat, com si mai no hagués volgut completar la frase que ja s'arrossegava des de l'inici, i la mirà, però ella havia desviat els ulls cap a l'altra banda de carrer de Casp, on hi havia tot de cotxes aparcats. En girar-s'hi al seu torn va poder veure encara allò que fitava la Samarachs: la noia que s'enfilava darrere el volant d'un Dodge amb les cames penjants a la banda de fora, obligatòriament separades sota les faldilles prou amples per revelar un esclat de roba blanca, de puntes, de mitges fosques i de carn rosada.

—Què deies?

En Jesús es va empassar la saliva.

—Res d'important. Ja ens veurem...

Va allargar-li la mà i encaixaren. Ella, de cua d'ull, continuava mirant el cotxe i la noia, i empassà saliva:

—Adeu, doncs...

I ell, una mica secament:

—Adeu, Josefina.

Va allunyar-se cap al passeig de Gràcia, per on pujava, ordenadament, una renglera de sis guàrdies de la policia armada, tots amb les porres i les pistoles ben visibles, extraordinàriament conspicus sota els arbres i tan impressionants que, de sobte, els transeünts semblava que havien desaparegut. Allò era nou per a ell i es barrejà a l'episodi que acabava de presenciar. Guàrdies i noies, noies i la Samarachs; tot es confonia dintre seu mentre s'aturava a contemplar la petita formació que

s'allunyava amb lentitud, sense provocar més curiositat que la dels escassos turistes que en aquell moment circulaven per la via. Dues dones i un home fins i tot es van girar.

—Il se passe quelque chose, je vous dis!...

—Mais non! C'est la même chose tout le temps. Ferdinand prétend...

Mai no va saber què pretenia en Ferdinand, perquè la dona abaixà la veu i la continuació se li va escapar. L'home va moure el cap d'una banda a l'altra i la segona dona obrí molt els ulls, com davant d'una revelació excessivament maliciosa.

Va deixar-los plantats a la cantonada i prosseguí passeig avall, cap a la plaça de Catalunya, però va aturar-se de nou abans d'arribar-hi. La portera... Feia vint-i-quatre hores que l'havia vista i no era prudent de visitar-la altra vegada: la seva impaciència podia molestar-la i, d'altra banda, no era raonable de creure que podia haver obtingut alguna informació en un temps tan breu. Més valia deixar-ho per l'endemà.

Va fer definitivament mitja volta i retrocedí passeig amunt a bon pas. Era més fort que ell. Com pot consentir un home que ha perdut tretze anys que es malmeti un minut més? De fet, només per això havia baixat novament a la ciutat i no pas per visitar la Josefina. Ara comprenia que l'havia anada a veure només per fer una mica de temps, per distreure una hora més de la tarda, i que ho havia sabut des de sempre, o sia des d'aquest matí, quan s'aixecà amb la sensació angoixosa que la vida ja no era tan planera com va imaginar-se després d'haver cobrat el traspàs del pis i s'instal·là amb l'oncle, un home sense fills que qualsevol dia podia morir-se i llegar-li la finqueta que tenia a Cervera, on havia viscut fins a la guerra, i el bar, per no parlar dels dinerets que li suposava i de l'Eugènia, la qual potser també formava part de l'herència, si bé aquesta probablement la cobraria abans d'hora.

Aquella visita primera al carrer d'Enric Granados havia canviat tota l'orientació de la seva vida, no calia enganyar-s'hi; des que ficà els peus a la cuina per menjar-se l'esmorzar que la noia li preparava, què havia fet sinó esperar que el matí passés i vingués l'hora de dinar i es fes més tard per abandonar l'establiment i agafar l'autobús fins a la plaça de Gal·la Placídia, d'on aniria davallant xano-xano cap a l'antic domicili de la Victòria?

Com que no havia sabut esperar prou i li calia encara matar una estona, sortia ara de l'establiment de la Samarachs, tan desconcertat, des de l'adeu a la porta, que oblidava la mare i la filla. I era tanmateix curiós de dir-se que les oblidava ara que precisament se'n tornava a recordar de debò, ja que tot allò, aquells projectes i aquella impaciència perquè el temps passés i vinguessin la tarda i el vespre, tot ho havia ignorat fins a l'instant precís d'aturar-se al passeig de Gràcia i fer mitja volta. Ho ignorava de la mateixa manera que un home ignora que es farà de nit i li caldrà gitar-se i continua ignorant-ho encara que pensi en llits i en dormides durant la jornada, ja que no es refereix al seu llit o, si ho fa, hi pensa sense acabar-se de dir que és el seu llit de cada dia i que, per tant, ho serà també aquesta nit si cap aventura no el porta a jaç estrany.

Mai no es va dir, ni durant el matí ni a la tarda, que aniria de nou a preguntar per la Victòria; més aviat rumiava altres mitjans, difícils de precisar, que li permetrien de seguir-li el rastre i anar-la a treure del seu refugi de Sant Gervasi, on la sorprendria després de tretze anys, potser per donar-li una alegria, potser per donar-li un disgust, perquè ara totes dues, mare i filla, devien haver-se acostumat a la seva absència. Un costum vell, de sempre, fins i tot per a la Victòria, perquè mai no havien viscut plegats i aquella mica d'amor que va haver-hi entre tots dos només va ser això, una mica d'amor, encara que fos un amor aleshores gran —devorat pel temps, naufragat en l'aigua de tots aquells anys d'oblit i de renúncia. I no hi feia res que tornés a florir, o que li semblés que tornava a florir, per tal com ja era un amor nou, d'una altra mena, que la Victòria hauria de compartir amb la filla encara desconeguda que potser patia fred i fam mentre ell tenia les vint-i-sis mil pessetes del traspàs del pis a la butxaca i l'oncle li posava el plat a taula.

Va tornar a encalçar els guàrdies, lents, arran dels arbres, com avergonyits de trencar la calma ciutadana amb llur presència recelosa. Però ara no se'n va preocupar, gairebé ni els va mirar, atent només a la fita, a la casa aquella on no passaria mai de les escales, des d'ahir convertides en el vestíbul

d'un altre indret imprescindible on vivien la Victòria i la Maria Jesús i on ell faria irrupció amb la bona nova de la seva tornada que potser ningú no desitjava.

Va tombar cap a la rambla de Catalunya, cap al carrer de Balmes, i pujà encara tota una illa de cases abans de travessar cap a Enric Granados. Allí, però, a la cantonada mateix, va aturar-se un altre cop, indecís. No es precipitava? Per què revelar d'aquella manera la seva impaciència i córrer el risc de perdre la simpatia i l'ajut de la vella amb una visita que, a tan poques hores de la primera, trobaria intempestiva?

Feu dues passes més i s'aturà novament. Es decidiria? La Victòria i la nena l'esperaven en algun indret, la petita convertida ja en una noia que potser aviat festejaria i es casaria... Va tornar a avançar, angoixat fins al fons de l'ànima per la seva pròpia indecisió. Així i tot, arribà a frec de la porta, de l'entrada on no penetrà; va quedar-se a la banda de fora, com feia sempre quan acompanyava la Victòria, i des d'allí mirà tímidament cap a la llotgeta. Hi havia llum i la dona hi era, dreta i avui girada d'esquena, vagament inclinada sobre la taula, en aparença triant alguna cosa, potser aquelles mateixes mongetes que, el dia abans, havia vist abandonades en l'hule greixós on s'acumulaven els senyals de trenta anys de menjades.

Va retrocedir i s'atansà a la vaqueria pintada de verd, on també havien encès el llum tot i que encara s'hi veia; darrere el taulell seia una dona amb un davantal flamejant que ofenia la blancor dels rajols que cobrien les parets fins a mitja alçada. No la coneixia, és clar, mai no havia conegut ningú d'aquell veïnat, perquè mai no havia tingut ulls per les coses o persones que eren forasteres a la Victòria, ni per allò que potser no li era tan estrany com es pensava, atès que formava part del seu ambient des de la infància.

La dona va alçar el cap, com si se sentís observada des de l'altra banda dels cristalls protectors, i ell esmunyí l'esguard i canvià de posició abans de fer un parell de passos més, encara vacil·lants. Després va tombar-se en el precís moment que algú sortia de l'edifici, sí, precisament de la casa on havia viscut la Victòria: potser una veïna que l'havia coneguda i tractada, una d'aquelles veïnes que, en quedar-se ella prenyada, van negar-li la salutació i s'aturaven a xafardejar davant la llotja de la portera i a les botigues, de segur que també en aquesta mateixa vaqueria on hi havia una dona amb el davantal vermell...

Va sentir la temptació d'emprendre-la, aquella veïna, no pas perquè confiés que havia de saber alguna cosa de la noia, sinó perquè l'havia coneguda i ara li seria agradable de parlar-hi i de recordar-la amb ella, encara que la dona s'hi referís sense simpatia, potser amb menyspreu i tot, ella que devia estar casada com Déu mana i no sabia res dels neguits dels amors clandestins en cambres barates i anònimes, dels amors juvenils quan la sang bull i el cos de l'estimada transforma en palau la nuesa de les quatre parets escrostonades perquè van ser pintades amb pintura barata que ningú no s'havia de mirar mai.

Però va deixar-la passar, carrer enllà i cap a l'altra cantonada, mentre ell reprenia el camí, allunyant-se cada vegada una mica més de la casa i de la llotgeta on potser l'esperaven bones notícies, on potser també l'esperava una desil·lusió, ja que no n'hi havia prou que la portera veiés la noia, l'amiga de la Victòria durant aquells darrers temps de la seva estada al carrer, calia encara que ella sabés l'adreça. I potser no la sabia, perquè feia set anys que la Victòria se n'havia anat i des d'aleshores ja no s'havien vist més. Fins i tot era possible que no fossin tan amigues com la portera s'imaginava, potser simplement s'havien aturat a parlar un parell de vegades i ella ja les lligava com si fossin inseparables. Potser...

Però per aquell vespre ja n'hi havia prou. No estava preparat per enfrontar-se amb un fracàs probable. De manera que va continuar carrer amunt i al cap d'uns moments ja havia travessat la calçada. Aleshores va estar totalment segur que ja no retrocediria i que la visita, definitivament, quedava ajornada fins l'endemà.

L'oncle se'l va mirar per damunt del cap del client al qual servia un cafè amb l'aire de qui tant se li'n dona, i digué:

—T'han telefonat.

Es va aturar i, com si allò tingués algun sentit, mirà cap a l'aparell que es dreçava en un costat de taulell, però no sobre el taulell mateix, sinó darrere, en un buit que hi havia a continuació de les escasses ampolles que adornaven aquell extrem.

—A mi?

L'oncle va assentir amb el cap, sense paraules, per estalviar-se la saliva.

—Qui era?

—L'Eugènia ho sap.

Va travessar la sala, cap al menjador, però la noia no hi era, ni a la cuina, on va treure seguidament el nas.

—Eugènia!

Ella davallava les escales, gairebé saltironejant, amb el moviment dels pits ritmat de graó en graó a mesura que descansava un peu i avançava l'altre sense pausa aparent: pits i peus i cames a l'uníson.

—Què?

—Diu que m'han telefonat...

La seva veu revelava estranyesa. No havia donat el número de telèfon de l'oncle a ningú; més encara, no ho hauria pogut fer perquè mai no s'havia molestat a mirar-lo.

—Sí, deu fer mitja hora; un senyor que ha dit que es deia Balsells.

—Balsells?

No en coneixia cap... Oh, sí! En Balsells! Per força havia de ser ell.

—I què més ha dit?

—Que ja tornaria a trucar. Ha preguntat si vivies aquí...

A baix de tot, feu un gest amb el cap i va tirar-se enrere els cabells que els salts pels graons li havien fet caure sobre la cara. Ell la mirava.

—Res més?

—Es veia que tenia molt d'interès a parlar amb tu...

—Bé...

Què podia voler-li en Balsells, després de tants anys? Des que tots dos sortien amb el grup 11... Ell al voltant del Chevrolet negre quan en Mateu creia convenient partir la colla en dues. Com aquella nit, quan a conseqüències d'una denúncia va quedar-se potser una hora allí, prop del carrer de Modolell, vigilant una torre on no passava res i a la qual va entrar a la fi per trobar-hi, ben accidentalment (perquè era amagat darrere una porta), un capellà que en Mateu es va negar a endur-se tot i la insistència dels altres, i d'en Balsells sobretot, que no els podia veure ni en pintura i fins i tot va estar a punt de renyir amb el capitost arran d'un intercanvi de paraules dures.

Ja no s'havien tornat a veure des que el grup es va dissoldre i tots, o gairebé tots, van acabar fent cap al front. Era com un fantasma que ressuscités un mort, exactament com el mateix Mateu, amb el qual, tot i el temps transcorregut, van reconèixer-se sense dificultat quan coincidiren en aquell quiosc de la Rambla on l'home acabava de comprar el diari de la nit.

Oh, i com sabia que era a Barcelona, que havia tornat? Si potser ni devia saber que s'exilià, perquè abans mai no havien estat amics; no es van conèixer fins que s'organitzà el grup 11, i en Balsells, aleshores, encara era nou al partit, un d'aquells que la guerra havia arrossegat cap a una necessitat d'acció, d'imposar-se, de ser algú quan abans no havien estat res, com ell mateix, ben mirat (en Jesús havia estat un trist dependent i després encara va ser molt menys, infinitament molt menys, un home fora de la seva pàtria i ara a la terra de nou, només amb aquelles vint-i-sis mil pessetes del traspàs i l'oncle, però sense ofici ni benefici perquè, als seus trenta-sis anys, no veia qui el voldria ni maleïdes les ganes que tenia de col·locar-se, acostumat com estava a viure d'expedients, avui aquí i demà allí, sense fer res de seguit i sense cap desig ja d'encarrilar la seva vida una vegada per totes). Però algú devia haver-li donat el número del telèfon, aquell número que ell no havia confiat, ni podia

fer-ho, a cap de les escasses persones amb qui havia reprès contacte, i ara, després de tants anys, volia parlar-li qui sap de què, per què...

—Esperarem que torni a trucar, doncs.

—T'has quedat tan sorprès que, si hagués estat una veu de dona, ja començaria a malpensar...

Va mirar-la als ulls, als llavis, i després cap a la naixença dels pits, amb un somris vague que accentuà quan va veure la taca fosca sota el coll, a mig camí entre la base del coll i la separació de les sines.

—Portes una mascara...

Ella, instintivament, alça les mans cap a les galtes.

—On?

Va allargar els dits i, molt suaument, va tocar-li la pell, més fina que no havia suposat, en la brunor sospitosa de la qual no venia tampoc d'una taca.

—Aquí...

La hi va fregar i aleshores, sense necessitat, prolongà la carícia cap al començament temptador de l'escot que eixamplà amb els dits. Ella digué:

—La saps molt llarga, tu!

I es va separar, però sense brusquedat, ni enfadada, a l'inrevés, molt lentament, com per donar-li temps que la mà li rellisqués de la pell al vestit, sobre la carnositat palpitant.

No va seguir-la a la cuina, sinó que restà on era, mig pensant en ella, pertorbat per la seva alenada, mig pensant en en Balsells, que s'havia pres la molèstia d'esbrinar el seu número de telèfon i volia parlar amb ell.

Després va arronsar-se d'espatlles i se n'anà cap a dalt, a la seva cambra, estreta i llarga per culpa de la disposició de la casa, però alegre i clara quan al matí es llevava amb la finestra oberta sobre el fragment de camp sense tancar i les cases construïdes més enllà. Edificis nous de tres o quatre pisos, blancs i amb eixides on els veïns estenien la roba i on sempre hi havia una gran quantitat de bragues de criatura, de peces menudes que tenien la mateixa innocència dels infants. Alegre, però ja no tan clara, fins i tot ara, en aquesta hora tardana, perquè no podia sofrir les bombetes que l'oncle tenia a les habitacions interiors de la casa i, el segon dia de la seva estada allí, va comprar-ne una de més voltatge i, sense dir res, substituï la vella. Però va distreure's d'amagar-la i l'Eugènia la hi va trobar en fer el dormitori. S'ha fos?, preguntà. Però ja devia haver-la examinada, i també l'altra, la que havia posat, perquè la pregunta era plena de malícia. Digué: No; m'agrada tenir-ne una de recanvi. I la hi va prendre per desar-la a l'armari, on encara era i on continuaria mentre ell ocupés la cambra, agradat com estava de la llum que brilla alegrement, poderosa, una mica potser perquè havia viscut en països de sol escàs i en ciutats asfixiades pel fum de les xemeneies que no descansaven ni de nit ni de dia.

Ara, però, no va encendre el llum, sinó que travessà el dormitori a les fosques i anà a obrir la finestra, a l'ampit de la qual es va asseure mentre encenia una cigarreta. Sota seu tot era obscur, fins i tot la banda de darrere, perquè la porta aquella, de nit, sempre era tancada. La llum, opaca però reverberant, procedia de les cases noves amb les seves eixides obertes i la gent que es movia dins, més enllà de les eixides, en cambres, menjadors i cuines, homes i dones asseguts o que travessaven per davant del balcó i es perdien habitació endins, en el misteri de la llar. Somorta, li arribava la remor de les ràdios engegades, discursos i cançons, música i anuncis, tot una mica barrejat, confús, perquè les cases, properes i tot, encara eren massa lluny. N'espiava els estadants sense curiositat, gairebé sense veure'ls, no pas amb la tensió del tigre a l'aguait de quan en Mateu els menava a una d'aquelles expedicions on calia esperar que la presa caigués a la trampa, pobra víctima que s'enduien en un viatge sense retorn, sinó...

Havia matat. No es va mirar les mans ni es bellugà, inalterat a desgrat de tot, de la mort que havia donat a tanta gent que no coneixia i de la mort que l'havia perseguit i una hora o altra el caçaria. No experimentava ni repugnància ni terror, res, res llevat d'una certa estranyesa, com si es trobés

en presència d'un altre home, pròxim però diferent, que de nit sortia del cau i rarament, a l'alba, hi tornava amb les mans buides.

Sí, ben mirat era estrany que hagués fet aquella feina sense sentir-se'n repel·lit, ell que mai no havia estat carnisser i que fins compadia una mica aquelles criatures que deixaven esteses a la tàpia del cementiri de Montcada, on algú altre les enterrava l'endemà perquè no ofenguessin la vista dels transeünts. Allí abandonades com una despulla més, de bèstia o d'home, tant li feia, perquè eren homes i bèsties alhora. Ells matant en aquest costat i les víctimes convertides en victimaris a l'altre, on pels marges dels rius, en el silenci de les muntanyes o en la dolçor dels camps encara no segats, altres patrulles enemigues percaçaven els desconeguts amics que, aquí, haurien occit.

Tot formava part d'una norma que uns i altres observaven fidelment, que uns i altres contribuïen a crear, tots culpables i tots innocents perquè l'estiu cremava i les paraules els havien embriagat. Però ara el temps, que no havia resolt res, sinó que ho va deixar tot en suspens malgrat la derrota i la victòria, havia crescut per dintre d'ells, i eren uns altres, més vells. I a l'interior d'aquesta vellesa prudent, uns altres encara, aquietats per la sang vessada i que no havia rebrotat ni florit en res, ni en un món nou, com esperaven, ni en una pàtria neta, rentada al preu d'aquella sang, rentada per la mateixa sang que destruïa les impureses, que ho havia cremat tot, perquè, potser infectada, sang viciada d'una raça que ja havia viscut el seu temps, s'escampava no envigorida sinó falsament puixant encara, en tot de pústules i plagues, magra i desgraciada herència per la qual havien lluitat tres generacions.

Va posar-se la cigarreta als llavis i inhalà, sense que els dits la recobressin, el fum amarg però acostumat, mentre mirava les cases noves amb les eixides obertes i la gent que es movia per les habitacions, i sentia, en les pregoneses més dolces i sensibles del seu cos, que havia perdut el rastre de totes les il·lusions. Ara ja no seria capaç de matar, ni simplement de morir, com aleshores, quan entre ells i l'enemic s'establia encara quelcom, un vincle que no reconeixien, però que existia, un lligam de generositat a partir d'unes posicions ben delimitades i en nom de les quals estaven disposats a ofrenar-se sense reserves —i això els unia, això els feia generosos, semblants en el refús i en l'acceptació. Ara era una cosa del passat que ni per a ell ni per a cap dels seus ja no retornaria; darrere d'ells havia crescut una altra joventut que no sabia quin gust tenia la sang i, en canvi, acceptava l'odi com un teixit matern on vivien aïllats i ben protegits els botxins.

Uns infants van sortir precipitadament de la zona de les cases noves. Un noi i una noia, l'un darrere l'altra, perseguint-se, ella amb una ampolla o una cosa que semblava una ampolla a la mà i el xicotet amb el braç alçat, però sense veritable intenció de fer-li mal, ja que quan a la fi va aconseguir-la, desfeu el gest amb un posat amical. I la meva filla, va pensar a la vista dels infants, és d'aquests que no coneixeran l'impuls de la nostra joventut. Tot seguit, però, va avergonyir-se del seu pensament; allò no volia dir res, eren paraules sense cap ni peus, paraules que es deia per aconsellar-se de quelcom perdut i per perdonar-se el mal que havia fet quan predicava l'amor i no el practicava, perquè l'amor només era això: la sang que es vessava i de la qual van néixer dragons.

Havia aconseguit angoixar-se i es va aixecar tot llençant la cigarreta finestra enllà, mirant encara els infants que retrocedien per allunyar-se carrer amunt, on encara devia haver-hi alguna botiga oberta. La seva filla també devia sortir a comprar...

—Jesús, ja pots baixar a sopar!

La veu de l'Eugènia, de segur que plantada al peu de les escales amb el rostre alçat, penetrava per la porta que, ara se n'adonava, no havia ben tancat, sinó que restava mig ajustada sobre la negror de l'habitació on els objectes només eren visibles a l'ull familiaritzat.

Va travessar el dormitori i, des del replà, feu:

—De seguida.

Va davallar i s'instal·là davant l'oncle, ja assegut sobre les sopes que havia menjat durant seixanta-vuit anys confessats, el plat ple de sopes que li feia la mare, després la dona i finalment l'Eugènia, sempre les mateixes sopes i sempre una mica diferents, perquè cada dona tenia la seva manera peculiar de cuinar.

Desplegà el tovalló i va agafar la cullera.

—Com va, això?

L'oncle feia la seva pregunta monòtona, mentre l'Eugènia se'n reia darrere d'ell.

—Podeu comptar!

Quin dia era? Ahir, avui, demà? Podia ser qualsevol dia, ja que tots els dies eren iguals en haver arribat aquesta hora vespral. Ells tres al menjador, la noia dreta, vigilant la taula i la sala, i l'oncle i ell asseguts davant del menjar mentre a fora els escassos clients bevien mandrosament i, de tant en tant, algú s'embriagava.

Què significava, en aquest moment, tenir una filla, o haver vist l'antiga amant, o haver matat, tants anys enrere, perquè era jove i creia que la sang no pot desil·lusionar? Va mirar el vell, sempre tan tranquil a l'altre costat de la taula, i va mirar l'Eugènia, sempre excitant perquè mai no s'oblidava que era una dona, i va sentir una mica de fàstic per tots dos, i també per ell, potser encara més per ell, que alternava l'escena i, absent, no s'adonava que tot es repeteix dia rere dia, nit rere nit. Es repetiria en un altre indret, d'una altra manera, amb d'altres persones...

Va menjar apressadament, com si tingués ganes d'enllestir, d'aixecar-se de taula i fotre el camp. L'Eugènia va enretirar-li el plat i va servir els cigrons que comprava ja cuits, perquè a casa mai no queden tan bé; potser ho fa l'aigua de la ciutat, o potser és que a les botigues de llegums conserven de pares a fills el secret d'una fórmula gelosament guardada, hi ha d'haver un motiu.

L'oncle, bo i inclinat sobre el plat, devia adonar-se que no tot rutllava bé i va mirar-lo per sota les seves celles espesses i blanques, i mirà després la noia, que, amb els plats a la mà, se n'anava cap a la cuina. I ell va sorprendre l'esguard i va sentir-se més incòmode encara, però l'oncle somreia per sota el nas, com si de cop ho trobés tot molt divertit.

Van continuar menjant en silenci, i només s'oïa la remor de les forquilles, com cada vespre, i veus i més sorolls a fora, i en un moment encara més tranquil, quan tots coincidiren en la immobilitat, el fregadís d'una pàgina de diari que algú devia girar. Després, a l'Eugènia va caure-li un plat, però devia ser a l'aiguera mateix, perquè no es va sentir que es trenqués i ella, en sortir de nou al menjador, no donà cap explicació. Va deixar dos talls de bacallà al seu davant i, des de la porta, mirà cap a la sala per si algú demanava res.

En girar-se de nou, l'oncle agafava l'ampolla del vi, però la noia s'havia oblidat d'emplenar-la i l'home, lacònic, feu:

—Vi.

—Que no l'he portat?

L'oncle, una mica malhumorat, es decidí a fer un comentari en forma de pregunta:

—I tan adormits tenies els braços que no t'has adonat que era buida?

Ella va agafar l'ampolla sense replicar, com ho hauria fet temps enrere, en entrar a la casa. Ara sabia que al vell no li agradava ser contradit quan per atzar sortia dels monosíl·labs o de les frases massa breus, perquè eren els moments en què, provocat, es desencadenava.

Els en serví una altra de plena i seguidament tornà a la cuina, on ja va quedar-se fins que el vell s'aixecà amb la darrera mossegada de bacallà a la boca. Aleshores, en sentir la cadira, acudí de nou al menjador.

—Què vols, avui?

—El que tinguis.

—Ametlles torrades?

En Jesús es va arronsar d'espatlles i ella va portar-li el platet amb les ametlles. Com que l'home ja s'havia allunyat, preguntà:

—Que estàs enfadat...?

Però algú havia entrat al bar, car van sentir tots dos la veu desconeguda que s'adreçava al vell:

—És aquí on viu en Maristany?

Ell va separar la vista de noia i mirà l'individu plantat davant de l'oncle, un home amb els cabells grisos i l'americana sobre les espatlles.

Si no hagués estat perquè l'havia telefonat aquell vespre, mai no se li hauria acudit de pensar que era en Balsells. Però l'era. Un Balsells terriblement envellit, metamorfosat de cap a peus, llevat de la veu, que essencialment era la mateixa, una mica més ronca i prou, perquè durant aquell munt d'anys que no s'havien vist devia haver tingut temps de fumar molts milers de cigars. Aleshores sempre s'enduia tots els que trobava a les cases que escorcollaven, una cosa que en Mateu no podia sofrir, atès que, com deia, ells no eren lladres i no volia que ningú els en pogués acusar.

Va aixecar-se precipitadament, sense haver tastat les ametlles escampades pel plat i, quan l'oncle es girava per avisar-lo, ell ja havia corregut cap a la porta i exclamava, no sabia per què amb tanta urgència, per què amb aquella mena d'impaciència que ens precipita cap als actes que, posposats, potser ens perjudicarien:

—Balsells!

L'altre mirà i tots dos avançaren amb la mà allargada.

—Maristany, carall!

I mentre encaixaven, afegí:

—M'has conegut!

—I doncs!

—He canviat molt, noi. Tu, en canvi... A tu t'hauria conegut a tot arreu.

Es va separar una mica, i l'examinava, potser per comprovar, amb retard, fins a quin punt eren justificades les seves paraules. Ell va comentar:

—M'han dit que havies telefonat, però, noi, no t'esperava pas!

—Sí... Com que de tota manera tenia ganes de veure't...

Sentien, de cop, aquesta curiosa inhibició que s'apodera de dues persones que durant molt de temps no s'han vist, ni han pensat potser l'una en l'altra; persones prou amigues, prou conegudes si més no per tenir dret al gest que reservem a les relacions benvingudes, i prou estranyes o distants alhora perquè aquest gest resti balder, potser no exactament fals, però una mica desplaçat, o ni això, simplement aliè a la nostra sinceritat.

En Jesús va agafar-lo pel braç.

—Vine, prendràs cafè.

—Potser estaves sopant...

—Ara mateix havia acabat.

—Perquè jo em puc esperar, eh?!

—No, home, no, t'asseguro que ja havia acabat.

I això sí que era sincer, perquè s'havia oblidat de les ametlles que continuaven al plat i que l'Eugènia va mirar abans de llambregar-lo de nou, amb reprovació.

—Vine...

Se'l va endur cap a la tauleta del fons, més aïllada, mentre tornava:

—Cafè no n'has pres, oi?

—No. En havent sopat he vingut de seguida.

Ell va allunyar-se cap al taulell, tot de sobte desitjós d'obsequiar-lo, ignorava ben bé per què; potser perquè en el fons estava content de reveure'l, potser perquè no ho estava gens i li calia dissimular-ho amb tot d'atencions superficials, o potser, encara, perquè no estava content ni descontent i pensava que l'altre no en tenia la culpa.

—Ens voldreu fer dos cafès, oncle?

—Bé...

—I conyac. És un amic dels temps de la guerra.

L'oncle el mirà de costat i repetí:

—Bé...

No mostrava gens ni mica de curiositat, però en Jesús sabia que si l'oncle hagués sospitat de quina mena d'amic es tractava, li hauria refusat el cafè i el conyac. Potser ni a ell no l'hauria volgut a casa, si hagués tingut coneixement del grup 11; o, si l'hi hagués volgut, ja que al capdavant, sota la seva adustesa, covava un poderós instint de família, li ho hauria fet pagar d'una manera o altra —ell que sempre havia estat tan amic de l'ordre i partidari de donar a cadascú el que fos seu, de quedar-se a casa perquè fora no se'ns hi ha perdut res i més val no ficar-se en embolics... El cap sota l'ala.

Va tornar a la taula, on l'altre ja havia començat a cargolar una cigarreta després d'haver deixat l'americana al respall d'una segona cadira, i va tustar-li l'esquena amb un gest forçadament amical, una mica curt, no pas perquè li volgués cap mal ni li fos verament antipàtic, però forçat a despit d'això, perquè ara, al cap de tants anys d'allunyament, eren més estranys l'un a l'altre que si acabessin de conèixer-se en aquell moment.

—Ai carat de Balsells!

No es va asseure, perquè vigilava les maniobres de l'oncle amb la intenció d'anar a recollir ell mateix el cafè i el conyac tan bon punt l'home els hagués servit.

En Balsells esbossà una ganyota que no arribava a la rialla, va treure una mica de llengua per passar-la pel costat engomat del paper de la cigarreta, i tot seguit, aplicadament, acabà de cargolar-la. Amb el cap, indicà el paquet:

—No fumes, tu?

—Sí, quan porti el cafè... Tu abans sempre fumaves cigars...

—Abans...!

Se'n va tornar cap al taulell, on l'oncle acabava de treure dues tasses fumejants de sota la màquina per deixar-les sobre la fusta, al seu abast. Al costat hi col·locà dues copes i va omplir-les. En Jesús, que com a cambrer no tenia ni experiència ni perícia, va haver de fer dos viatges per dur-ho tot a la taula, on després s'assegué a l'altra banda, davant d'en Balsells.

—I com ho has sabut, que era aquí? Com t'ho has fet, per trobar-me?

—No era tan difícil. En Mateu m'ha donat l'adreça.

En Jesús alçà les celles.

—En Mateu? Us veieu, encara?

L'altre va fer un gest amb la mà que sostenia la cigarreta.

—I tant! No ho saps, doncs?

Va esperar sense dir res, mirant-li les faccions arrugades i envellides, els cabells gairebé blancs, sobretot a les temples, on escassejaven prou per haver obert unes entrades profundes i netes.

—Treballeu junts.

—Tu i en Mateu?

—Sí. De fet, treballo per ell. Ho trobes estrany, potser?

Es va arronsar d'espatlles, recordant com van picar-se tots dos aquella nit, quan el capellà va quedar-se tranquil a la torre on l'havien descobert mentre en Balsells abandonava la casa despitat, sense escoltar raons, i en Mateu deia als altres: Deixeu...

El van retrobar al cotxe que els esperava a la cantonada, amb en Malats al volant, i allí en Mateu va tenir l'ocasió d'explicar-se per segona vegada; ja ho havia fet a la casa, davant la parella espantada i el capellà lívid, que, en el darrer moment, quan va convèncer-se que verament se salvava, si més no per aquella vegada, retrobà la veu i digué:

—Gràcies, moltes gràcies... Us recordaré en les meves oracions.

Uns mots que van molestar en Mateu, el qual ja era a la porta del dormitori i va girar-se en rodó.

—Ho he fet per nosaltres, no per vós. En el que de mi depengui, no vull que se us doni ni una sola arma per combatre'ns.

A en Balsells li va repetir el mateix, amb d'altres paraules, excusant-se gairebé, no pas per temor, ja que en Mateu era un home de cap a peus, i res no l'espantava, sinó amb ganes de ser comprès

a fons, de fer compartir al grup sencer les seves idees, els motius darrers de la seva conducta només en aparença insòlita.

—No ens podem permetre cap acte que atempti a la llibertat, si no és en defensa pròpia. I què havíem de defensar davant d'aquest pobre home, què hem de defensar davant de tots els pobres homes que prou pena tenen de viure terroritzats?

I en Balsells, obstinat:

—Però són els nostres enemics! Mai no ens han deixat respirar, no ens han donat mai ni una sola oportunitat...

—Potser per això mateix cal que ara els la donem nosaltres. Cal que els demostrem que som millors, més generosos...

L'escena tenia quelcom de fantasmagòric en aquella obscuritat gairebé absoluta del carrer, perquè el cotxe, fins i tot ara que llur missió, bé o malament, era aconclerta, continuava amb els llums apagats sota el comandament d'en Malats, silenciós com ells, en Jesús i l'Arés, el cunyat d'en Mateu, que no sabia si aprovar o desaprovar. I en Balsells, des del cotxe, mentre ells encara eren a la vorera, drets i encongits sota el vent fred i ininterromput que bufava, insistia:

—Si és així, ja podem plegar. No veig la necessitat de l'existència del grup 11, ni de cap grup... Pel mateix treball, ens podem quedar vora el foc.

—No m'has vist mai recular quan ha calgut mostrar-se dur. Fins i tot he passat davant teu. Però mentre jo comandí el grup, només aquells que hagin fet front activament, m'entens?, dic activament, a les nostres forces, seran castigats. I, aquests, sense contemplacions.

—I, és clar, nosaltres no som ningú per donar la nostra opinió. Si d'això en dius llibertat...

Ho recordava tot, rèplica per rèplica, com si l'escena hagués tingut lloc aquella nit, o el dia abans; ho recordava fins i tot més bé que d'altres esdeveniments posteriors, potser perquè la mateixa distància s'encarregava de subratllar-ho. Va dir:

—Estrany, no. Només que no ho sabia.

En Balsells va desembolicar el sucre que hi havia en un costat del platet, va ficar-lo a la tassa i, amb la cullereta, procedí a dissoldre'l. Amb els ulls fets en el líquid que fumejava, la capa escumosa del qual trencava amb el seu moviment circular, feu:

—Ja sé que vam tenir les nostres diferències, aleshores. Te'n recordes, és clar...

Va assentir amb els ulls mentre estirava una cigarreta del paquet que s'acabava de treure de la butxaca.

—Però es va portar molt bé. Mai no m'ho hauria pensat. Va ser en sortir de la presó, quan el vaig anar a trobar...

El va interrompre, de primer amb una mirada parpellejant, immediatament seguida d'unes paraules:

—Vas estar a la presó, doncs?

L'altre deixà la cullereta al costat de la tassa, contra el platet.

—Sí, em van processar. I trenta anys que em van sortir!

—Trenta anys?

—És absurd, oi? Només en vaig haver de fer sis.

—Però em pensava que...

Va callar, perquè ja veia que tot era molt diferent de com s'ho havia imaginat des de fora.

—Què et pensaves?

—Ens havien dit que afusellaven tothom.

—Com, tothom?

—Vull dir tots els qui eren de patrulles, tots els qui..., en fi, tots els qui vam haver de fer la feina bruta.

L'altre s'havia atansat la tassa als llavis i va beure un glopet abans de contestar. Tornà a deixar-la curosament sobre el plat, on de tota manera el cafè havia vessat, plena com era la tassa, que, ara, va enganxar-se amb un petit «gluc» gairebé inaudible.

—És veritat. Han afusellat molta gent...

Va llambregar ràpidament cap a tots costats, però a l'establiment, llevat de l'oncle, només hi havia dos clients instal·lats unes taules enllà, a set o vuit passes. Tot i això, va abaixar encara la veu per prosseguir:

—Molta gent; mai no se sabrà quanta. I molts que no havien fet res més que cridar, o encauar-se a qualsevol ministeri... També militants vells dels partits.

—No entenc, doncs, com tu... Influències?

En Balsells va riure secament.

—Influències? No, res. És que mai no van saber que havia estat patruller...

—Ah!

Van tornar a beure un glop de cafè, ara tots dos.

—Per què et van detenir, doncs?

—Algú els va anar amb la història que havia estat voluntari.

—No fotis! Si no és veritat...

—Ja ho sé. Això perquè vegis com anaven les coses. Després es va complicar tot, perquè van saber que havia participat en activitats de propaganda... Van sortir unes quantes històries velles. Hauria pogut acabar molt malament. I més quan després van detenir en Malats arran de la denúncia del familiar d'algú que ens havíem endut. El va reconèixer pel carrer, saps?

—I ell?

—Com vols dir, ell?

—Si no ens va denunciar a tots... Perquè bé devien provar de fer-lo cantar!

En Balsells va riure, divertit per primera vegada.

—És clar que ho van provar, i que ell va haver de cantar, si no de grat per força. Però mai no diries què va fer.

L'espriava, satisfet de l'episodi que es preparava a contar, com si ell mateix en fos l'heroi i no en Malats, que havia acabat davant del piquet d'execució —precisament ell que tenia les mans més netes que ningú perquè sempre duia el cotxe, de darrere el volant del qual no es movia mai, o gairebé mai, quan s'aturaven a les portes del cementiri de Montcada.

—No. Què va fer?

—Va donar el nom de cinc o sis persones mortes! Companys que sabia que havien caigut al front...

I tornà a riure, joiosament, perquè sí que era divertit que en Malats, un xicot sense la més petita espurna d'imaginació, sortís amb aquella per tal de restar fidel fins al darrer moment al grup 11!

—I s'ho van empassar?

—No els va quedar altre remei.

En Jesús va acabar d'expulsar el fum que li omplia la boca, agafà la copa de conyac i va beure lentament. No havia rigut mentre l'altre reia, ni ho va fer ara. Per a ell, allò era greu, fins i tot tràgic.

—De manera que, a en Mateu, no l'han molestat mai?...

—No, ningú no li ha dit mai res. No pot negar-se que és llest. I que no ha viscut mai amagat, com molts d'altres que jo sé. Però, és clar, en aquests casos el perill sempre ve del veïnat, i ja saps com ens advertia: No sigueu rucs i no feu com tots aquests fatxendes que sempre van amb l'arma al damunt...

—Sí que ho recordo. Al capdavant, deia, no fem cap feina honorable.

—És cert. I això és el que ens ha salvat. Perquè és massa casual anar a ensopegar amb un parent que et recordi de quan vas entrar a casa seva. Li va passar a en Malats, però això és tenir mala sort.

Un dels dos clients que eren a l'altre extrem va cridar: Voleu cobrar? En Jesús i el seu antic company callaren mentre l'oncle sortia de darrere el taulell i s'atansava a la taula. Els altres dos ja s'havien aixecat. En Jesús escurà la seva tassa, on ja només restava un glop gairebé fred, i va preguntar:

—I els altres: en Joan i l'Arés?

—L'Arés és mort.

—Al front?

—Si no hi va anar mai! Al llit i gràcies!

L'oncle embutxacava els diners, sense ni regraciar la propina, si n'hi havia hagut, perquè alguns clients, sobretot amb ell, se n'oblidaven. Els dos homes van fer: Bona nit!, i se'n van anar cap a la porta, on coincidiren amb la parella de cada vespre, avui no tan puntual com de costum. Van instal·lar-se a la taula del costat, massa a prop perquè la conversa, ara, fos segura. En Balsells va mirar el seu interlocutor, el qual digué:

—Vols que pugem al dormitori? Allí estarem sols...

L'altre vacil·là un moment, però a la fi s'hi oposà:

—No. Escolta, per què no m'acompanyes fins a la parada del tramvia? Ben mirat, ja comença a fer-se tard, i jo demà he de matinar...

Se'n va sorprendre una mica, perquè no feia pas tanta estona que eren allí, entaulats, i va arronsar les espatlles.

—Està bé.

Van acabar-se el licor que quedava al fons de les copes i, en aixecar-se, en Jesús va comprendre que l'altre no sabia què fer. S'havia ficat la mà a la butxaca, com si anés per treure diners, però no gosava preguntar quant valia. Va dir-li:

—Apa, home!

I la cara de l'altre es dilatà amb un petit somriure. En passar per davant de l'oncle, l'home els va fitar amb curiositat, perquè per força devia haver observat que es parlaven en veu baixa i continguda, tots dos una mica excitats. En Jesús va fer:

—Ja torno. L'acompanyo fins al tramvia...

I tot seguit va sentir-se com el noi que era a disset anys, quan havia d'imaginar-se tota mena d'excuses per sortir de nit, amb el pare sever que tenia i la mare que en cada dona veia un enemic. Aquella mare que no fou capaç de veure res quan al cap d'un any, ja vídua, el posava a treballar a la llibreria de la Samarachs, d'on ell sempre tornava tard a casa perquè es quedava quan els altres se n'anaven, o feia mitja volta a la cantonada i retrocedia cap al pis, on ella l'esperava amb els braços oberts i de primer, quan ell gairebé ni gosava, fins li acompanyava les mans cuixes amunt —però no ho va haver de repetir gaire, car ell en va aprendre molt aviat, i després, si feia com aquell que no s'hi atreveix, era només per veure què intentava la dona per despullar-se sense quedar nua, per quedar més nua que si s'hagués despulat.

Fora circulava una brisa apagada que encara no s'havia endut la xardor acumulada en els arbres i les pedres durant les hores fortes del dia, i per això en Balsells va conservar l'americana al braç, on se l'havia penjada en recollir-la del respatllet de la cadira. Carretera enllà, va dir:

—Vius molt apartat. Em pensava que no ho trobaria.

—Has hagut de preguntar?

—No, en Mateu ho ha buscat al plànol i...

Ell es va aturar i el fità a través de l'obscuritat emmagatzemada entre dos llums, a la zona neutra on la pal·lidesa de l'un destruïa la pal·lidesa de l'altre.

—En Mateu? Que potser t'ho ha dit ell, de venir?

En Balsells va contestar massa ràpid, massa ansiós:

—I ara! Per què m'ho havia de dir? Soc jo qui tenia ganes de reveure't...

En Jesús va reprendre el pas, insegur.

—Què fa, ell? És veritat que té una botiga de queviures?

—Una botiga... Bé, és més que una botiga; un establiment important, on també ven a l'engròs.

—I d'on ha tret els diners, per fer tot això? Era tan pobre com nosaltres.

Una noia s'atansava en direcció contrària i els va passar pel costat amb una llambregada tímida, però ni l'un ni l'altre no li'n van fer cas, atents a la pregunta, atents a la resposta que en Balsells ajornava, potser precisament per la presència de la noia, tot i que no se la mirà gens ni mica. Quan contestà, ho feu encara amb la veu més baixa:

—D'on vols que els hagi tret? Es va fer un tip d'estraperlejar.

I s'aturà en sec, d'una manera poc natural, massa abruptament, a desgrat de la frase acabada, per no cridar l'atenció d'en Jesús, el qual no va tenir temps de fer-li cap observació, perquè en Balsells ja li subjectava el braç i, exteriorment deseixit, però sense reeixir a dissimular una certa inquietud, feia:

—No m'agradaria que sabés que t'ho he dit, això... Comprends? No sé si li faria gràcia...

—Però si tothom deu haver fer el que ha pogut, durant aquests anys!

—Ja ho sé, però en Mateu s'ha tornat una mica especial.

—Vols dir que els diners li han pujat al cap?

L'altre s'apressà a negar-ho:

—No, no, res d'això! La prova és que no trobaràs ningú tan bon company com ell. Volia dir que..., no sé si m'entens..., que als negocis els va bé una façana respectable.

En Jesús se'l mirà, o provà de mirar-se'l, mig amagat com estava per les taques d'ombra i de llum que arbres i fanals combinaven. Quan va posar-se a riure, fort, en Balsells gairebé s'alarmà.

—No veig que hagi dit cap cosa divertida...

—No?

I va tornar a riure amb una rialla antipàtica a les orelles del seu company, el qual es va canviar nerviosament l'americana de braç.

—No veus que hagi dit res de divertit! Però, home! Que en Mateu, que nosaltres, parlem de coses respectables com uns burgesos que...

Va callar. Burgesos? Què podia dir contra en Mateu? Que potser no tenia ell vint-i-sis mil pessetes a la butxaca i no vivia sense fer res, a l'esquena de l'oncle? I no tenia també, en algun lloc, una filla per a la qual desitjava un futur honorable en termes convencionals? Va fer:

—Perdona. Potser no hauria d'haver-ho dit.

—És clar que no. Tot és diferent, ara. Que no ho veus?

—Sí, em sembla que sí.

Malgrat tot, però, es revoltava. Com era possible que es resignessin a la riquesa, al profit personal, a l'esclavatge en què vivien, renegant, doncs, amb la seva activitat posterior, d'aquella joventut idealista que els havia convertit fins i tot en assassins? Perquè ells mai no ho van fer per treure'n un avantatge personal, i en Mateu menys que ningú, tan íntegre, tan sencer com era... Què havia passat?

—Deixem-ho. Dius que treballes amb ell... Què hi fas?

—Soc una mena d'encarregat, de... de factòtum. Se m'ha portat molt bé, ja t'ho he dit. Iestic segur que també faria qualsevol cosa per tu.

—Sí, ja m'ho va dir.

I ara fins i tot l'estranyava que ho hagués fet tan aviat, abans de demanar-li res. Li digué: Vine quan vulguis. Miraré què puc fer per tu.

I ara aquest, en Balsells. Perquè no tenia el més petit dubte que ell l'havia enviat. Quins motius tenia, si no, d'anar-lo a buscar allí, ja gairebé fora ciutat, quan de fet mai no havien estat allò que se'n diu amics?

—Té molt de personal i et podria col·locar.

El mirava de reüll, ho va veure; l'espiaava per sorprendre la seva reacció. Però no podia sorprendre res, car tot era massa fosc i les cares només es distingien d'una manera global, sense detall

gairebé; si més no, no prou detalladament per examinar-hi una expressió de sorpresa, de perplexitat, de desconfiança, del que fos.

—De moment, puc anar tirant.

—Sempre és bo de saber que tenim amics, però...

—Això sí.

I aleshores va explotar:

—Però no m'agrada que sigui d'aquesta manera! Que potser té por? De què?

—Por? No diguis ximpleries!

—Fins i tot tu sembla que en tinguis, ara! Us deveu haver begut l'enteniment! Que potser et penses que us he de denunciar?

Va picar-se el pit, gairebé teatral:

—Jo, precisament jo que me'n vaig anar per no caure en la ignomínia...

—Però què t'empatolles? És clar que, d'exaltat, sempre ho havies estat una mica...

De sobte, tota aquella ira, potser immotivada, va abandonar-lo. Agafà l'altre pel braç.

—Escolta: he passat tretze anys a l'exili i n'he vist de tots colors. També jo tinc ganes de descansar una mica. I, com tu deies, les coses han canviat, o potser és que nosaltres ens hem fet vells... No ho sé, i tant li fa. D'altra banda, tots ens trobem en la mateixa situació. És per això que no entenc en Mateu.

A cent, cent vint-i-cinc metres, es va fer visible el llum del tramvia. En Balsells va dir:

—Tot t'ho fas tu. És clar que cadascun de nosaltres és un perill per a tots els altres, però en Mateu no ha pensat mai, n'estic segur, en res d'això que insinues. Ni jo, naturalment.

Davant les cotxeres tancades de l'antiga línia de l'Arrabassada, va apressar el pas, arrossegant-lo cap al tramvia que arribava a final de trajecte.

—Però no t'has d'estranyar que t'hagi vingut a veure ni vull que pensis que ell m'ha enviat... Aquest se m'escapa.

—Què dius?

—El tramvia...

En Jesús no va haver de fer cap esforç per amagar el somris de menyspreu que de sobte li entreobria els llavis: l'altre ni el mirava.

—Si corres, encara l'agafaràs.

Va semblar-li que, indecís, sospesava aquella possibilitat. Després, però, devia recordar que el conductor havia de travessar el cotxe fins a l'altra banda, ja que ara el vehicle, de cara a ciutat, s'orientava en sentit invers.

—Em penso que sí. No et fa pas res, oi?

I ell, sorprès per tanta impaciència:

—No, home!

—És tard. Ja continuarem parlant un altre dia. Sempre em trobaràs al magatzem; em penso que en Mateu ja va donar-te l'adreça...

—Sí, sí, corre...

L'altre va seguir el consell.

—Bona nit, doncs. I gràcies, eh?

Es devia referir al cafè i al conyac. En Jesús es quedà mirant com feia els darrers passos cap al vehicle, feixuc i amb l'americana encara al braç, però no va esperar-se que el tramvia engegués, sinó que feu mitja volta i retrocedí carretera avall, per on venia un cotxe que l'enlluernà amb la claror despietada dels seus fars. Prudent, va arranar-se a la cuneta.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.